

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ERICH FROMM

Sigmund Freud'un Misyonu

Freud'un Kişiliği ve Etkileri Üzerine Bir İnceleme

Erich Fromm (23 Mart 1900 – 18 Mart 1980)

Musevi kökenli Almanya doğumlu Amerikalı antropolog, sosyal felsefeci, tarihçi ve psikanalist. 1922'de Heidelberg'de felsefe doktorasını verip Berlin Psikanaliz Enstitüsü'nde çalışmaya başlayan Fromm, otuzlu yılların başında Almanya'da Nazi hareketinin güçlenmesi üzerine önce Cenevre'ye, ardından aldığı bir davet üzerine ABD'ye göç etti. 1934-1962 yılları arasında Columbia, Yale, New York gibi üniversitelerde dersler verdi. Emekli olduktan sonra yerleştiği İsviçre'de yaşamını yitirdi.

Yazarın Say Yayınları'ndaki diğer kitapları:

- *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*
- *İtaatsizlik Üzerine*
- *Kendini Savunan İnsan*
- *Marx'ın İnsan Anlayışı*
- *Özgürlükten Kaçış*
- *Psikanaliz ve Din*
- *Psikanalizin Bunalımı*
- *Rüyalar Masallar Mitler*
- *Sahip Olmak ya da Olmak*
- *Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum*
- *Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları*
- *Tanrılar Gibi Olacaksınız*
- *Olma Sanatı*

Orhan Düz

21 Eylül 1974'te Erzurum'da dünyaya geldi. Anadolu'nun çeşitli illerinde orta öğrenimini tamamladıktan sonra 2000'de Boğaziçi Üniversitesi Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü'nden mezun oldu. *Yarın Çok Güzel Olacak mı?* ve *Unutulmayan Film Replikleri* gibi derleme kitaplarının yanı sıra çok sayıda çevirisi vardır. Halen İstanbul'da yaşıyor ve kitap çevirmenliği ile devam ediyor. - <https://rantey.org>

SIGMUND FREUD'UN MİSYONU

Freud'un Kişiliği ve
Etkileri Üzerine Bir İnceleme

Erich Fromm

İngilizceden çeviren:
Orhan Düz

Say Yayınları

Erich Fromm Kitaplığı

Sigmund Freud'un Misyonu / Erich Fromm

Özgün adı: *Sigmund Freud's Mission*

© 1959, Erich Fromm

Türkçe yayın hakları Kalem Ajans aracılığıyla © Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmaksızın
kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz,
çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN 978-605-02-0567-1

Sertifika no: 10962

İngilizceden çeviren: Orhan Düz

Yayın koordinatörü: Levent Çeviker

Yayıma hazırlayan: Selcan Karabulut

Kapak ve sayfa tasarımı: Artemis İren

Baskı: Lord Matbaacılık ve Kâğıtçılık

Topkapı-İstanbul

Tel.: (0212) 674 93 54

Matbaa sertifika no: 22858

1. baskı: Say Yayınları, 2017

Say Yayınları

Ankara Cad. 22 / 12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul

Tel.: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80

www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com

www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari

Genel dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.

Ankara Cad. 22 / 4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul

Tel.: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80

internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

1	Freud'un Gerçeğe Olan Tutkusu ve Cesareti.....	7
2	Annesiyle İlişkisi: Özgüven ve Güvensizlik.....	15
3	Freud'un Kadınlarla İlişkisi: Aşk	23
4	Erkeklerle Bağımlılığı.....	41
5	Babasıyla İlişkisi	57
6	Freud'un Otoriterliği.....	63
7	Dünya Reformcusu Olarak Freud.....	69
8	Psikanaliz Hareketinin Yarı Siyasal Yapısı.....	83
9	Freud'un Dinsel ve Siyasal Görüşleri	95
10	Özet ve Sonuç.....	105

Freud'un Gerçeğe Olan Tutkusu ve Cesareti

Psikanaliz, Freud'un bizzat vurgulamaktan hoşlandığı gibi, onun eseriydi. Psikanaliz büyük başarılarının yanı sıra kusurlarıyla da kurucusunun kişiliğinin izlerini taşır. Bu durumda psikanalizin kökeni, hiç kuşkusuz, Freud'un kişiliğinde aranmalıdır.

Peki Freud nasıl biriydi? Onu kendine özgü bir biçimde davranmaya, düşünmeye ve duyumsamaya sevk eden benliğindeki itici güçler nelerdi? Düşmanlarının iddia ettiği üzere, cinsellik ve disiplinsizlik ortamında yetişmiş yoz bir Viyanalı mıydı, yoksa en sadık taraftarlarının savunduğu gibi doğruyu bulma yolunda korkusuzca ve ödün vermeden yürüyen, ailesine karşı oldukça sevecen, öğrencilerine karşı kibar, düşmanlarına karşı âdil, kendini beğenmişlik veya bencillik emareleri taşımayan, dahası kişisel hiçbir kusuru olmayan büyük bir üstat mıydı? Açık konuşmak gerekirse, övmenin ya da yermenin Freud'un karmaşık kişiliğini anlamada işe yaramadığı gibi, bu kişiliğin psikanalizin yapısı üzerindeki etkisini kavramada da işe yaramamaktadır. Freud'un hastalarına tanı koymak için zorunlu bir öncül olarak keşfettiği aynı nesnellik, onun kim olduğunu anlamak ve onu harekete

geçiren saiklerin neler olduğunu kavramak açısından da elzemdir.

Freud'un içinde yer etmiş en çarpıcı ve muhtemelen en güçlü duygusal kuvvet, *onun gerçeğe olan tutkusu ve akla olan ödünsüz inancıydı*. Nitekim Freud'a göre akıl, varoluş meselesini çözmeye yardımcı olabilecek veya en azından insan hayatının doğasında var olan ıstırapı dindirebilecek yegâne insani yetiydi.

Freud'un düşüncesine göre akıl, yaşama anlam vermek, yanılgılardan (ki Freud'a göre dinsel öğretiler bunlardan sadece biriydi) kurtulmak, engelleyici otoritelerden kurtulup kendi otoritemizi kurmak için elimizdeki tek araç veya silahtır. Freud'un akla olan bu inancı, gözlemlenebilir olguların karmaşası ve çeşitliliği içinde kuramsal gerçeği bir kez yakaladığında, gerçeğin peşinde dur durak bilmeyen arayışının temeli olmuştur. Sonuçlar sağduyu açısından saçma görünse bile bu, Freud'u rahatsız etmemiştir. Aksine, düşüncesine, rahatlığın ve deliksiz bir uyku çekme arzusunun yön verdiği alaycı ayaktakımı, inanç ile fikir, akıl ile sağduyu, gerçek ile mantığa bürüme arasındaki farkın önemini vurgulamış oluyordu sadece.

Aklın gücüne bu sarsılmaz inancıyla Freud aydınlanma çağının bir çocuğuydu. Bu çağın sloganı olan "*Sapere aude*" –*Bilme cesaretini göster*– Freud'un kişiliğinin bütün yanlarına ve tüm eserlerine damgasını vurmuştur. Bu inancın kökleri Batı orta sınıfının feodal toplum bağlarından ve hurafelerinden kurtuluşunda yatar. Her ne kadar felsefeleri farklı olursa olsun Spinoza ve Kant, Rousseau ve Voltaire bu akla tutkun inancı paylaşıyorlardı; hepsi gerçekten aydınlanmış, yeni, özgür ve insancıl bir dünya için mücadele etmenin ortak bağına paylaşıyorlardı. Bu ruh, on dokuzuncu yüzyıl Batı ve Orta Avrupa orta sınıfında ve özellikle doğabilimlerinin geliştirilmesine kendini adanmış araştırmacılar arasında var-

lığını sürdürdü. Freud'un Yahudi geçmişi,¹ her şeyden önce onun aydınlanma ruhuna sıkı sıkıya sarılmasına önemli katkıda bulundu. Nitekim Yahudi geleneği de aklın ve de entelektüel disiplinin bir geleneğiydi; bununla beraber oldukça hor görülmüş bir azınlık kendi kurtuluşunun ve ilerlemesinin önünü kapatmış karanlığın, akla aykırılığın ve batıl inançların güçlerini alt etmeye karşı şiddetli bir duygusal ilgi besliyordu.

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Avrupa aydınları arasındaki bu genel eğilime ilaveten, Freud'un hayatında kamuoyunun görüşlerine değil de akla güvenme eğilimini muhtemelen artırmış özgül koşullar vardı.

Freud'un yaşadığı dönemde, bütün büyük Batılı güçlerden farklı olarak, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yıkılmakta olan bir monarşiydi. Bir geleceği yoktu ve bünyesindeki ulusal azınlıkların çılgınca bağımsızlık peşinde koşmalarına rağmen, her şeyden ziyade ataletin gücü monarşinin çeşitli parçalarını bir arada tutuyordu. Bu siyasi çürüme ve çözülme halinin, zeki bir gencin şüphesini uyandırması ve sorgulayan zihnini uyarması doğaldı. Resmi ideoloji ile siyasi gerçekliğin olguları arasındaki çelişki, insanların sözcüklerin, sloganların ve resmi beyanatların doğruluğuna olan güvenini zayıflatacak ve eleştirel bir zihnin gelişmesini besleyecek

1 Bu konu, Helen Walker Puner'in *Freud, His Life and His Mind* (Grosset and Dunlap, New York, 1943, bir Dell kitabı olarak 1959'da yeniden yayımlanmıştır) adlı mükemmel biyografisinde işlenmiştir. Bu kitap Freud'un oldukça yetkin bir biyografisidir; birkaç önemli noktada, özellikle Freud'un Yahudi geçmişine yaklaşımı ve hareketin yarı dinsel niteliği konularında, benim vardığım sonuçlar yazarın vardığı sonuçlarla büyük ölçüde örtüşmektedir.

Freud'un Yahudi geçmişiyle olan ilişkisinin esaslı bir çözümlemesi de Ernst Simon'un *Sigmund Freud, the Jew* (Leo Baeck Enstitüsü yayınlarından Yıllık II içinde, Londra, 1957, s. 270 ff.) adlı incelemesinde bulunabilir. Profesör Simon'a bu kitabın müsveddelerini okuduğu ve bazı eleştirel önerilerde bulunduğum için teşekkür ederim.

nitelikteydi. Freud'un özel durumuna gelirse, başka bir güvensizlik unsuru söz konusu gelişmeyi ilerletmiş olsa gerek. Freiberg'de (Bohemya) küçük çapta varlıklı bir imalatçı olan babası, topyekûn Avusturya ekonomisinde Freiberg'i de sarsıp yoksullaştıran değişiklikler yüzünden işini bırakmak zorunda kalmıştı. Freud genç yaşta edindiği etkileyici deneyimler sayesinde toplumsal istikrarın en az siyasi istikrar kadar güvenilmez olduğunu, hiçbir geleneğin veya alışlagelmiş yapının güven aşılamadığını veya hak edilmiş bir teminat sunmadığını öğrendi. Bu deneyimler fevkalade yetenekli bir genci, güvenmeyi göze alabileceği tek silah olarak kendine ve akla inanmaktan başka nereye götürebilirdi?

Ne var ki aynı koşullar altında yetişen başka pek çok genç vardı, ama onların hiçbiri büyüyünce birer Freud olmadığı gibi gerçeği bulmaya dönük olağanüstü bir tutku da geliştirmede. Öyleyse Freud'un kişiliğinde bu meziyetin fevkalade yoğunluğunu izah edecek, kendine has unsurlar olmalıydı.

Peki bu unsurlar nelerdi?

Hiç kuşkusuz ilkin Freud'un kişiliğinin bir parçası olan, ortalamanın çok üstündeki düşünsel donanım ve canlılık aklımıza gelmelidir. Bu sıra dışı düşünsel yetenek, aydınlanma felsefesinin sözcüklere ve ideolojilere olan alışıldık güveni yıkan havasıyla birleştğinde, bu tek başına bile Freud'un akla olan güvenini açıklamaya yetebilir. Ayrıca, elinde ne para ne sosyal itibar ne de fiziksel güç bulunan Freud'u, örneğin, ünlü olma isteği gibi salt kişisel etmenler de akla güvenmeye sevk etmiş olabilir. Şayet Freud'un karakterinde gerçeğe olan tutkusunu açıklayabilecek daha kişisel unsurlar arayacak olursak, o zaman duygusal sıcaklık, yakınlık, sevgi ve bunun da ötesinde yaşama zevkinin eksikliği gibi kişiliğinin olumsuz yanlarına işaret etmemiz gerekir. Bu size "haz ilkesi"ni keşfeden ve cinsel hazzın sözcüsü olduğu söylenen kişiye dair şaşırtıcı bir ifade gibi gelebilir ama gerçekler şüpheye yer vermeyecek kadar açık. Gerçi bu söylediklerimle ilgili kanıt

sunmak üzere konuya daha sonra dönecek olsam da, şimdilik bu noktada şunu söylemem yeterli: Doğuştan gelen yetenekleri, yetiştiği kültürel ortam, çevresindeki özel Avrupalı, Avusturyalı ve Yahudi unsurlar göz önüne alındığında, onun gibi tanınıp ünlü olma sevdasında ama yaşama sevincinden yoksun bir gencin, hayatının emelini gerçekleştirmek için bilgi serüvenine yönelmesinin kaçınılmaz olduğu anlaşılabacaktır. Freud'un bu yanını açıklayacak başka kişisel etmenler de söz konusu olabilir. Kendisi çok güvensiz, tehdit altında olduğu, rahat bırakılmadığı, aldatıldığı duygusuna kolayca kapılan ve dolayısıyla tahmin edilebileceği gibi, kesinliği var gücüyle arayan biriydi. Kişiliğinin bütün yanlarını göz önüne aldığımızda, Freud için aşkta kesinliğin olmadığını, kesinliğin sadece bilgide olduğunu ve eğer şüphecilikten ve başarısız olma duygusundan kurtulmak istiyorsa, dünyayı düşünsel anlamda fethetmesi gerektiğini söyleyebiliriz.

Jones, "Freud'un doğasındaki, onu öncü başarılarına sevk eden en derin ve en güçlü itki" olarak gerçeğe olan tutkusunu ele alırken ortodoks psikanaliz kuramına uygun bir açıklama yapmaya çalışır. Bu kurama dayanarak, Jones, bilgiye karşı duyulan bütün arzunun, "yaşamın ilk olgularına (doğumun anlamına ve ona neyin yol açtığına) dair bebeksi meraktan kaynaklanan güçlü güdülerden beslendiğine" işaret etmektedir.² Ben bu görüşte talihsiz bir zihin karışıklığının yattığını düşünüyorum ki, o da akla olan inanç ile merak arasındaki bir zihin karışıklığıdır. Dikkat çekici ölçüde kişisel meraka sahip insanlarda, erken yaşlarda ortaya çıkan, bilhassa güçlü bir cinsel merak bulunabilir; fakat bu etken ile gerçeğe olan tutkulu açlık arasında pek bir bağlantı yok gibi. Jones'un sözünü ettiği diğer bir etken de birincisinden daha inandırıcı değil. Freud'un üvey kardeşi Phillip her şeyi şakaya alan bir

2 Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud* (New York, Basic Books, Inc.), Cilt 2, s. 433.

adamdı. Jones bu konuda şu satırlara yer veriyor: "Freud bu kişinin, annesinin sevgilisi olabileceğinden şüpheleniyordu. Zinhar annesini tekrar hamile bırakmaması için yaşlı gözlerle yalvarmıştı ona. Besbelli bütün sırları bilen böyle bir adamdan onlarla ilgili gerçekleri söylemesi beklenebilir miydi? Bu alelade küçük adamın –sonunda işportacı olduğu söyleniyordu– sırf varlığıyla, müstakbel Freud'un sadece kendine güvenme, başkalarına kendinden fazla inanma dürtüsüne karşı koymadaki kararlılığını tutuşturmuş, böylece Freud ismini sonsuza kadar yaşatacak kıvılcımı tesadüfen çakmış olması kaderin garip bir cilvesi olurdu."³ Aslına bakarsanız, eğer Jones haklı olsaydı, bu sahiden de "kaderin garip bir cilvesi" olurdu. Ne var ki Freud'un kıvılcımını, biraz güvenilmez bir üvey kardeş ve onun cinsel şakalarıyla "açıklamak" meseleyi aşırı basitleştirmek değil midir?

Freud'un gerçeğe ve akla olan tutkusundan söz ederken bir noktaya değinmek gerekiyor, her ne kadar bu nokta Freud'un karakterinin daha eksiksiz bir resmine ulaştığımızda açıklanacak olsa da, Freud'a göre akıl *düşünce*yle sınırlıdır. Hisler ve duygular kendi başına akla aykırıdır ve bundan dolayı düşüncenin altında yer alırlar. Genelde aydınlanma filozofları his ve duygulanıma karşı bu küçümsemeyi paylaşıyorlardı. Onların gözünde düşünce, ilerlemenin yegâne aracıydı ve akıl da ancak düşüncede bulunabilirdi. Ne var ki Spinoza'nın fark ettiği şeyi onlar fark etmemişti: Duygulanımlar tıpkı düşünce gibi akla uygun olabileceği gibi akla aykırı da olabilirdi ve insanın tam anlamıyla gelişebilmesi için *hem düşünme hem de duygulanım* akla uygun bir evrim geçirmeliydi. Aydınlanma düşünürlerinin fark etmedikleri bir başka husus da; insanın düşüncesi duygularından ayrılırsa, hem düşüncesinin *hem de* duygusunun çarpıtılacağı ve dolayısıyla bu ayırma fikrine dayanan insan portresinin de aynı şekilde çarpık olacağıydı.

Bu akılcı düşünürler, insanın sefaletinin nedenlerini kavraması halinde bu zihinsel bilginin, ona acı çektiren koşulları değiştirme gücünü vereceğine inanıyorlardı. Freud bu görüşten çok etkilenmişti ve nevroz belirtilerinin nedenlerine dair salt zihinsel bilginin onları iyileştirmeye yeteceği yolundaki beklentisini aşması yıllarını aldı.

Freud'un gerçeğe olan tutkusundan söz ederken, onun en olağanüstü meziyetlerinden biri olan *cesaretini* dile getirmezsek eksik bir portre çizmiş oluruz. Pek çok insan potansiyel olarak akla ve gerçeğe yönelik bir tutku besler. Bu potansiyeli hayata geçirmeyi zorlaştıran husus ise cesaret gerektirmesidir ve bu cesaret de insanlarda nadiren görülür. Burada sözünü ettiğimiz, özel türde bir cesarettir. Öncelikli olarak kişinin hayatını, özgürlüğünü veya malını tehlikeye atma cesareti değildir bu. Her ne kadar bu da nadir görülen bir cesaret türü olsa da bizim konumuzun kapsamına girmiyor. Akla güvenme cesareti tecrit edilmeyi veya yalnız kalmayı göze almayı gerektirir ve bu tehdit çoğu insan için yaşama karşı tehditten daha katlanılmazdır. Ne var ki gerçeği arayış, doğası gereği, arayan kişiyi tam da bu tecrit olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakır. Gerçek ve akıl, sağduyunun ve kamuoyunun görüşlerinin karşısında yer alır. Çoğunluk işine geldiği gibi her şeyi kılıfına uydurur ve olanlara dair yüzeysel görüşlere sarılır. Aklın işleviye bu yüzeyin ötesine geçip onun ardında saklı olan öze ulaşmaktır; madde ve insanı harekete geçiren güçleri nesnel olarak, yani arzularımız ve korkularımız tarafından yönlendirilmeden zihnimizde canlandırmaktır. Bu çaba içindeki insanın, gerçeklerden rahatsız olan ve rahatsız edene nefret duyan kişilerin küçümseme ve alaycılığına dayanıp kendi yolunda gidecek cesarete ihtiyacı vardır. Bu bağlamda Freud müstesna bir yeteneğe sahipti. Tecrit edilmesine kızıyordu, bu yüzden acı çekiyordu ama yine de tecrit halini hafifletebilecek en küçük bir tavize bile hiçbir zaman razı olmadı, hatta buna yanaşmadı bile. Bu cesareti aynı za-

manda onun en çok gurur duyduğu meziyetiydi; bir dâhi olduğunu düşünmüyordu ama kişiliğinin en belirgin özelliği olarak cesaretinin değerini biliyordu. Bu gurur bazen onun kuramsal çalışmaları üzerinde olumsuz etkide bulunmuş olabilir. Freud uzlaşmacı gibi görünen herhangi bir kuramsal çalışmaya şüpheyile bakardı ve Marx gibi burjuvaziyi etkileyecek şeyler söylemekten belli ölçüde zevk alırdı. Cesaretin kaynaklarını tanımlamak kolay değildir. Cesaret Freud'da ne ölçüde doğuştan gelen bir yetenektir? Ne ölçüde onun tarihsel misyon anlayışının bir sonucudur? Ne derece annesinin tartışmasız gözde çocuğu olmasıyla ilgili içsel bir güçtür? Büyük ihtimalle bu üç kaynağın her biri Freud'un sıra dışı cesaretinin gelişimine katkıda bulunmuştur; ancak Freud'un kişiliğindeki başka özelliklerle birlikte bunların daha ayrıntılı değerlendirmesi için onun karakterinin daha derinlikli bir portresine ulaşmamız gerekiyor.

Annesiyle İlişkisi: Özgüven ve Güvensizlik

Bir insanın karakterinin gelişimini belirleyen etmenlerin – bünyesiyle ilgili etmenler dışında– anlaşılması için, işe bu insanın annesiyle kurduğu ilişkiden başlamak gerekir. Ne var ki Freud’un bu ilişkisi hakkında fazla bir şey bilmiyoruz. Öte yandan bu durum kendi başına önemlidir, çünkü Freud kendi otobiyografik çalışmalarında annesiyle ilgili bilgi verirken fazlasıyla çekinceli davranmıştır. *Rüyaların Yorumu* adlı kitabında naklettiği kendi rüyalarından otuz kadarından sadece iki tanesi annesiyle ilgilidir. (Verimli bir rüyaperest olan Freud’un, annesiyle ilgili aktarmadığı pek çok rüyası vardır büyük olasılıkla.) Söz konusu iki rüya annesine aşırı bağlılığını yansıtmaktadır. Bunlardan “üç kaderin rüyası” adını taşıyanı şöyledir:

Tatlı istemek için mutfağa giriyorum. Orada duran üç kadından biri restoran sahibi. Hamur topları (Alm. Knödel) yapar gibi elinde bir şey döndürüyor. İşini bitirene kadar beklememi söylüyor (çok net değil söyledikleri). Sabırsızlıkla ve hayal kırıklığıyla gidiyorum. Üzerime bir palto geçiriyorum. Ama ilk denediğim uzun geliyor. Üstümden çıkarıyorum ve kürk astarı olmasına şaşıyorum. Denediğim ikinci paltonun Türk motifi bir şeridi var. Uzun suratlı, kısa sivri sakallı bir yabancı geliyor ve kendisine ait olduğunu söyleyerek paltoyu giymeme engel oluyor. Adama paltonun her yerini Türk motifleriyle işlediğini gösteriyorum.

rum. Size ne Türk motiflerinden, şeritlerden, diyor. Ama bir ta-
raftan da son derece kibarız birbirimize.¹

Bu rüyada, Anne tarafından beslenme isteğini görüyoruz. (“Ev sahibesinin” veya belki de her üç kadının birden Anne-yi temsil ettiği, Freud’un rüyayla ilgili çağrışımlarından apa-
çık anlaşılmaktadır.) Rüyadaki belirgin unsur, rüyayı görenin
sabırsızlığıdır. Kendisine, Annesi hazır olana kadar beklemesi
söylenildiğinde, “hayal kırıklığıyla” gidiyor. Peki sonra ne yapı-
yor? Bedenine fazla büyük gelen, yaka kenarları kürklü bir pal-
toyu deniyor. Ardından bunu üstünden çıkarıp bir yabancıya
ait olan başka bir palto daha giyiyor. Bu rüyada annesi tarafın-
dan kayırılan bir oğlanın tipik tepkisine tanık oluyoruz. Anne
tarafından beslenmekte ısrar ediyor oğlan (burada “beslenme”
bakılma, sevilme, korunma, hayran kalınma” gibi sembolik an-
lamlar taşıyor). Sabırsızdır ve eğer anında “beslenmezse” öfke-
lenir, çünkü bütün ilginin hemen kendine çevrilmesinin hakkı
olduğuna inanmaktadır. Öfke içinde mutfaktan çıkar ve büyük
erkek-baba rolüne soyunur (bunu sembolize eden nesne, ken-
disine fazla büyük gelen ve bir yabancıya ait olan paltodur).

Annesiyle ilgili öteki rüya ise Freud’un çocukluğuna ait
bir rüyadır. Freud yedi sekiz yaşlarındayken gördüğü bu
rüyayı aradan otuz yıl geçmesine rağmen hatırlayıp yorum-
lamıştır. Freud şöyle yazıyor: “Sevgili annem kendine özgü
sakin ve uykulu yüz ifadesiyle, kuş gagalı iki (ya da üç) kişi
tarafından odaya taşınıyor ve yatağa yatırılıyordu.”² Freud
bu rüyadan gözyaşları içinde çığlık atarak uyandığını hatırla-
maktadır. Rüyasında annesinin ölümünü gördüğü göz önüne
alınırsa, bu kaygı anlaşılır bir tepkidir. Aradan otuz yılı aşkın
bir süre geçtikten sonra bile rüyayı bu kadar canlı hatırlaması
bu rüyanın önemine işaret etmektedir. Her iki rüyayı birlikte
ele alacak olursak, annesinden bütün isteklerini karşılamasını

1 Sigmund Freud, *Rüyaların Yorumu*, çev. Dilman Muradoğlu, Say Yayın-
ları, 2014, İstanbul, s. 234.

2 Age., s. 607. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

bekleyen ve onun ölebileceği düşüncesinden içten içe korkan bir çocuğa tanık oluyoruz. Öte yandan psikanalitik açıdan yaklaşacak olursak, Freud'un annesiyle ilgili aktardığı rüyaların sadece bu ikisinden ibaret olması başlı başına önemlidir; bu gerçek, Ernest Jones'un ileri sürdüğü fikri doğrular niteliktedir: "Freud'un çocukluk çağında, gelişiminin önemli aşamalarından birini kendisinden bile gizlemesine yönelik güçlü dürtüleri vardı. Ben bunun annesine duyduğu derin sevgiden kaynaklandığını söylemeye cesaret edebilirim."³ Nitekim Freud'un hayatıyla ilgili bildiğimiz diğer gerçekler de aynı minvaldedir. Kendisi on bir aylıkken doğan kardeşi Julius'u çok kıskanması, kendisinden iki buçuk yaş küçük olan kız kardeşi Anna'yı hiç sevmemesi, bu varsayımı desteklemeye yetecek kadar spesifik veriler olmayabilir. Fakat bunlardan daha spesifik ve çarpıcı başka gerçekler de var. Öncelikle, kız kardeşi sekiz yaşındayken gerçekleşen bir olay, Freud'un gözde oğul olma mertebesini apaçık bir biçimde ortaya koymuştur. "Müziksever bir kadın" olan anneleri, "kız kardeşine piyano dersi veriyordu. Dersin yapıldığı yer Freud'un 'özel odasına' belli bir mesafede olmasına rağmen çıkan ses genç öğrenci Freud'u öylesine rahatsız ediyordu ki piyanonun oradan kaldırılmasında ısrar etti ve elbette onun dediği oldu. Ailenin hiçbir ferдинin müzik eğitimi görmemesinin, keza daha sonra Freud'un çocuklarının da müzik eğitiminden yoksun kalmasının tek sebebi budur."⁴ Müziğin "gürültüsünden" hoşlanmadığı için ailesinin müzik eğitimini önleyebilecek güce erişmiş on yaşındaki bir çocuğun annesi sayesinde edindiği konumu zihinde canlandırmak zor değil.⁵

3 Jones, *age.*, Cilt II, S. 409.

4 *Age.*, Cilt I, s. 17.

5 Jones'un bu olayı, "Freud'un ve onun çalışmalarının aile içindeki itibarının bir göstergesi" olarak yorumlaması, biyografisinin analitik olmayan putlaştırıcı yaklaşımının tipik bir örneğidir. Elbette söz konusu olay analitik ve dinamik olmaktan ziyade sağduyuya uygun geleneksel biçimde böyle de değerlendirilebilir. F Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Annesine duyduğu bu derin bağıllık Freud'un hayatının sonraki yıllarında da etkisini göstermektedir. İskambil oyunundaki arkadaşları ve meslektaşları dışında, karısı dahil, hemen hemen hiç kimseye zaman ayırmayan Freud, ihtiyarlık yıllarına kadar her pazar sabahı annesini ziyaret eder, akşamında da yemeğe çıkarırdı.

Anneye duyulan bu bağıllık ve hayran kalınan gözde oğul rolü, Freud'un kişiliğinin gelişimi açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu gerçeği Freud'un kendisi de fark etmiş ve muhtemelen otobiyografik bir tarzda kaleme almıştır. "Annesinin tartışmasız gözdesi olmuş bir erkek, ömür boyu bir fatih olma duygusunu, çoğu zaman gerçek başarıya götüren özgüveni içinde barındırır."⁶ Annenin sevgisi, tanım gereği koşulsuz bir sevgidir. Anne, babanın yaptığı gibi, çocuğu buna değer olduğu için ya da yaptıklarından dolayı sevmez, sırf kendi evladı olduğu için sever. Annenin oğluna duyduğu hayranlık da aynı şekilde koşulsuzdur. Anne, oğlunu şunu veya bunu yaptığı için değil, o (kendisi) olduğu için, kendisine ait olduğu için taparcasına sevip hayranlık duyar. Şayet oğul annenin gözdesiyse ve üstelik anne, babaya kıyasla daha hayati bir rol oynuyorsa, daha fazla hayal gücüne sahipse ve dolayısıyla aile yönetiminde söz sahibiyse bu tutum daha da aşırıya kaçır. Görünüşe bakılırsa Freud'un ailesinde de durum böyleymiş.⁷ Erken yaşlarda annenin duyduğu hayranlık Freud'un bahsettiği zafer ve başarı duygusunu sağlamıştır. Bu duygunun kazanılmasına gerek olmadığı gibi bundan şüphe de edilemez. Böyle bir özgüven kanıksanmıştır, saygı ve hayranlık bekler, ortalama bir insanla aynı düzeyde değil de ondan üstün olma izlenimi verir. Annenin koşullandırdığı yüksek derecedeki bu özgüvene, doğal olarak, fevkalade yetenekleri olan insanlarda rastlanabildiği gibi pek yetenekli olmayan insanlarda da rastlanabilir. İkinci durumda, çoğu za-

6 S. Freud, *Collected Works*, Hogart Press, Londra, 1952, Cilt IV, s. 367.

7 Bkz. E. Sigmund Freud, *Ötöbiyografi*, D. 272, Tap Arsivi - <https://rantey.org>

man, iddia edilenlerle gerçek yetenekler arasında trajikomik bir fark; birinci durumdaysa, kişinin yetenek ve becerilerini geliştirmesine yarayan güçlü bir destek görürüz. Freud'un böyle bir özgüvene sahip olduğu ve bunun annesine duyduğu bağılıktan kaynaklandığı, Jones tarafından da ifade edilen bir görüştür. Nitekim Jones bu konuda şunları yazıyor: "Freud'un öne çıkan özelliklerinden biri olan bu özgüven nadiren zayıflardı; o bunun kaynağını, annesinin ona olan sevgisinin verdiği güvene dayandırmakta haklıydı elbette."

Freud'un büyük bir kısmını başkalarından ve muhtemelen kendisinden bile gizlediği, annesine olan bu güçlü bağılılığı yalnızca onun kişiliğini anlamak açısından değil, ayrıca en temel keşiflerinden biri olan Oedipus Kompleksi'ni değerlendirmek açısından da çok büyük önem taşımaktadır. Freud, anneye duyulan bağılılığı –gayet akılcı bir tarzda– küçük oğlun en yakın olduğu kadına karşı kapıldığı cinsel çekim üzerinde temellendirerek açıklar. Ancak onun kendi annesine olan bağılılığının yoğunluğu ve kendisinin bunu bastırma eğilimini göz önüne alırsak, Freud'un insandaki en güçlü çabalardan birini, yani Annenin bakımı, koruması ve tüm benliği kaplayan sevgisi ve onayını istemeyi, küçük bir çocuğun içgüdüsel ihtiyaçlarını Anne aracılığıyla tatmin etmeye dönük daha sınırlı isteği diye yorumlamasını anlamak mümkündür. Freud insanda var olan en temel uğraşlardan birini keşfetmişti: Anneye, yahi rahme, doğaya, birey öncesi ve bilinç öncesi bir varoluşa bağlı kalma isteği. Gelgelelim Freud bu keşfini içgüdüsel isteklerin dar alanına sıkıştırarak bir bakıma yadsımış oldu. Kendisinin annesine olan bağılılığı keşfinin temelini oluştururken, kendi bağılılıkla yüzleşmeye olan direnci de bu buluşun sınırlandırılmasının ve çarpıtılmasının temelini oluşturdu.⁸

8 Freud'un anneye bağılılığın gücünü keşfedişindeki büyük öncüsü olan J. J. Bachofen'in de annesine derinden bağlı olması ilginçtir. (Bachofen annesinin ölümünden sonra kırk yaş civarındayken evlenmişti.) Öte yandan kendisi bu duygusal bağılılığın gücünü en aza indirmeye çalışmamış, aksine bu gücün insan hayatındaki önemini vurgulamıştır.

Fakat Anneye bağıllık, hatta bunun anne sevgisine tartışmasız güveni ima eden çok tatminkâr türü bile mutlak özgüven veren olumlu bir yanla beraber, koşulsuz sevgi ve hayranlığın neşe veren deneyimi yaşanmadığında bağımlılık duygusu ve ruhsal çöküntü yaratan olumsuz bir yan da taşımaktadır. Bu bağımlılık ve güvensizlik Freud'un kişilik yapısının ve nevrozunun temel unsurları olarak görünmektedir.

Freud'un güvensizliği, aç kalma korkusu, açıklıktan ölme korkusu gibi oral-alıcı kişilerin tipik davranışlarında ifadesini bulmuştur. Alıcı bir kişiliğin güvenliği Anne tarafından beslenme, bakılma, sevilip hayran kalınma inancına dayanıldığından, Freud'un korkuları tam da bu sevginin eksilebilme ihtimaliyle ilgilidir.

21 Aralık 1899 tarihinde Fliess'e yazdığı bir mektupta Freud şöyle diyor: "Müsaadenizle bir hususu belirteyim; benim fobim, bebekliğimden kalma oburluktan kaynaklanan ve karımın çeyizinin olmayışının (ki ben bundan gurur duyuyorum) yol açtığı koşullarda nükseden bir yoksulluk, daha doğrusu bir açlık fobisidir."⁹ Aynı konuya Fliess'e yazdığı 7 Mayıs 1900 tarihli bir başka mektupta da değinir. Bu mektupta şu satırlara yer veriyor: "Genelde –bir zayıf noktayı saymazsak ki o da *yoksulluk korkumdur*– şikâyet etmeyecek kadar sağlıklıyım..."¹⁰

Bu yoksullaşma korkusunun güçlü ifadesini, Freud'un kariyerinin en çarpıcı dönüm noktalarının birinde, Yahudilerin çoğunlukta olduğu Viyanalı meslektaşlarını, Yahudi olmayanların çoğunlukta olduğu Zürihli ruhbilimcilerin öncülüğünü kabul etmeye ikna etmesinde buluyoruz. 1910'da Viyanalılar bu öneriyi kabul etmek istemediklerinde, Freud şu beyanda bulundu: "Düşmanlarım beni açlıktan ölürken

9 Bkz. *On Origin of Psychoanalysis*, letters to Wilhelm Fliess, Sigmund Freud, Basic Books, Inc., New York, 1954, s. 305.

10 *Age*, s. 318. (http://www.rantey.org)

görmek isterler; sırtımdaki paltoyu bile çekip alırlar.”¹¹ Bu beyanın tereddüt içindeki Viyanalıları etkilemek için yapılmış olduğu düşünülse bile, kesinlikle gerçeğe aykırıydı ve Freud’un Fliess’e gönderdiği mektuplarda bahsettiği açıklıktan ölme korkusunun bir belirtisiydi.

Freud’un güvensizliği başka biçimlerde de kendini açığa vuruyordu. Bunlardan en belirgin olanı tren yolculuğuyla ilgili korkusudur. Treni kaçırmamayı garantiye almak için istasyona tren kalkmadan bir saat önce giderdi. Her zaman olduğu gibi, böyle bir belirtiyi analiz edeceksek, onun sembolik anlamını kavramamız gerekiyor. Yolculuğa çıkmak çoğu zaman yuvanın ve annenin sağladığı güvenliğini terk etmenin, bağımsızlaşmanın, köklerinden kopmanın sembolüdür. Bundan dolayı annesine güçlü şekilde bağlı insanlar için yolculuk tehlikeli, çok özel tedbirler almayı gerektiren bir girişim olarak değerlendirilir. Aynı sebeple Freud da tek başına yolculuk yapmaktan sakınırdı. Yaz tatillerinde çıktığı uzun yolculuklarda her zaman yanına kendisine güvenilebileceği bir kişiyi alırdı. Bu kişi genellikle öğrencilerinden biri, bazen de baldızı olurdu. Freud’un, evliliğinin ilk yıllarından Avusturya’dan mecburi göçe zorlandığı güne kadar Bergasse’deki aynı dairede oturmuş olması da köklerinden kopma korkusunun yol açtığı aynı davranış kalıbının bir örneğidir. Annesine olan bağımlılığın karısıyla, akranlarıyla, kendisinden büyük öteki erkeklerle ve kendilerine aynı koşulsuz sevgi, onay, hayranlık ve koruma ihtiyacını aktardığı öğrencileriyle olan ilişkilerine nasıl yansıdığını daha sonra ele alacağız.

Freud'un Kadınlarla İlişkisi: Aşk

Freud'un anne figürüne bağımlılığının, karısıyla olan ilişkisinde de kendini belli etmesi şaşırtıcı değildir. Bu ilişki-deki en çarpıcı özellik, evlilikten önceki tutumuyla sonraki tutumu arasındaki zıtlıktır. Nişanlı olduğu yıllarda Freud ateşli, tutkulu ve oldukça kıskanç bir âşıktı. Nişanlısı Martha'ya yazdığı 2 Haziran 1884 tarihli bir mektuptan yaptığımız aşağıdaki alıntı, aşkının ne denli hararetli olduğunun tipik bir ifadesidir:

Ben geldiğimde, eyvahlar olsun sana Prensesim. Seni öpücük-lere boğacağım, tombullaşana kadar besleyeceğim seni. Ve eğer bana karşı çıkacak olursan, yeterli beslenmeyen küçük narin bir kızın mı, yoksa kokain almış vahşi dev bir adamın mı daha güçlü olduğunu göreceksin.¹

"Kimin daha güçlü olduğuna" dair bu şaka yollu göndermenin çok ciddi bir iması var. Nişanlılık yıllarında Freud'un tüm benliğini Martha üzerinde tam bir hâkimiyet kurma arzusu sarmıştı. Ve doğal olarak bu arzusu, Martha'nın kendisi dışında ilgi duyabileceği, sevgi besleyebileceği herkese karşı yoğun bir kıskançlığı da ima ediyordu. Sözgelimi Martha'nın kuzenlerinden biri olan Max Mayer vaktiyle Martha'nın ilk

1 Jones'tan alıntı, *Freud'un Yaşamı*, s. 84. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

gözdesi olmuştu. “Derken öyle bir zaman geldi ki, Martha’nın ona Max diye hitap etmesi yasaktı, sadece Bay Mayer diyebilirdi.”² Başka bir örnek vermek gerekirse, zamanında Martha’ya âşık olmuş bir genç hakkında Freud şunları yazmıştı: “Senin Fritz’e yazdığın mektubun ve Kahlenberg’de geçirdiğimiz günün anısı aklıma geldiğinde kontrolümü tümüyle kaybediyorum. Şayet böyle anlarda her şeyin yeni baştan başlaması için bütün dünyayı yok etme kudretim olsa, senin ve benim yeniden yaratılmayabileceğimizi bile göze alarak, hiç tereddüt etmeden bunu yapardım, Martha.”³

Öte yandan Freud’un kıskançlığı akranı olan diğer genç erkeklerle sınırlı kalmıyordu kesinlikle; bu kıskançlık Martha’nın, ailesine beslediği sevecen duygular için de geçerliydi. Freud, Martha’dan, “yalnızca annesini ve erkek kardeşini tarafsız bir şekilde eleştirip onların ‘ahmakça batıl inançlarını’ terk etmesini değil –ki Martha bunların hepsini yaptı– aynı zamanda kendisinin düşmanları olduğu için onlardan sevgisini esirgemesini, böylece kendisinin onlara duyduğu nefreti paylaşmasını da”⁴ istedi.

Aynı ruh halini, Freud’un Martha’nın erkek kardeşi Eli’ye gösterdiği tepkide de görebiliyoruz. Martha nişanlısıyla dairelerine mobilya almak için kullanacakları bir miktar parasını kardeşine emanet etmişti. Görünüşe bakılırsa Eli bu parayı bir işe yatırmıştı ve tamamını hemen geri ödeyebilecek durumda değildi. Bu nedenle mobilyaları taksitle almalarını önerdi. Bunun üzerine Freud, Martha’ya önce kardeşine öfkeli bir mektup yazmasını ve onu bir “alçak” olarak damgalamasını isteyen bir talimat verdi. Eli parayı ödedikten sonra bile, Freud, Martha’dan, “Eli ile olan tüm ilişkisini bitirmeye söz verinceye kadar kendisine [Freud’a] bir daha mektup yazmamasını”⁵ istedi.

2 Age., s. 110.

3 Age., s. 114-15.

4 Age., s. 123.

5 Age., s. 130. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Erkeğin, karısının yaşamını kontrol altında tutmasının doğal hakkı olduğunu öngören bu kanaat, Freud'un erkeğin kadına üstünlüğüne ilişkin görüşlerinin bir parçasıydı. Bu tavrın tipik bir örneği, Freud'un John Stuart Mill'e yönelttiği eleştiridir. Freud, Mill'i "belki de çağımızın kendini geleneksel önyargıların hâkimiyetinden olabildiğince kurtarmayı başarmış adamı" diye över. Ve şöyle devam eder: "Diğer yandan, sağduyudan yoksun olduğu için birçok meseleye yaklaşımı gülünçtür."⁶ Peki, Mill'in görüşlerinde o denli "gülünç" olan husus ne idi? Freud'a göre bu husus, Mill'in "kadınların özgürleşmesi ve genel olarak kadın meselesi hakkındaki görüşü" idi. Mill'in evli bir kadının kocası kadar para kazanabileceğini düşünüyor olması, Freud'u şunları söylemeye itmişti:

Mill'le ilgili bu hususta onun insana yaraşır olduğunu kabullenmek çok zor... Kadınları erkeklerle aynı şekilde varoluş mücadelesinin içine itmek, gerçekten ölü doğmuş bir fikirdir. Sözgeçlimi ben nazik, tatlı sevgilimi birilerine rakip olarak hayal edecek olsaydım, kendisine on yedi ay önce de söylemiş olduğum gibi, ona meftun olduğumu ve didişmeyi bırakıp bir an önce yuvamın huzur dolu ortamına çekilmesi için ona yalvardığımı söylerdim. ... Kanaatim odur ki, hukuk ve eğitimde yapılan bütün reformlar şu gerçeğin karşısında yıkılır: Bir erkeğin toplumda bir mevki kazanabileceği yaşa ermesinden çok zaman önce, doğa kadının yazgısını güzelliği, çekiciliği ve sevimliliğiyle yazmıştır. Kuşkusuz hukuk ve geleneklerin kadınlara vereceği, bugüne kadar onlardan esirgenmiş çok şey var, ama elbette kadınların konumu olduğu gibi kalacaktır: Gençliğinde tapılacak sevgili, olgunluk çağındaysa sevilen eş.⁷

Freud'un kadınların özgürleşmesi hakkındaki fikirleri, 1880'lerde ortalama Avrupalı bir erkeğinkinden farklı değildi. Fakat Freud ortalama bir adam değildi; o, çağının ta

6 Age., s. 176.

7 Martha'ya Mektup (5 Kasım 1883), *James'ın psikanalitik eserleri*, Cilt I, s. 177.

derinlere kök salmış bazı önyargılarına karşı isyan bayrağını çekmiş biriydi; ancak söz konusu kadın sorunları olunca, en geleneksel çizgiyi tekrarlamış ve Mill'in elli yıl geçmeden yaygın kabul göreceği fikirlerini "gülünç" ve "insanlık dışı" diye nitelendirmiştir. Bu tavır hiç şüphesiz Freud'un kadınları ikinci sınıf bir konuma yerleştirmeye yönelik ihtiyacının ne denli güçlü ve dayatıcı olduğunu gözler önüne sermektedir. Kendisinin kuramsal fikirlerinin de bu tutumu yansıttığı açıktır. Kadınları, kendi gerçek cinselliği olmayan, hadım edilmiş birer erkek olarak görmek, onları her zaman erkekleri kıskanan, pek gelişmemiş süper-egosu olan, gösterişçi ve güvenilmez birer varlık olarak değerlendirmek, o devrin erkek egemen önyargılarının biraz mantığa bürünmüş versiyonudur sadece. Freud gibi geleneksel önyargıları inceleyip eleştirme kapasitesine sahip birinin, bilimsel olduğu iddia edilen bu tür sözlerin ardındaki mantığa bürümeyi fark etmemesi için kendi içindeki güçlü baskıların yönlendirmesi altına girmiş olması gerekir.⁸

Freud elli yıl sonra da hâlâ aynı düşünceleri savunuyordu. Amerikan kültürünü "anaerkil" diye eleştirdiğinde ziyareti-ne gelen öğrencisi Dr. Worthis şu karşılığı vermişti: "Fakat sizce, evlilikte en doğru olan, kadın ve erkeğin eşitliği değil midir?" Bu soruya Freud'un cevabı şu oldu: "Uygulaması mümkün olmayan bir şeyden söz ediyorsunuz. *Kadınla erkeğin arasındaki eşitsizlik kaçınılmazdır. Erkeğin egemenliği kötünün iyisidir.*"⁹

Freud'un nişanlılık dönemi ateşli kur yapma ve kıskanç kandırmacalarla doluyken, evlilik hayatının aşk ve tutkudan önemli ölçüde mahrum olduğu anlaşıyor. Çoğu evlilikte olduğu gibi, heyecan verici olan fethetmektir; eş bir kez fethedildikten sonra tutkulu aşkın kaynağı zayıflayıveriyor. Kur

8 Bkz. Jones, *age.*, Cilt II, s. 421.

9 J. Worthis, *Fragment of an Analysis with Freud*, Simon & Schuster, New York, 1954) s. 98. (PDF Kitap Ana Sayfı - Epub3.org)

yapmada erkeğin gururu söz konusudur; evlilik sonrasında bu gurur daha fazla tatmin bulamaz. Bu tür evliliklerde kadının yerine getirmesi gereken tek bir görevi kalır: annelik. Kadın kendini kocasına kayıtsız şartsız adamalı, onun maddi refahını gözetmeli, her zaman onun ihtiyaçlarına ve arzularına boyun eğmeli, kendisi için bir şey istemeyen, “el pençe divan duran” kadın, yani kısaca Anne olmalıdır. Freud evlenmeden önce tutkulu bir aşk yaşıyordu, çünkü seçtiği kızı fethederek erkekliğini kanıtlamak zorundaydı. Bu fetih evlilikle onaylanınca, işte o andan sonra o “meftun olunan sevgili” birdenbire ona karşı canlı ve tutkulu bir aşk beslemeden sevgi ve ilgisine güvenebileceği, sevecen bir anneye dönüşüverdi.

Bazı önemli ayrıntılar, Freud’un karısına olan aşkının ne ölçüde alıcı nitelikte olduğunu ve erotik tutkudan yoksun bulunduğunu açığa vurmaktadır. Bu ayrıntılar arasında en etkiileyici olanları, Fliess’e yazdığı mektuplardır. Bu mektuplarda sırf nezaket icabı yazdıklarının dışında, karısından neredeyse hiç bahsetmemektedir. Freud’un düşünceleri, hastaları, mesleki başarıları ve hayal kırıklıkları söz konusu olduğunda en ince ayrıntılara dahi girdiği göz önüne alınırsa, bu durum başlı başına önem kazanmaktadır; ama bundan daha önemlisi, Freud’un depresyona girdiği anlarda sıkça sözünü ettiği hayatındaki boşluk duygusudur. Sadece işleri yolunda gittiği zaman bu boşluk dolup hayatı tatmin edici hale gelmektedir. Karısıyla olan ilişkisini hiçbir zaman önemli bir mutluluk kaynağı olarak belirtmez. Freud’un evinde veya tatilde zamanını nasıl geçirdiğine baktığımızda da aynı tabloyla karşılaşırız. Freud hafta içinde, sabah sekizden öğlen bire kadar hastalarına bakar, sonra öğle yemeği yer, tek başına yürüyüşe çıkar, saat üçten dokuzaya veya ona kadar konsültasyon odasına çekilip çalışır, ondan sonra karısını, baldızını veya kızını yanına alarak yürüyüşe çıkar, sonra da o gece katılması gereken bir toplantı yoksa gece yarısı bire kadar yazışmalarını gözden geçirir, araştırmalarının kâğıda dökendi. Öyle görünüyor ki

yemek zamanı aile fertlerinin bir araya gelmesi âdeti Freud'larda pek geçerli değildi. Bunun güzel bir örneğini Freud'un yemek zamanı sergilediği bir alışkanlıkta görebiliyoruz: "En son satın aldığı bir antika eşyayı –ki bu çoğu zaman küçük bir heykelcik olurdu– akşam sofraya getirir, yemekte kendisine eşlik etmesi için kendi önüne gelecek pozisyonda masanın üstüne koyardı. Yemekten sonra bu antika eşya birkaç gün daha her akşam tekrar sofrada yerini almak üzere Freud'un çalışma masasında dururdu."¹⁰

Freud her pazar sabahı annesini ziyaret ederdi. Öğleden sonralarını çalışma arkadaşları ve meslektaşlarıyla geçirdikten sonra akşam yemeklerini annesi ve kız kardeşleriyle birlikte kendi evinde yedi. Yemekten sonraysa araştırmalarını kaleme almak üzere odasına çekilirdi.¹¹ Bazı öğleden sonraları Freud'un karısı kendi arkadaşlarını kabul ederdi. Bu ziyaretler Freud'un, karısının hayatına olan yoğun ilgisi konusunda ipucu vermektedir. Jones bu konuda şunları yazıyor: "Karısının ziyaretçileri arasında Freud'un ilgi duyduğu biri çıkarsa, *birkaç dakikalığına* bile olsa misafir odasına uğrardı."¹²

Freud yaz mevsiminin büyük bir kısmını seyahat ederek geçirirdi. Bu tatil dönemi, yılın geri kalan kısmında yürüttüğü sürekli ve yoğun çalışmanın verdiği yorgunluğu telafi ediyordu. Freud yazları yolculuk etmeyi çok sever ama yalnız başına yolculuk etmekten pek hoşlanmazdı. Bu tatil dönemi, evde karısına az zaman ayırıyor olmasını kısmen de olsa telafi ediyordu. Öte yandan daha önce de belirttiğimiz gibi, yurtdışı gezilerine ruh hekimi meslektaşları, hatta bazen baldızıyla giden Freud karısını yanına almazdı. Bu olguyla ilgili bazı açıklamalar yapılmıştır. Bu açıklamalardan biri Freud'un kendisine, biri de Jones'a aittir. Jones bu konuda şunları yazıyor: "Karısı başka bazı görevlerinden dolayı nadiren yolcu-

10 Jones, *age.*, Cilt II, s. 393.

11 *Age.*, s. 384.

12 *Age.*, (Italiya'da bir Kütüphane Arşivi - <https://rantey.org>)

luğa çıkma fırsatı bulabiliyordu. Ayrıca o, ne Freud'un hızlı temposuna ne de doymak bilmez gezme tutkusuna ayak uydurabilecek biriydi. Freud bu tür gezilere çıktığında hemen hemen her gün karısına bir kartpostal atar veya telgraf çeker, birkaç günde bir de uzun bir mektup yazardı."¹³ Burada yine, araştırma konusu kendi kahramanı olunca, Jones'un düşünce biçiminin ne denli analitik olmayan geleneksel bir havaya büründüğü dikkate değerdir. Boş zamanlarını karısıyla geçirmekten hoşlanan bir erkek gezme tutkusunu, ne yapıp edip karısının da katılmasını mümkün kılacak şekilde zapt edebildi. Bu açıklamalarda yatan mantığa bürüme, Freud'un karısıyla seyahat etmemesini farklı bir nedene bağlamasından ötürü daha da açıklık kazanmaktadır. Ferenczi ile birlikte gittiği Palermo'dan karısına gönderdiği mektupta Freud şunları yazıyordu:

Hepinizin buradaki güzel şeyleri görmesine izin vermediğim için son derece üzgünüm. Bu tür şeyleri yedi ya da dokuz, hatta sadece üç kişiyle birlikte paylaşabilmek için ben psikolojide yeni bir ekolün kurucu olduğu söylenen bir psikiyatrist değil de ne bileyim, tuvalet kâğıdı, kibrit veya potin düğmesi gibi işe yaran bir şey üreten biri olmalıymışım. Fakat bu işi öğrenmem için artık çok geç, bu yüzden içimde büyük bir pişmanlık duygusu olsa da bencilce davranıp keyfimce yaşamaya devam edeceğim.¹⁴

Burada Freud'un tipik bir mantığa bürüme çabasına girdiğini söylemeye gerek yok. Bu tutum, tatilini karısından ziyade hemcinsleriyle geçirmekten hoşlanan diğer kocaların başvurdukları mantığa bürümenin aynısıdır. Yine burada dikkate değer husus, Freud'un kendi kendini çözümlemesine rağmen evliliğindeki soruna karşı ne denli kör kaldığı ve ne yaptığı konusunda en ufak bir farkındalık sergilemeden sorunu nasıl mantığa bürüdüğüdür. Şartları elverseydi yanına

¹³ Age., Cilt II, s. 15.

¹⁴ 15 Eylül 1910 tarihli mektup, E. Jones'un alıntısı, Age., Cilt II, s. 394.

alacağı dokuz veya yedi ya da üç kişiden söz etmektedir, oysa bütün sorun sadece iki kişiyle ilgilidir: kendisi ve karısı. Bu durumda kendini zengin tuvalet kâğıdı üreticisi yerine fakir ama önemli bilimadamı pozunda sunmak zorunda hissetmiştir. Bütün bunları karısını neden yurtdışına götürmek istemediğini açıklamak için yapmıştır.

Freud'un sevgisinin sorunlu doğasıyla ilgili en açıklayıcı ifade muhtemelen *Rüyaların Yorumu* kitabında anlattığı bir rüyada gizlidir. Rüya şöyledir:

Belli bir bitki hakkında bir monografi yazmıştım. Kitap önümde duruyor, katlanmış renkli bir çizimi açıyorum. Bitki koleksiyonlarında olduğu gibi, her bitkiye kurutulmuş bir örneği eklenmiş.¹⁵

Freud'un yaptığı çağrışımlardan birini zikredeyim: "O gün öğleden önce bir kitapçının vitrininde adı *Siklamen Ailesi* olan yeni bir kitap gördüm. Kitap büyük olasılıkla bu bitki türü hakkında bir monografiydi. Siklamen karımın en sevdiği çiçektir. Ona istediği sıklıkta *çiçek almadığım* için suçlu hissediyorum kendimi."

Rüyaların başka bir çağrışım zinciri Freud'u çiçeklerden alıp oldukça farklı bir konuya, kendi hırsına götürür: "Gerçekten de bir zamanlar bir bitki üzerine monografi benzeri bir şey yazmıştım. Koka bitkisi üzerine yazılmış bir makaleydi bu ve bu sayede K. Koller kokainin anestezi etkisiyle ilgilenmeye başlamıştı." Bu noktada Freud önceki akşam tanışmış olduğu bir editör olan Koller onuruna bir *Derleme* (Festschrift) hazırlamayı düşünür. Kokainle ilgili bu çağrışım Freud'un hırsıyla ilgilidir. Başka yazılarında kokain meselesiyle ilgili araştırmalarını yarıda bırakmak zorunda kaldığı ve böylece büyük bir buluş yapma fırsatını kaçırdığı için ne denli pişman olduğunu dile getirmiştir. Keza aynı sorunu,

evlenebilmek için salt bilimsel araştırma yapmayı bırakmak zorunda kalmış olmasını anlatırken de ifade etmiştir.

Gördüğü rüyanın anlamı (Freud kendi yorumunda fark etmemiş olsa da) gayet açıktır. *Kurutulmuş bitki örneği* meselesinin can alıcı noktası olup Freud'un kendi içindeki çatışmayı ifade etmektedir. Çiçek aşkın ve sevincin sembolüdür, özellikle bu çiçek karısının gözde çiçeği olduğu halde Freud'un ona bu çiçeği götürdüğünü pek hatırlamadığı siklamen çiçeği olunca... Diğer yandan, koka bitkisi Freud'un hırsını ve bilimsel merakını temsil etmektedir. Peki, Freud çiçeklerle, yani aşkla ne yapıyor? Onları ezip kurutulmuş çiçek koleksiyonuna koyuyor. Yani, aşkın kuruyup gitmesine izin veriyor ve onu bilimsel bir araştırma nesnesi haline getiriyor. Freud'un yaptığı tam da budur. Aşk bilim bir nesnesi haline getirmiştir ama kendi hayatında aşk kupkuru ve kısır kalmıştır. Kendinin bilimsel-düşünsel merakları eros'una galebe çalmıştır; bunlar eros'u bastırmış ve aynı zamanda Freud'un *aşk deneyiminin* yerini almıştır.

Bu rüyada dışavurulan haliyle aşkın zayıflaması apaçık biçimde Freud'un erotik ve cinsel arzularına ve kapasitesine işaret etmektedir. Çelişkili görünse de Freud kadınlara nispeten az ilgi duyan, cinsel dürtüleri zayıf bir erkekti. Jones'un belirttiği tam anlamıyla doğrudur: "Karısı kesinlikle Freud'un aşk hayatındaki tek kadındı. Bu kadın Freud'un gözünde tüm faniler arasında her zaman birinci sırada yer alırdı."¹⁶ Bununla birlikte Jones şu noktayı işaret etmeden geçmiyor: "Muhtemelen, yaşamın ihtiraslı yanı Freud'da diğer erkeklerdekine kıyasla daha erken durulmuştu."¹⁷ Bu sözlerin doğruluğu birçok olayla desteklenmektedir. Nitekim kırk bir yaşında Fliess'e yazdığı mektupta karamsarlığından yakınarak şunu ilave eder: "Ayrıca, cinsel heyecan artık benim gibi bir ada-

16 Jones, *age.*, Cilt II, s. 386.

17 *Age.*

mün hiçbir işine yaramaz.”¹⁸ Açıkçası Freud için cinsel yaşam bu yaşta az çok bitmişti. Başka bir olay da aynı gerçeğe işaret ediyor. *Rüyaların Yorumu* kitabında kırklı yaşlardayken genç bir kadına karşı nasıl tensel bir ilgi duyduğunu ve çekinerek de olsa ona hafifçe dokunduğunu anlatır. Kendisinde “hâlâ” böyle bir ilginin varolabilmesinin onu nasıl şaşırttığını itiraf eder. Elli altı yaşındayken, L. Binswanger’e yazdığı bir mektupta şöyle der: “Bugün doğal olarak ihtiyar adamın libidosu para dağıtarak kendini tüketti.” Bu yaşta bile ancak cinsel yaşamı durgun olan bir erkek libidosunun cinsel hedeflerinden çoktan vazgeçtiğini kabul edebilir.

Bu noktada biraz yorum yapacak olursak, ben Freud’un bazı kuramlarının aynı zamanda kendisinin ket vurulmuş cinselliğini de kanıtladığı kanaatindeyim. Nitekim kendisi cinsel ilişkinin uygar insana ancak sınırlı bir doyum sağlayabileceğini, “kültür insanının cinsel hayatının ağır hasar gördüğünü” ve “cinsel hayatın, mutluluk duygusunun kaynağı olarak, yani hayatımızın amacının yerine getirilmesi bakımından anlam ve önemini üzücü şekilde bir yana bıraktığını kabul etmeye herhalde hakkımızın bulunduğunu” defalarca vurgulamıştır.¹⁹ Freud bu olguyu, gerçek doyumun ergenlik öncesi arzunun, koklama arzusunun ve diğer “sapkın” arzuların bastırılmaması halinde mümkün olduğu hipoteziyle açıklamış ve şu ihtimali düşünecek kadar ileri gitmiştir: “Kimileyin sadece kültürün baskısının değil de işlevinin özündeki bir şeyin eksiksiz tatmini bizden esirgediği ve bizi başka yollara ittiğini fark eder gibi oluyoruz.”²⁰

Dahası, Freud şuna inanmaktadır: “Evlilik bize daha önce vaat ettiği tüm beklentilere karşın, üç, dört ya da bilemedi-

18 *On Origins of Psychoanalysis*, ed. M. Bonaparte, A. Freud, E. Kris, Imago Yayınevi, Londra, 1954, s. 227; Fliess’e Mektup, 31.10.1897.

19 S. Freud, *Kültürdeki Huzursuzluk*, çev. Veysel Atayman, Say Yayınları, 2011, İstanbul, s. 112.

20 *Age*, s. 110; cretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

niz beş yıldan sonra cinsel ihtiyaçları tam anlamıyla karşılamamaya başlar, çünkü bugüne kadar bilinen hamilelikten korunma yöntemlerinin tümü cinsel doyuma engel oluşturmakta, her iki eşin de ince duyarlılıklarını ve cinsel haz alma yetilerini bozmakta, hatta bazen doğrudan doğruya hastalıklara sebep olmaktadır.”²¹

Freud’un kendi cinsel hayatıyla ilgili söylediklerini göz önüne alırsak, cinsellik hakkındaki bu görüşlerinin, kendin ket vurulmuş cinselliğini mantığa bürüme çabası olduğu sonucuna varabiliriz. Hiç kuşkusuz, onun sosyal sınıfı, yaş grubu ve genel kültüründen gelip de kırk yaşlarında cinsel ilişkiden elde edilen mutluluk döneminin bitmediğini hisseden ve doğum kontrol yöntemlerini kullanmak zorunda kalmış olsa da birkaç yıllık evlilikten sonra cinsel mutluluğun biteceği görüşünü paylaşmayan çok sayıda erkek vardı.

Bir adım daha ileri gidecek olursak, Freud’un başka bir kuramının da mantığa bürüme işlevi gördüğü sonucuna varabiliriz. Bu kuramı uygarlığın ve kültürün içgüdülerin bastırılması sonucunda ortaya çıktığını öne sürer. Freud’un bu kuramıyla söyledikleri özünde şudur: Gerçeği bulmaya ve düşünceye olan büyük ilğim nedeniyle mecburen cinselliğe pek zaman ayıramıyorum. Freud sıkça yaptığı gibi burada da özel bir deneyimi genelliyor. *Kendisi* yaratıcı düşünceye derin ilgisinden *dolayı değil*, başka nedenlerden dolayı cinsel ketlenmeden mustarıpti. Freud kuramlarında cinsel dürtüyü merkeze yerleştirdiği için, onun cinsel ketlenmişliği burada bir çelişki gibi görünebilir. Ne var ki bu çelişki gerçek olmaktan çok görünüştedir. Birçok düşünür kendi eksikleri ve kendileri veya başkaları için kotarmaya çalıştıkları konular hakkında yazılar yazar. Dahası, Freud gibi ahlak konusunda püriten (tutucu) biri kendisinin “erdemli oluşundan” bu kadar emin

21 “Civilized Sexual Morality and Modern Nervousness”, *Collected Papers*, II, 89. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

olmasaydı, cinsellik hakkında bu kadar içtenlikli yazılar yazamazdı kolay kolay.

Freud'un kadınlarla duygusal yakınlaşma bakımından eksikliği, onun kadınları pek az anladığı gerçeğini de önümüze koymaktadır. Nitekim kadınlar hakkındaki kuramları, kadınlara karşı duyduğu korkuyu gizleyebilmek için onlara hükmetme ihtiyacı hisseden erkeğin önyargılarının safdilane mantığa bürünmesidir. Fakat Freud'un kadınları anlayamadığını illa kuramlarından çıkarmak şart değildir. Bir keresinde sohbet ederken çarpıcı bir içtenlikle bizzat şöyle demiştir: "Kadın ruhunu otuz yıldır araştırmış olmama rağmen hâlâ cevabını bulamadığım, şimdiye kadar kimsenin de bulamadığı o büyük soru şudur: Bir kadın gerçekten ne ister?"²²

Öte yandan Freud'un sevmek kapasitesini ele alırken, kendimizi erotik sevgiyle sınırlandırmamalıyız. İşin içinde erotik bir unsur olmadığı zamanlarda Freud genellikle insanlara karşı pek fazla sevgi beslemezdi. O ilk fethin ateşinin sönmemesinin ardından Freud'un karısıyla ilişkisi görünüşe bakılırsa sadık ama epey mesafeli bir kocanın ilişkisiydi. Hemcinsi olan dostları Breuer, Fliess, Jung ve sadık öğrencileriyle ilişkileri de aynı şekilde mesafeliydi. Jones ve Sachs'ın yaptığı putlaştırıcı betimlemelere rağmen, Fliess'e yazdığı mektuplar, Jung'a ve hatta sonunda Ferenczi'ye gösterdiği tepkiler, Freud'un güçlü bir sevgi deneyiminden yoksun olduğunu açığa vuruyor. Keza Freud'un kendi kuramsal fikirleri de bu hususu doğrulamaktan öteye geçmiyor. Sözgelimi kardeş sevgisiyle ilgili yazdıklarına bakalım:

Kültürel toplumun ideal sayılan taleplerinden biri bize izleyeceğimiz yolu gösterebilir. Bu talep: Kendinden sonrakini (ötekini) kendin gibi sevmelisin, çağrısıdır. Dünyaca ünlü, kesinlikle Hristiyanlığın en gurur verici, haklı talebi olarak gördüğü ve öne sürdüğü, muhakkak ki çok eski olmamakla birlikte Hris-

tiyanlıktan daha eski bir taleptir bu; tarihsel çağlarda insanlar onu henüz tanımıyorlardı. Onu ilk defa duyuyormuş gibi ondan habersiz, saf bir tavır takınmak istiyoruz. Ancak bu durumda oluşacak bir şaşkınlığa uğrama ve garipseme duygusunu bastıramayız. Neden gerek duyalım bu buyruğa uymaya? Bize ne faydası dokunur bunun? Ama her şeyden evvel, bu talebi nasıl karşılayabiliriz ki? Onu yerine getirmeyi başarmamız nasıl mümkün olabilir? Sevgim, hesabını vermeden, durup dururken vazgeçemeyeceğim, işe yaramaz sayamayacağım değerli bir şeydir benim için. Fedakârlıklara katlanarak yerine getirmeye hazır olmam gereken görevler yükler bana. Birini seveceksem herhangi bir şekilde hak etmesi şarttır bunu (bu kimsenin gerek bana getirebileceği faydaları gerekse cinsel nesne olarak benim için taşıyacağı muhtemel anlam ve önemi bir yana bırakıyorum). İlişkinin bu her iki türü de ötekini-sevme buyruğu bakımından dikkate alınamazlar. Öteki ancak önemli özellikler bakımından onun kişiliğinde kendimi sevebileceğim kadar bana benziyorsa, bu sevgiyi hak eder ya da kendi ideal kişiliğimi onun kişiliğinde bulup sevebileceğim kadar benden çok daha fazla kusursuz ve mükemmelse ya da arkadaşımın oğluysa; çünkü çocuğunun başına acı verici bir şey geldiğinde, arkadaşımın acısı benim de acımdır; bunu onunla paylaşmak zorundayımdır. Ama onu tanımıyorsam, bana yabancıysa ve kendine ait bir değer, benim için bir önem taşımıyorsa, onu sevmem zor olacaktır. Hatta bunu yapmam durumunda ona haksızlık etmiş olurum; çünkü sevgim, benimkilerin (yabancı olmadıklarımın) hepsinde onlara yönelik bir tercih olarak önemsenip takdir edilmektedir. Tanımadığım, yabancı kişiyi onlarla bir tutarsam, bu onlara bir haksızlık olur. Ancak onu da, böcek gibi, solucan, çingiraklı yılan gibi sırf bu yeryüzünün bir varlığı olduğu için o dünya sevgisiyle sevmem gerekirse, korkarım ki ona çok az miktarda bir sevgi payı düşecektir; kesinlikle, bunun akıl hükmünün gereği kendime saklamaya hakkım olan kadar bir sevgi olması imkânsızdır. Akla uygun bir uyarı olarak yerine getirilmeyi tavsiye edemedikten sonra böylesine gösterişli bir şekilde ortaya çıkan bir uyarı, talep ne işe yarar ki? ”²³

Cinselliğin önde gelen sözcüsü olan Freud tam anlamıyla tipik bir püritendi. Ona göre uygar bir insan için hayatın amacı duygusal ve cinsel dürtüleri bastırmak ve bu fedakârlığın karşılığında uygar bir yaşam sürmektir. Freud'a göre sadece uygar olmayan insan sürüleri bu tür bir fedakârlıkta bulunma kapasitesinden yoksundur. Bu vahşi insan sürülerinin aksine, entelektüel elitler bu dürtüleri dizginlemeyi becerebilirler ve böylece onları daha yüksek amaçlar için yüceltebilirler. Freud'a göre, bir bütün olarak uygarlık, içgüdüsel dürtülerin denetlenebilmesi sonucu ortaya çıkmıştır.

Freud'un daha sonraki kuramlarında ifadesini bulan bu fikirlerin, henüz tarihsel sorunlar ve yüceltmeyle ilgilenmediği genç bir yaşta iken içinde canlı şekilde yer etmiş olması şaşırtıcıdır. Nişanlısına yazdığı bir mektupta *Carmen*'i izlerken aklına gelenleri anlatır:

Ayaktakımı canının istediği gibi yaşıyor. Ama biz, biz kendimizi böyle bir şeyden yoksun ediyoruz. Yaşamdan yararlanma kapasitemize, sağlığınıza dikkat ediyoruz. Ne için olduğunu bilmesek bile, herhangi bir şeye karşı kendimizi koruyoruz. Bizi daha gelişmiş varlıklar yapan doğal itkilerimizi açık açık ifade etme alışkanlığıdır bu. Daha derin bir şekilde hissederiz, bunun nedeni de, kendi kendimizden çok fazla bir şey istemek zorunda olmadığımız içindir. Biz neden sarhoş oluncaya kadar içmiyoruz? Çünkü çok içmekten dolayı baş ağrısının zararı ve ayıp, sarhoş olmak zevkinden daha önemli bir zevksizlik doğurur. Biz neden her ay yeniden âşık olmuyoruz? Çünkü her ayrılıkta, yüreğimizden bir parça da birlikte ayrılıp gidiyor. Biz neden herkesle arkadaş olmuyoruz? Çünkü onun kaybı ve mutsuzluğu da bizi derinden etkileyecektir. *Bunun içindir ki, biz zevk aramaktan çok, acıdan kaçmak için çaba harcıyoruz.* Ve seninle benim gibi insanlar çok az rastlanır bir durumu yaşıyor. Bizim için insanlar, gerek birbirlerine, gerek yaşama ve gerekse ölüme bağlı olan, yıllarca birbirlerinden ayrı, ayrıca birbirlerine karşı sadakatsizlik etmemek için bunca acı pahasına direnen insanlardır. Kesinlikle, şu dünyada en değerli olan, kendilerine sadece yaşama hakkı veren bir kader. *Ümitsizlik değil, umutla yaşamaktır. Bir başka deyişle,*

bu insanlar, şu Asra'lar [Heinrich Heine'nin bir şiiri (1796-1856). –çev.] gibi sadece ve sadece bir kez severler. Bizim bütün bir yaşam biçimimiz, en kötü sefaletin güvencesinde olmamızda ve koşulların, toplumun yarattığı kötülüklerden kendimizi korumak olanağı vermesinde yatmaktadır. Halk da, o yoksullar da biraz daha duyarsız ve biraz daha endişesiz gibi davranmadan yaşamda kalamazlardı. Doğayla toplumun yedekte bulundurdukları bütün mutsuzlar sevdikleri varlıklar üzerine titrediklerinde, neden kendi isteklerine bu kadar önem verirler? Mademki başkalarından hiçbir şey beklemiyorlardı, öyleyse neden geçici zevklere pek aldırış etmiyorlardı? Yoksullar da tıpkı bizim gibi son derece güçsüz ve son derece kötü koşullardadır. Mutsuz insanların hiç de düşünmeden kendilerini zevke verdiklerini gördüğüm zaman, bütün vergilere, bütün salgınlara, bütün salgın hastalıklara ve bütün toplumsal uygulamaların sakıncalarına hedef olmalarına karşın, gene de bunda bir ödünlenme bulduklarını düşünmeden kendimi alamıyorum. Bu konuyu daha derinleştirmek niyetinde değilim ama "halkın" belli bir yargıda bulunduğu, inandığı, umut beslediği ve bizlerden çok daha farklı bir şekilde çalıştığı ortadadır. Bizimkinden oldukça ayrı olan ortak bir insan psikolojisi var. Zaten bunlar, bizden daha çok topluluk bağına taşımaktadırlar. Bizim her birimiz için, dünyanın ölümümüzle yok olmasına karşın, onlarda ise yalnız ve yalnız birinin yaşamı, bir başkasının yaşamını sürdüreceği düşüncesi vardır."²⁴

Genç Freud'un yirmi yedi yaşında yazmış olduğu bu mektup bazı açılardan ilginçtir. Daha sonra geliştireceği kuramları sezinleyip az önce sözünü ettiğimiz püriten-aristokrat yönelimini bu mektubunda dile getirmektedir: Kendini yoksun bırakmak, zevk alma kapasitesini sınırlandırmak yüceltmenin koşuludur ve elit tabaka da bu temel üzerinde yükselir. Fakat bunun da ötesinde, Freud burada uzun yıllar sonra geliştireceği en önemli kuramlarından birinin temelini oluşturacak bir fikri ortaya atmaktadır. Duygusal olarak yalarlanmaktan duyduğu korkuyu dile getirmektedir. Biz her-

24 Nişanlısına yazdığı 29 Ağustos 1883 tarihli mektup, *Freud'un Mektupları*, çev. Atilla Tokatlı, Düşün Yayınları, İstanbul, 1994, sayfa 82.

kese sevgi duymayız, çünkü ayrılmak büyük acı verir; keza herkesle dostluk kurmayız, çünkü bir dostumuzu yitirmek bizi üzüntüye boğar. Hayatın dinamiği haz almaktan çok acı ve üzüntüden kaçınma yönündedir. Freud'un da apaçık bir biçimde söylediği gibi, "bunun içindir ki, biz zevk aramaktan çok, acıdan kaçmak için çaba harcıyoruz." Burada, Freud'un daha sonra "zevk ilkesi" diye adlandıracağı ilkenin esasını buluyoruz; zevkin aslında bizatihi zevk olmaktan çok zevk olmayandan, acı veren gerilimden kurtuluş olduğu yolundaki bu fikir, daha sonraki yıllarda Freud'un nazarında genel anlamda geçerli, aslında insan motivasyonunun en genel ve temel ilkesi olacaktır. Öte yandan burada Freud'un kuramsal merakından yıllar önce bu fikre sahip olduğunu görebiliyoruz; söz konusu fikre, kendi Viktoryen kişiliğinin, yani sahip olduklarını (bu durumda sevgi nesnesini ve sevgi *duygusunu*) ve bir anlamda yaşamını yitirme korkusunun bir sonucu olarak ulaştığını anlıyoruz. Bu tavır, "olmaktan" çok "sahip olmanın" peşindeki on dokuzuncu yüzyıl orta sınıfının ayırt edici özelliği idi. Freud'un psikolojisi bu "sahip olma" yönelimiyle derinden bağlantılıdır. Freud'un nazarında en şiddetli korku her zaman kişinin "sahip olduğu" şeyi yitirme korkusudur, o şey ister bir sevgi nesnesi, ister bir duygu, isterse de bir cinsel organ olsun. (Bu bağlamda Freud, sözgelimi Goethe'nin felsefesinde rastladığımız orta sınıfın mülkiyet duygusuna karşı protestoyu desteklemez.)

Bu mektuptaki başka bir paragrafa da değinmemiz gerekiyor. Freud sıradan insanlardan söz ederken, onların "bizler" den daha fazla topluluk duygusuna sahip olduğunu belirtir. "Zaten bunlar, bizden daha çok topluluk bağına taşımaktadırlar. Bizim her birimiz için, dünyanın ölümümüzle yok olmasına karşın, onlarda ise yalnız ve yalnız birinin yaşamı, bir başkasının yaşamını sürdüreceği düşüncesi vardır." Freud'un burjuvazinin işçi sınıfından daha az dayanışma duygusuna sahip olduğu yönündeki tespiti kesinlikle doğrudur, ama ister

sosyalist, ister anarşist, isterse de gerçekten dindar olsun, orta ve üst sınıflara mensup olup da derin bir insani dayanışma duygusuna sahip çok sayıda insanın bulunduğunu unutmamak gerekir. Freud ise bu duygudan ya hiç nasibini almamıştı veya çok az almıştı. Kendisi orta sınıfa özgü bir tarzda *kendi kişiliğiyle, kendi ailesiyle, kendi fikirleriyle* meşguldü. Bu minvalde on yedi yıl sonra, 1900’de yeni yıl vesilesiyle arkadaşı Fliess’e şunları yazmıştır: “Yeni yüzyıl –ki bu yüzyılın bizim için en ilginç tarafının ölüm tarihimizi içermesi olduğunu söyleyebilirim– bana aptalca bir tekrardan başka hiçbir şey getirmemiştir.”²⁵ Yine burada da kendisinin sadece alt tabakadan insanlara atfettiği evrensellik ve dayanışma duygularına hiç rastlamazken, yalnızca kendi ölümüyle ilgili o benmerkezci kaygıyı görüyoruz.

25 On Origins of Psychoanalysis (1909), *Altılikeler* (Erg.)

Erkeklerle Bağımlılığı

Freud'un anne figürüne bağımlılığı sadece annesi ve karısıyla sınırlı değildi. Bu bağımlılığı, Breuer gibi kendinden yaşlı kişilere, Fliess gibi meslektaşlarına ve Jung gibi öğrencisi olan erkeklerle yansıtmıştır. Bununla birlikte Freud'un birine bağlı olmama konusunda müthiş bir gururu vardı ve herhangi birinin himayesi altına girmekten de şiddetle nefret ederdi. Bu gurur, bağımlılığının farkına varmasını kettiriyor ve bir dostu anaçlık rolünü eksiksiz yerine getirmedeği zaman onunla bütün iplerini koparıp hayatından tamamen çıkarmasına sebep oluyordu. Nitekim büyük dostlukları hep bu seyri izlemiştir: Birkaç yıl boyunca sıkı fıkı dostane ilişkiler, ardından genellikle nefret eşiğine gelen tam bir kopuş. Breuer, Fliess, Jung, Rank ve hatta Freud'dan ve onun başlattığı hareketten ayrılmayı aklından bile geçirmeyen sadık öğrencisi Ferenczi örneğinde bile dostluğun yazgısı bu oldu.

Yaşı ondan büyük başarılı bir meslektaş olan Breuer daha sonra gelişip psikanaliz halini alacak fikrin tohumunu sunmuştu Freud'a. Breuer bir süredir Anna O. adındaki bir hastasının tedavisini yürütüyordu ve ne zaman Anna'yı hipnotize edip onu rahatsız eden şeyleri anlattırsa, kadının depresyon ve bilinç bulanıklığı gibi belirtilerden kurtulduğunu fark etmişti. Breuer bu belirtilere Anna'nın hasta babasına bakar-

ken yaşadığı duygusal bir çalkantının yol açtığını anlamıştı. Dahası bu akıldışı belirtilerin nereden kaynaklandığı bir kez anlaşıldığında, bunların anlam kazandığını fark etmişti. Böylece Breuer, Freud'a hayatında o zamana kadar aldığı en önemli öneriyi, psikanalizin ana fikrinin temelini oluşturacak öneriyi sundu. Bunun da ötesinde, Breuer, Freud'a karşı babacan bir dost gibi davranıp ona hatırı sayılır miktarlarda maddi yardımlarda bulundu. Peki, bu ilişki nasıl sonuçlandı? Doğrusu, Freud ile Breuer arasında giderek büyüyen bir kuramsal anlaşmazlık vardı, çünkü Breuer onun cinsellik konusundaki bütün kuramlarını kabul ediyor değildi. Ne var ki bu tür bir kuramsal anlaşmazlık, Freud'un yardımsever eski dostuna karşı duyduğu nefret şöyle dursun, normalde kişisel bir kopuşa yol açmaz. Jones'un ifadesiyle söyleyecek olursak: "Tek başına bilimsel görüş ayrılıkları, Freud'un doksanlı yıllarda Fliess'e yazdığı mektuplarda Breuer hakkında sarf etmiş olduğu sert sözleri izah etmeye yetmez. Seksenli yıllarda Freud'un onun için ne anlam ifade ettiği hatırlanırsa, onun Freud'a gösterdiği cömertlik, anlayışlı canayakınlık, verdiği keyif ve düşünsel teşvik göz önüne alınırsa, daha sonra meydana gelen değişimin gerçekten şaşırtıcı olduğu görülür."¹

Freud'un Breuer hakkında söylediklerini, Fliess'e yazılmış ama yayımlanmamış mektuplardan Jones'un yaptığı alıntılardan öğreniyoruz.² 6 Şubat 1896 tarihli mektubunda Freud, "Artık Breuer ile geçinmek mümkün değildi" diye yazıyor. Bir yıl sonra 29 Mart 1897 tarihli mektubunda ise şöyle diyor: "Breuer'u sırf bir yerde görmüş olmak bile benim buradan göç etmem için yeterli bir neden olur." Jones ise şu yorumda bulunuyor: "Bunlar ağır sözler ve burada tekrarlanması gerek olmayan daha ağır sözleri de var."³ Buna karşılık

1 Jones, *age.*, Cilt I, s. 254-55.

2 Burada sözü edilen mektup Freud'un Fliess'e yazdığı mektuplardan oluşan kitapta (*The Origins of Psychoanalysis*) yer almamaktadır.

3 Jones, *age.*, Cilt I, s. 255. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Breuer'un aynı minvalde tepkiyi vermediğini şu olaydan anlıyoruz: Freud borcunu geri ödemek istediğinde Breuer bunu kabul etmedi ve bir akrabasının tıbbi bakımı karşılığında ödeşmiş olduklarını söyledi.

Freud'un Breuer'la olan ilişkisinde sevgiden nefrete dönüşen bu seyri nasıl açıklayabiliriz? Freud'a göre –ki Jones da Freud'a has bu ortodoks yorumda onu destekler– bu çelişik duygululuk, her ikisi de çocukken, kendisinden yaşça biraz daha büyük olan yeğenine karşı beslediği çelişik duyguluğun bir devamı ve tekrarıdır. Ancak burada da Freudcu yorumun sonraki dönemlerdeki gelişmeleri bebeklik dönemindeki kalıpların birer tekrarından ibaret olarak anlama çabasında sıkça gördüğümüz gibi, bu çelişik duygululuğun gerçek anlamı göz ardı edilmektedir. Bu bölümün başında kısaca belirttiğimiz gibi, Freud'un insanlara bağlanma eğilimi vardı ama aynı zamanda bu bağımlılığın utanç duyuyor ve nefret ediyordu. Karşı tarafın sevgi ve yardımına kucak açtıktan sonra o kişiyle olan bütün ilişkisini keserek, onu yaşamından çıkararak ve ondan nefret ederek bu bağımlılığın kurtuluyordu. Freud'un bağımsız olmaya yönelik şiddetli isteği Jones tarafından da fark edilip vurgulanmıştır. Gelgelelim Jones gerek kendisinin putlaştırma eğilimi, gerekse ortodoks kuramsal yapının yetersizliği yüzünden Freud'un karakterindeki bağımlılık tarafını ve bağımsızlığa duyduğu gururlu istek ile alıcı bağımlılık arasındaki çatışmayı göz ardı etmektedir.

Bunun çok benzeri bir durum Freud'un Fliess ile ilişkisinde de yaşandı. 1887 yılında başlayan bu dostluğun da en çarpıcı yanı Freud'un Fliess'e bağımlılığıdır. Bu ilişkinin altın döneminde Freud düşüncelerini, acılarını ve umutlarını Fliess'e anlatıp içini döker ve ondan her zaman ilgili ve meraklı bir dinleyicisi olmasını beklerdi.

İşte size Fliess ile kurduğu bu bağımlılık ilişkisinin tipik örneklerinden bazıları. 3 Ocak 1899 tarihinde Freud şunları

yazmıştı: “Siz buraya gelip de size içimi dökene kadar kasvet veya karanlık içinde yaşıyorum. Sizin daima yanan aleviniz karşısında benim sönmeye yüz tutmuş ışığım yeniden canlanıyor ve kendimi tekrar iyi hissediyorum.”⁴ 30 Haziran 1896 tarihli bir mektubunda da şu satırlara yer veriyor:

Çok sıkıntılı bir durumdayım ve tek söyleyebileceğim, toplantımızı [Freud buluşmaları için bu sözcüğü kullanıyordu] adeta açlığımı veya susuzluğumu gidermek için dört gözle bekliyorum. Dinlemeye hazır bir çift kulaktan başka hiçbir şey getirmeyeceğim toplantımıza. Umarım uzun uzun sohbet ederiz. Ayrıca, kendi amaçlarım doğrultusunda büyük beklentiler içindeyim. İşte ben bu kadar bencil biriyim. Bastırma kuramına dair bazı şüpheler uyandı içimde ve belki senin sunacağın öneriyle şüphelerimi gideririm, tıpkı aynı bireyde erkek ve dişi menstrüasyonu ile ilgili sunduğun öneri gibi. Kaygı, kimyasal faktörler, vb. Belki sen, olayları psikolojik açıdan açıklamam ve fizyolojide sağlam bir temel atmaya başlamam için bana bir dayanak sağlayabilirsin.⁵

Bu mektup bu bağlamda Freud’un kullandığı dilden dolayı bilhassa ilginçtir; zira Fliess’in onun “açlığını ve susuzluğunu” gidermesi oral-alıcı bağımlılığın karakteristik bir ifadesidir. Bundan da ilginç olan, Freud’un burada nevrozları anlamak için psikolojiden çok fizyolojide bir dayanak aramasıdır. Bu umut bir ölçüde Freud’un fizyolojiye olan eski sevgisini yansıtmaktadır; ama bu fazla ciddiye alınmamalıdır. Her ne kadar bu mektupta böyle bir bağımlılık ifade ediliyor gibi görünse de, gerçekte Freud yeni fikirler edinmek için Fliess’e bağımlı değildi. Freud öylesine olağanüstü yaratıcı yeteneklere sahip olduğunu kanıtlamıştır ki, bu mektubunda dile getirdiği bilinçli düşünceleri, özünde onun salt duygusal bağımlılığının tatmin edilmesi olarak değerlendirmek gere-

4 *The Origins of Psychoanalysis*, s. 272.

5 *Age*, s. 169. cretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

kir. Freud'un kendisini onaylayacak, rahatlatacak, yüreklen-
direcek, dinleyecek ve hatta besleyecek birine ihtiyacı vardı.
Yıllarca bu işlevi Fliess görmüştü.

Karşı tarafa duyulan ilgi açısından tek taraflı olduğu apa-
çık olan bu ilişki, çizdiğimiz tabloya tastamam uyuyor. Bun-
ca yıllık mektuplaşmada Freud'un neredeyse sadece kendi-
sinden ve fikirlerinden söz edip Fliess'ten hemen hemen hiç
bahsetmeyişi gözden kaçmıyor. Fliess'in özel yaşamıyla ilgili
nezaket babından ifadelere yer veriyor ama bunların hemen
hemen hepsi formalite icabı yazdığı şeyler. Freud'un kendisi
de bunu fark etmiş olmalı ki 12 Şubat 1900 tarihli mektubun-
da şöyle diyor: "Sana sırf kendimle ilgili yazdığım için utanç
duyuyorum."⁶ Görünüşe bakılırsa, Fliess de Freud'un cevap
vermemesinden şikâyetçiydi. Zira 3 Ekim 1897 tarihli mek-
tubunda Freud'un şunları yazdığına tanık oluyoruz: "Fakat
her şeye bir cevap beklememelisin ve çoğu cevabım için, ilgi
alanımın dışında olan senin konuyla ilgili bilgimin sınırlı ol-
masına anlayış göstereceğini umuyorum."⁷

Breuer'da olduğu gibi, yıllarca süren en samimi dostluk-
tan sonra araları açılacak ve bunun nedenleri, oral-alıcı çeli-
şik duygululuğun çerçevesine tam oturacaktır. Jones'a göre
çatışmanın nasıl çıktığını "tam olarak" bilmiyoruz. "Fliess'in
daha sonraki (yayımlanmamış) yorumu, Freud'un ona karşı
beklenmedik ve şiddetli bir saldırıda bulunduğu yolundaydı
ama bu pek inandırıcı gelmiyor."⁸ Freud ve hatta Jones'un da
itiraf ettiği gibi, Freud'un dostluklarındaki çelişik duygululu-
ğunu göz önüne alırsak, bu olay aslında pek de şaşırtıcı gö-
rünmemektedir. Öte yandan bu nasıl bir saldırı olursa olsun,
biz yazışmalarda çatışmanın apaçık iki nedenini tespit ede-
biliyoruz. Bunlardan biri, Fliess'in, "Freud hastalarına kendi
düşüncelerini anlatıyor," diyerek onun yöntemini eleştirme-

6 Age., s. 309.

7 Age., s. 278.

8 Jones, age., Cilt I, s. 141. PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

sidir. Eleştiriyi hiçbir zaman olumlu karşılamayan Freud'un nazarında kendisini en son eleştirecek kişi de herhalde temel işlevi onu onaylamak, yüreklendirmek ve taltif etmek olan bir dostu olsa gerekti.

Kopuşun diğer nedeni ise, yine Freud'un alıcı çabaları hakkında bize bir fikir veren tepkisinde bulunabilir. Fliess'in temel keşfi, ister erkek ister kadın olsun, herkeste bulunan eşcinsellik idi:

1900 yazında Achensee'deki son görüşmelerinde, Freud dostuna her insanın eşcinsel bir yapısı olduğu fikrini sanki yeni bir fikir-miş gibi sunduğunda, şaşkına dönen Fliess şu karşılığı vermişti: "Zaten ben Breslau'da yaptığımız akşam gezilerinde bu konuyu sana anlatmıştım [1897] ve sen bu fikre karşı çıkmıştın." Freud o konuşmayı tamamen unutmuştu ve o sırada böyle bir konuşma yaptıklarını tümünden inkâr etti; ancak aradan bir hafta geçtikten sonra hatırlayabilmişti.⁹

Jones bir dipnotunda şunları yazıyor:

Ciddi bir amnezi vakası! Daha bir yıl önce Freud şunu yazmıştı: "Eşcinsellik hakkında sonuna kadar haklısınız. Ben de her cinsel ilişkiyi dört kişi arasında gerçekleşen bir faaliyet olarak görme-yeye alıyorum." (1 Ağustos 1899). Bundan bir yıl önce, duyduğu şevki şu sözlerle dile getirmişti: "Eşcinsellik kavramını ön plana çıkarmaya başladım ve sizin bu konu hakkında fikrinizi, çalışmalarım açısından, 'savunma' kavramından sonra en önemli fikir olarak değerlendiriyorum." (4 Ocak 1898)

Jones bu "amnezi" durumunu psikanalitik açıdan açıklamak için herhangi bir çabada bulunmuyor. Yine de cevap gayet açık. Freud'un eğilimi başkalarından bilgi alıp kendine mal etmektir, dolayısıyla belli fikirlerin aslında arkadaşlarının, özellikle de en yakın dostlarının fikirleri olduğunu gayet iyi

bildiği halde onların kendi fikirleri olduğuna inanmaya yatkındı. Bu eğilim, Achensee'deki bu talihsiz son buluşmadan bir yıl sonra Freud'un Fliess'e yazmış olduğu bir mektup okunduğunda iyice aydınlığa kavuşmaktadır. 7 Ağustos 1901 tarihli mektubunda Freud şunları yazıyor: "Birbirimizden bir ölçüde uzaklaştığımız yadsınamayacak bir gerçek. Karşılaştığım olaylar bu uzaklaşmanın ne denli derin olduğunu gösteriyor bana... Bunda sizin payınız son haddine varmış bulunuyor. Bana karşı taraf tutuyor ve 'Düşünce okuyan kişi sadece kendi düşüncelerini başkalarında görür' diyerek çalışmalarımı tümüyle değersiz kılıyorsunuz." Fliess'in eleştirel yorumuna karşı içerlemesini bu sözlerle ifade ettikten sonra Freud şaşırtıcı bir beyanda bulunur:

Şimdi en önemli konuya geliyorum. Planıma göre bundan sonraki kitabımın adı "İnsanda Eşcinsellik" olacak. Bu kitap meselelerin kökenine eğilecek ve bu konuda söyleyeceğim son söz olacak: en son ve en derin söz... Fikrin kendisi size ait. Hatırlarsanız, yıllar önce siz henüz bir burun cerrahı iken, size çözümün cinsellikte yattığını söylemiştim. Aradan yıllar geçtikten sonra siz beni düzeltip eşcinsellik demiştiniz ve şimdi haklı olduğunuzu anlıyorum. Bu nedenle belki sizden hâlâ daha fazla şey alıntılamam ve dürüst olmak gerekirse belki kitapta benim imzamın yanında sizin de imzanızı eklemenizi istemem gerekebilir; bu da kitabın anatomi-biyoloji kısmının genişletilmesi anlamına geliyor; yoksa bu kısım sırf benim yazacaklarımla çok zayıf kalır. Benim amacım eşcinselliğin zihni ve nevrotik yönlerini açıklamak olacak. İşte bundan sonraki projem budur ve umarım bu bizi bilimsel konularda memnuniyet verici bir şekilde tekrar bir araya getirir.¹⁰

Bu mektup ayrıntılı bir analizi hak etmektedir. Neden Freud kitabı kendi nevroz çalışmalarının bağlamına uygun bir başlıkla değil de Fliess'in kuramının tam odak noktası olan bir başlıkla duyurmaktadır? Hep alçakgönüllülük sergileyen

Freud neden yeni kitap söz konusu olduğunda “en son ve en derin söz” diye böbürlenmektedir? Şurası apaçıktır ki, bu sorunun cevabı, neden 1896’da Fliess’in yardımıyla “fizyolojide sağlam bir temel” atmak istediği ve neden 1900’de Fliess’in eşcinselliğin bulucusu olduğunu unuttuğu sorularına verilecek cevapla aynıdır. Freud bilinçdışında dostunun buluşuna sahip olmak istiyordu, buna ihtiyacı olduğu için değil, benliğinin derinlerine işlemiş olan beslenmeye yönelik alıcı arzusu nedeniyle. Açık olan husus şu ki, Freud bu mektubu yazmakla, Fliess’le olan çatışmasının, özellikle yazarın kim olması gerektiği konusundaki çatışmanın farkındaydı. Fakat kendi iddiasına ustaca bir kılıf uyduruyordu. Fikrin Fliess’e ait olduğunu itiraf ettikten sonra, o zamanlar “henüz” bir burun cerrahı olduğunu ona hatırlatıp, kendisinin “çözümün cinsellikte yattığını” çoktan keşfettiğini, böylece Fliess’in keşfinin olsa olsa bir “düzeltme” olabileceğini vurgulamaktadır. Ne var ki bu mantığa bürüne bile bizzat Freud’u ikna etmiş gibi görünmüyor, çünkü mektubun devamında kendi imzasının yanında Fliess’ten de imzasına yer vermesini istemek zorunda kalabileceğini dürüstçe yazıyor. Bu bir soru formunda değil şöyle dile getirilmektedir: “İşte bundan sonraki projem budur ve umarım bu proje, bizi bilimsel konularda memnuniyet verici bir şekilde tekrar bir araya getirir.” Doğrusu Freud düşüncelerinin ana eğiliminin çok dışında olan bu kitabı hiçbir zaman yazmadı. Tek amacı, son bir çabayla Fliess’i bakıcı anne rolünü üstlenmeye zorlamak ve ayrıca Fliess’in kendisine verilen bu görevi kabullenmemesi durumunda onunla ilişkisini tamamen koparmaya hazırlanmaktı.

Bundan sonra sadece birkaç mektuplaşma oldu. Anlaşılan Fliess, Freud’u *İnsanda Eşcinsellik*’i yazma planından dolayı eleştirmişti. Freud, 19 Eylül 1901 tarihli mektubunda ona şu cevabı verdi: “Sizin eşcinsellikle ilgili cevabınızı anlayamıyorum. Görünen o ki birbirimizi anlamamız çok zor. Eşcinsellik kuramına kendi katkım çerçevesinde, bastırma ve nevroz ve dolayısıyla bilinçdışının bağımsızlığının eşcinselliği öngördü-

ğü tezini ele almak dışında kesinlikle benim başka bir niyetim yoktu.”¹¹ Doğrusunu söylemek gerekirse, Freud’un “İnsanda Eşcinsellik” kitabını sunumu, bu mektubundaki açıklamasından oldukça farklı bir izlenim veriyor.

Bunu epey mesafeli sadece birkaç mektup izledi. Bu mektuplar çoğunlukla Fliess’in Freud’a gönderdiği hastalarla ilgiliydi. Son iki mektup Freud’un Viyana Üniversitesi’ne profesör olarak atanmasını ayrıntılarıyla anlatıyordu. Bu yazışmalar sekiz yıl süren çok yakın bir dostluğun sonunu işaret etmektedir.

Freud üçüncü bir dostluğu Jung ile kurdu. Ancak bu dostluk Breuer ve Fliess ile olan dostluğu kadar yakın ve kişisel bir dostluk değildi. Burada yine aynı gelişmeye tanık oluyoruz: büyük umutlar, büyük heves ve ardından kopuş. Freud’un Breuer, Fliess ve Jung’la ilişkilerinde belirgin bir farklılığa rastlıyoruz. Breuer, Freud’un akıl hocası idi ve ona sonuca götüren yeni bir fikir öğretmişti. Fliess onunla denkti, Jung ise öğrencisiydi. Yüzeysel olarak bakıldığında bu farklılıklar, Freud’un her üç ilişkide de bağımlılığını açığa vurduğu yolundaki sava ters düşmektedir. Breuer ve hatta Fliess söz konusu olduğunda bu söylenebilir, ama nasıl olur da bir hocanın kendi öğrencisine bağılılığından söz edilebilir? Fakat yine de duruma dinamik açıdan baktığımızda, gerçek bir ilişkiden bahsedemeyiz. Bir kişinin baba figürüne, “sihirli bir yardımcıya”, bir amire vesaire bağımlılığında, açık ve bilinçli bir bağımlılık söz konusudur. Bununla beraber baskın bir kişinin kendisine bağımlı olanlara bağımlı olduğu bilinçdışı bir bağımlılık da vardır. Bu tür bir sembiyotik (ortakyaşar) ilişkide tarafların her ikisi de birbirine bağımlıdır; yalnız birisinin bağımlılığı bilinçliyken, diğ erininki bilinçdışıdır.

Bu tür bağımlılık, Freud’un Jung ile ilişkisinin nasıl başladığına baktığımızda epey açıklık kazanmaktadır. Freud

aralarında baş asistanı Jung ve Burghölzli Hastanesi'nin yöneticisi Bleuler'in de bulunduğu bir grup İsveçli psikiyatristin psikanalizle faal bir halde ilgilenmesinden çok hoşnut kalmıştı. Jones bu konuda şunları naklediyor: "Freud kendi adına bu kadar uzaktan gelen desteğe sadece müteşekkik kalmayıp Jung'un kişiliğinden de oldukça etkilenmişti. Çok geçmeden Jung'un kendisinin yerine geçeceğine karar verdi; bazen onu 'oğlu ve vârisi' olarak adlandırıyordu. Nitekim takipçileri arasında sadece Jung ve Gross'un gerçekten özgün kafalara sahip olduğu fikrini dile getirmişti. Tevrat'taki Yuşa gibi Jung'un da kaderi, psikiyatrinin engin diyarını keşfetmek olacaktı. Freud ise Musa gibi bu diyarı sadece uzaktan seyretme şansına sahip olmuştu."¹² Öte yandan Freud'un Jung'a karşı tavrında önemli bir yan daha vardı. O zamana kadar Freud'un taraftarlarının çoğu Viyanalı ve Yahudi olmuştu. Freud, psikanaliz hareketinin dünyada nihai başarıyı kazanması için liderliğin "Ari" tarafından devralınması gerektiği kanısındaydı. Nitekim bu düşüncesini 1908 yılında Karl Abraham'a yazdığı mektupta apaçık dile getirmiştir. Jung'la gereksiz bir tartışmaya girdiği için Abraham'ı azarladığı mektubunu şu sözlerle noktalıyordu: "Her şeyden evvel Ari yoldaşlarımız bizim için fevkalade vazgeçilmezdir; aksi takdirde psikanaliz Yahudi karşıtlığına kurban gidebilir."¹³

Freud'un bu kanısı sonraki iki yıl zarfında daha da pekişti. 1910'da Nürnberg'de toplanan Psikanaliz Kongresi'nde Freud (daha önce atıfta bulunduğumuz sahnede):

Viyanalı Yahudi topluluğunun onlara sunabildiğinden daha geniş çaplı bir çalışma zemini oluşturmanın faydalarını ve Viyanalı meslektaşlarını bu konuda ikna etmenin gereğini sezmişti. Bazı meslektaşlarının Stekel'in otel odasında protesto toplantısı yaptığını duyunca, onlara katılmak üzere odaya çıktı ve bağlılıkla-

12 Jones, *age.*, Cilt II, s. 32-34.

13 Jones'un antisemitizmi, Cilt II, s. 51 - <https://rantey.org>

rını sağlamak için coşkulu bir çağrıda bulundu. Konuşmasında onları saran zehirli düşmanlığı vurgulayarak buna karşı dışarıdan desteğe ihtiyaçları olduğunu anlattı. Sonra paltosunu etkileyici bir şekilde fırlatarak şöyle dedi: “Düşmanlarım beni aklıktan ötürken görmek isterler, sırtımdaki paltomu bile çekip alırlar.”¹⁴

Freud’un zihninden geçenler gayet netti. Sadece kendi açıklık korkusundan dolayı değil, ayrıca psikanaliz “hareketinin” tamamen desteksiz kalması endişesinden dolayı da Jung’u böyle bir felaketten onları kurtaracak kişi olarak görmesine yol açmıştı.

Freud, Jung’u hepten yanına çekmek ve onu vârisi ve hareketin lideri yapmak istiyordu. Freud, Jung ve Ferenczi birlikte ABD’ye yolculuğa çıkarlarken yaşadıkları küçük bir olay, bu isteğin oldukça tipik bir örneğidir. Üçü birlikte akşam yemeğine çıktılar ve Freud ile Ferenczi, Jung’u alkollü içki içmeme prensibinden vazgeçirerek kendileriyle birlikte bir kadeh şarap içmeye ikna ettiler. Alkolden uzak durma Jung’un, hocası Bleuler ve diğer birçok İsveçli meslektaşıyla arasındaki ortak bir bağıdı. Şarabı içmesi Bleuler’e olan sadakatinden vazgeçip onu Freud’a aktarmanın bir sembolüydü. Aslında bu tavır değişikliğinin, Jung ile Bleuler arasındaki ilişki üzerinde ciddi etkileri oldu. Freud’un kendisinin bu içki ritüelinin sembolik anlamından ne denli etkilendiğini, hemen sonrasında baygınlık geçirmesinden anlıyoruz.¹⁵ Şayet bu baygınlığın ruhsal kaynaklı olabileceğine dair bir şüphe var idiyse, buna çok benzeyen başka bir durumda yine bayılmış olması bu şüpheyi yok etmeye yeterlidir.¹⁶

1912 yılında Freud ile Jung arasındaki ilişki bozuldu. Jung’un New York’ta yaptığı konferanslardan gelen haberlerden, hem Freud’un kendisine hem de kuramlarına karşı

14 Age., s. 69-70.

15 Age., s. 55.

16 Bkz. Jones’un açıklaması, age., s. 143 ve devamı.

muhalif bir tutum içinde olduğu anlaşıyordu. Dahası, Jung daha önce Freud'a enstest arzuların harfi harfine anlaşılması gerektiği, bunları başka eğilimlerin sembolleri olarak değerlendirmek gerektiğini söylemişti. Sonunda 1912 yılının Kasım ayında Münih'te buluştular. Freud ona vefasızlık eğilimleri yüzünden sitemde bulundu. Jung da "fazlasıyla pişman" bir halde bütün eleştirileri sineye çekerek kendini düzeltme sözü verdi. Daha sonraki öğle yemeğinde Freud, "iki İsveçliyi, Jung ve Riklin'i, kendi ismini anmadan İsveç dergilerinden psikanalizi açıklayıp yorumlayan makaleler yazdıkları için ayıplamaya başladı. Buna cevap olarak Jung, Freud isminin zaten çok tanındığından ismini anmaya gerek olmadığını düşündüklerini söyledi." Ne var ki Freud diretti. Jones olayın devamını şöyle anlatıyor: "Olayı fazlasıyla şahsi bir mesele olarak algıladığını anımsıyorum. Şaşkın bakışlarımız arasında birdenbire bayılıp yere düştü. İri yapılı Jung hemen onu girişteki karyolanın üstüne taşıdı. Aradan kısa bir süre geçtikten sonra orada kendine geldi."¹⁷ Freud da kendisinin bayılma tepkisini tahlil etmiş ve bütün bu bayılmaların, erkek kardeşinin henüz bir yıl yedi aylıkken ölümünün kendisinde bıraktığı etkiyle ilişkilendirilebileceğini ileri sürmüştü. Jones bu konuda şunları ekliyor: "Hâsılı görünüşe bakılırsa Freud kendi tanımıyla 'başarının mahvettiği' tipolojinin hafif bir örneği idi. Bu durumda bir rakibi yenmenin başarısı söz konusudur; bunun ilk örneği de küçük kardeşi Julius'a karşı sonuca ulaşmış ölüm arzusudur."¹⁸ Bu yorum doğru olabilir, ama bu bayılmaların, çocuğun acizliğinin ve anne figürüne bağımlılığın bir sembolü olarak da yorumlanabileceği akla getirilmelidir. Bu yorumu, yıllar önce Freud'un aynı şehirde ve aynı otelde arkadaşı Fliess'in önünde düşüp bayılması hadisesi daha fazla desteklemektedir. Freud, Jones'a

17 Age., Cilt I, s. 317.

18 Age., Cilt II, s. 146.

yazdığı bir mektupta söz konusu hadiseyi şöyle açıklar: “Bu sorunun kökeninde bastırılmayan bir miktar eşcinsel duygu var.”¹⁹ Jung ve Fliess ile yaşadığı bayılmaların aynı sebepten kaynaklandığı, psikosomatik belirtilerde güçlü ifadesini bulan derin ama bilinçdışı bir bağımlılığın kuvvetle muhtemel olduğu görünmektedir.

Bu noktada şunu da ilave etmek gerekir ki, Freud bu tür bağımlılık eğilimlerinin farkındaydı ve bunları *dilenci fantezileri* diye adlandırıyordu. Buna bir örnek olarak şöyle bir olaydan bahsediyor: Freud’u çok seven ve çocukları olmayan Parisli Richetti ailesi, onu servetlerinin bir kısmına vâris olma fantezisine itiyorlar. Buna benzer bir başka fantezi uzun yıllar sonra Freud tarafından aktarılmıştı. Bu fantezide Freud kaçmakta olan bir atı durduruyor ve çok önemli bir şahsiyet o atın çektiği arabadan çıkarken şu sözleri sarf ediyor: “Siz benim kurtarıcısınız. Size hayatımı borçluyum! Sizin için ne yapabilirim?” Freud’un bu fanteziye verdiği tepki, içinde bulunduğu durumu epey açığa vurmaktadır:

O an hemen bu düşünceleri bastırdı, ama yıllar sonra, onları Alphonse Daudet’nin anlattığı söylenen bir öyküyle yanlışlıkla bağdaştırmanın ilginç bir yolunu *bulup*, söz konusu düşünceleri yeniden gün yüzüne çıkardı. Rahatsız edici bir anıydı bu, çünkü eskiden ihtiyaç duyduğu hamiliğe epey bir zamandır ihtiyacı kalmamıştı ve artık hamilik önerisini şiddetle geri çevirecekti. Freud şöyle yazıyor: “Fakat işin en can sıkıcı yanı, *birinin himayesi altında olma düşüncesidir ki hemen hemen hiçbir şeye karşı bu kadar düşmanlık beslememiştim*. Bizim ülkemizde bu konuda gözlemlediğimiz şeyler, buna duyabileceğimiz tüm arzuyu yok etmektedir ve benim karakterim korunan çocuk rolüne pek de uygun değildir. Ben kendi adıma her zaman güçlü olma arzusuyla dolu olmuşumdur.”²⁰

19 Age., Cilt I, s. 317.

20 Age., s. 188-89. (İtalikler bana ait. –E. F.)

Freud'un ilginç bir biçimde safdil beyanlarından biridir bu. Bu beyanın bir direnç işareti olduğu çok açık ise de kendisi tarafından çok ciddiye alındığı belli. İşte Freud'un çelişkisi tam da budur; kimseye bağlı olmamayı arzuluyordu; birinin himayesi altında olmaktan nefret ederdi ama aynı zamanda korunmayı, hayran olunmayı, bakılmayı da istiyordu ve bu çelişkiyi hiç çözemedi.

Freud'un Jung ile dostluğuna dönecek olursak, bu dostluk da Breuer ve Fliess ile olan ilişkisiyle aynı seyri izledi. Jung'un ona olan bağlılığını defalarca beyan etmesine rağmen hem kişisel ilişkileri hem de bilimsel görüşleri gitgide yabancılaştı ve 1914 yılında dönüşü olmayan nihai bir kopuş noktasına vardı. Hiç kuşkusuz Freud için oldukça ağır bir darbeydi bu. Bir kez daha, güvendiği bir adama umut ve kaygıyla dolu yüreğini açmıştı. Bu adamı, başlattığı hareketin geleceğini garanti altına alacak adam olarak hayal ediyordu ama ne yazık ki onunla da ilişkisini koparmak zorunda kalmıştı. Gerçi Breuer, Fliess, Adler, Stekel, Rank ve Ferenczi ile olan ilişki-sindeki bilimsel farklılıklar Jung ile ilişkisindeki kadar derin olmasa da bu kopuşta önemli başka bir farklılık daha söz konusudur. Freud akılcıydı ve onun bilinçdışını anlama merakı, bilinçdışını denetleme ve boyunduruk altına alma arzusuna dayanıyordu. Oysa Jung romantikti ve akılcılığa karşı çıkan bir gelenekten geliyordu. Akıl ve idrake şüpheyle bakıyor ve akılcı olmayanı temsil eden bilinçdışını da bilgeliğin en derin kaynağı olarak görüyordu; Jung'a göre analitik terapinin işlevi, hastanın akla uygun olmayan bu bilgeliğin kaynağıyla temas kurmasını sağlamak ve bu temastan yararlanmasına yardım etmektir. Jung'un bilinçdışına olan merakı bir romantik'in hayranlık dolu merakıydı. Freud'un ki ise bir akılcının eleştirel merakı. Yolları zaman zaman kesişebilirdi ama farklı yönlerde gittikleri için kopuş kaçınılmazdı.

Adler, Rank ve Ferenczi başta olmak üzere, en çok güvendiği diğer kişilerle Freud'un ilişkisi, Breuer, Fliess ve Jung ile

olan ilişkileriyle aynı seyri izledi: sıkı bir dostluk, güven ve önünde sonunda şüphe ve nefrete dönüşen bir bağımlılık. Bu ilişkilerden bazıları elinizdeki kitabın sonraki bölümlerinde ele alınacaktır.

Babasıyla İlişkisi

Freud'un babasıyla ilişkisi annesiyle olan ilişkisinin tam tersiydi. Annesi ona hayranlık gösteriyor ve onu şımartıyordu. Çocukları arasında Freud'un "küçük prens" olmasına hoşgörü gösteriyordu. Görünüşe bakılırsa babası daha tarafsız ve saldırgan olmayan biriydi. Anne ile baba arasındaki bu farklılığın bariz bir tezahürü, Freud iki yaşındayken gece yatağını ıslattığında yaşandı. Çocuğu azarlayan annesi değil babası oldu. Acaba küçük oğlanın bu azarlamaya cevabı ne oldu? "Sıkma canını sen baba, Neutitschein'e gittiğimizde ben sana yepyeni, güzel, kırmızı bir yatak alacağım."¹ Freud'un sonraki hayatına damgasını vuracak özellikleri daha bu yaşta görüyoruz: eleştiri kabul etmede zorlanma, müthiş bir özgüven ve babasına, hatta ve baba figürü temsil eden her nevi otoriteye başkaldırı. Daha iki yaşındayken babasının azarlamasından hiç etkilenmiyor, kendini babasının yerine koyarak, daha sonra ona yeni bir yatak hediye edebilecek kişinin rolüne bürünüyor. (Bkz. Freud'un Türk paltosuyla ilgili eski rüyası).

Freud'un babasına karşı isyanının daha şiddetli bir ifadesi, yedi ya da sekiz yaşındayken ana babasının yatak odasına

1 Jones'dan alıntı, *age.*, Cilt I, s. 7.

kasten işemesinde bulunabilir. Besbelli ki babasına yönelik saldırgan bir eğilimle onların yatak odasını sahiplenmeyi sembolize eden bir hareketti bu. Babası gayet anlaşılır bir öfkeyle tepki göstererek şöyle bağırdı: "Bu çocuk adam olmayacak." Freud bu olayı şöyle yorumluyor: "Gururum o kadar kırılmış olmalı ki, rüyada sık sık bu sahneye göndermeler yer alıyor ve hepsinde başarılarım ve meziyetlerim sayılıyor. Sanki şöyle demek istiyorum: Adam oldum işte, bak."²

Freud'un, hırsının *nedeninin* babasının bu sözlerinin olduğu yolundaki açıklaması, ortodoks analitik yorumlarda sıkça karşılaşılan bir yanıltır. Erken deneyimlerin insanın daha sonraki gelişiminin en önemli nedenlerinden biri olduğu elbette doğrudur. İster kalıtsal isterse de sonradan kazanılmış olsun, çocuğun eğiliminin anne babada bir tepki *uyandırması* da seyrek görülen bir olay değildir; bu da çoğu zaman hataya düşülerek, çocuğun daha sonraki yaşamında yine bu eğilimin gelişmesinin *nedeni* olarak görülür.

Bu durumda henüz iki yaşındaki küçük Freud'un o andan itibaren babasına karşı üstünlük ve önem duygusuna sahip olduğu açıktır. Burada ister bünyesel bir etmeni isterse de annesinin ailedeki güçlü kişi olmasının sonuçlarını göz önüne alalım, Freud'un henüz yedi yaşındayken sergilediği kıskırtıcı davranış, küçük çocuğun sonraki yaşamı boyunca devam edecek aşırı özgüveninin *bir başka* ifadesidir sadece. Babasının sözleriye, hiç saldırgan olmayan bir adamın, Jones'un fikrine göre genellikle çocuğuyla çok gurur duyan ve onu eleştirme veya küçük düşürme alışkanlığı olmayan bir babanın ılımlı bir tepkisiydi. Tek başına bu sözlerin ve bu örneğin, Freud'un hırsının sebebi olması pek muhtemel görünmüyor.

Freud'un babasına karşı takındığı üstünlük tavrı, kendisi on iki yaşındayken babasının ona anlattığı bir öyküden yeni bir teşvik almış olsa gerek. Musevi olmayan biri o zamanlar

genç olan babasının başındaki kürklü kaskete vurup yere düşürmüş ve şöyle bağırır: “Kaldırımdan aşağı in, Yahudi!” Küçük Freud kızgınlığa kapılıp “Peki, sen ne yaptın?” diye sorduğunda, babası şu cevabı vermiş: “Caddeye inip kasketimi aldım.” Freud bu hikâyeyi anlatırken şunları söylüyor: “Bu yanıt küçük çocuğun elinden tutan bu büyük adama yakışacak bir kahramanlık gibi gelmemiştir bana. Hoşlanmadığım bu sahnenin karşısına duygularıma daha uygun bir sahneyi koymuştum: Hannibal’ın babası Hamilkar Barka evdeki sunakta oğluna Romalılardan intikam alması için yemin ettirmişti. Hannibal o günden sonra hayallerime girmeye başlamıştı.”³ Şunu açıkça belirtelim ki, Freud çocukluğundan beri kendini kahraman Hannibal ile özdeşleştirmiş olmasaydı, babasının kahramanca olmayan tepkisiyle ilgili hikâyesi onda böyle bir içerleme yaratmazdı; kendisine layık bir baba istiyordu. Fakat şunu da unutmamalıyız ki, genellikle bütün hırslarda görüldüğü gibi, Freud’un hırsı da onun üstün yeteneklerinin, yılmaz cesaretinin ve gururunun bir parçasıydı. Bu cesaret Freud’a küçük çocukken bile bir kahraman vasfı ve ideali kazandırmıştır. Şu halde bu kahraman korkak babasından utanmadan edemezdi.

Freud babasından daha büyük bir adam olmayışına içermesinin ipuçlarını, kendi rüyalarından birine yaptığı aşağıdaki yorumda vermektedir:

Viyana Üniversitesi’nde psikiyatri profesörü olan Meynert’i rüyanın bu sahnesinde babamın ardına gizlememin nedeni, bu iki insan arasındaki bir benzerlik değil, rüya düşüncelerinde yer alan kısa ama yeterli bir koşul cümlesiydi: Bir profesörün ya da saray müşavirinin oğlu olsaydım, hayatta daha hızlı ilerlerdim. Rüyamda babamı profesör ve saray müşaviri yapıyorum.⁴

3 Age., s. 227-228.

4 Age., s. 462.

Freud'un baba figürüne karşı çelişik duygululuğu kuramsal çalışmalarına da yansımıştır. *Totem ve Tabu* adlı kitabında insanlık tarihinin başlangıcıyla ilgili yorumunda, ilk baba kıskanç oğulları tarafından katledilir; Freud son kitabı *Musa ve Tektanrıçılık*'ta Musa'nın bir Yahudi olduğunu reddeder ve onun Mısırlı bir soylunun oğlu olduğunu savunur. Böylece Freud bilinçdışı şunu demektedir: "Nasıl ki Musa mütevazı Yahudiler soyundan gelmiyor idiyse, ben de Yahudi soyundan değil, kralların soyundan gelen biriyim."⁵ Elbette Freud'un şahsında babasına karşı sergilediği çelişik duygusal tavrının en belirgin ifadesi, onun bütün düşünce sisteminin temelini oluşturan kavramlardan birinde görülebilir; bu da Oedipus Kompleksi'dir. Burada oğul, annenin sevgisine rakip olan babadan nefret eder. Ancak anneye bağımlılık durumunda olduğu gibi, burada da bu rekabetin cinsel yorumu gerçek ve temel nedenlerin üstünü örtmektedir. Anneden sınırsız sevgi ve hayranlık görme isteği ve ayrıca fetheden kahraman olma arzusu, hem baba hem de kardeşler karşısında üstünlük taslamaya yol açmaktadır. (Bu hadise en açık biçimde İncil'deki Yusuf ve kardeşlerinin hikâyesinde sunulur. İnsanın bu komplekse "Yusuf kompleksi" diyesi geliyor.) Bu tutum, annenin kocaya yönelik çelişik duygululuğu ve küçümseyici tutumuyla birleşerek oğlunu taparcasına sevmeye çoğu zaman daha da ileri noktaya taşınır.

Şu halde elimizdeki bulgular nelerdir? Freud annesine derinden bağlıydı, onun sevgi ve hayranlığından emindi ve kendini üstün, emsalsiz ve hayran olunacak bir kişi, diğer kardeşleri arasında bir kral olarak görüyordu. Annesinin yardımına ve hayranlığına bağımlı kalmaya devam etti. Bu yardım ve hayranlığın yeterince sunulmadığı zamanlarda Freud üzülüyor, endişeleniyor ve bunalıma giriyordu. Her ne kadar annesi doksan küsur yaşında vefat edene değin Freud'un ya-

şamında merkezi figür olmayı sürdürmüştü ve karısı da anne işlevini yerine getirip onun maddi ihtiyaçlarını gidermek zorunda kalmışsa da, Freud hayranlık ve korunmaya olan ihtiyacını karşılamak için yeni nesnelere ve esasen kadınlardan çok erkeklerle yöneldi. Breuer, Fliess, Jung ve daha sonra diğer sadık takipçileri Freud'a kendini güvende hissedebilmesi için gerekli hayranlık ve takdiri sunuyorlardı. Annesine bağımlı erkeklerde sıkça görüldüğü gibi, onun rakibi babasıydı; oğul, babanın yerine geçmeyi, yani kahraman olmayı istiyordu. Babası büyük bir adam olmuş olsaydı, belki de Freud ona boyun eğerek veya hiç değilse o kadar isyankâr olmazdı. Fakat kahramanlarıyla özdeşleşen Freud anca sıradan bir oğula sahip olabilecek düzeydeki bir babaya isyan bayrağını çekmeden edemezdi.

Freud'un çalışmalarını göz önüne aldığımızda, babasına karşı asi tutumunun onun kişiliğinin en önemli yanlarından birini açığa vurduğunu görürüz. Freud'un genel anlamda bir isyankâr olduğu kabul edilmektedir. Yaşadığı çağda hâkim olan görüşlere ve tıp otoritelerine başkaldırdı; bu tür bir başkaldırı gücü olmasaydı hiçbir zaman bilinçdışı, bebek cinselliği ve benzeri konulardaki fikirlerini açıklayamazdı. Öte yandan Freud *isyankâr* ama *devrimci* değildi. İsyankâr derken, mevcut otoritelere karşı mücadele eden ama bizzat (başkalarının kendisine itaat ettiği) bir otorite olmak isteyen ve bizzat otoriteye bağımlılığını ve saygısını yok etmeyen kişiyi kastediyorum. Onun başkaldırısının başlıca hedefi kendisini onaylamayan otoritelerdir. Kendinin seçtiği, özellikle de onlardan biri haline geldiği otoritelerle dosttur. Psikolojik açıdan bu tür "asiler", güç kazanana kadar başkaldıran ama güç sahibi olduklarında da birer tutucu haline gelen radikal siyasetçiler arasında çokça bulunabilir. Psikolojik açıdan bir "devrimci", otoriteye karşı çelişik duygululuğun üstesinden gelmiş biridir; çünkü o, otoriteye bağlılıktan ve başkalarına tahakküm etme arzusundan kendini arındırmıştır. Başkalarına

hükmetme arzusunu yenerek gerçek bağımsızlığa ulaşmıştır. Dolayısıyla bahsettiğimiz bu psikolojik anlamda Freud devrimci değil asiydi. Otoriteye karşı koyup meydan okumanın keyfini çıkarırken, aynı zamanda mevcut toplumsal düzen ve onun temsilcilerinden derinden etkilenmişti. Profesör unvanını kazanmak ve mevcut otoritelerden kabul görmek Freud için büyük önem taşıyordu. Her ne kadar garip bir şekilde kendi özlemlerinin farkında olmayarak bunu inkâr etse de⁶ Birinci Dünya Savaşı'nda önce Avusturya ve daha sonra da Alman saldırganlığından gurur duyan hararetli bir milliyetçiydi ve hemen hemen dört yıl boyunca ittifak devletlerinin savaş ideolojilerini ve hedeflerini eleştirel bir biçimde sorgulamayı aklından bile geçirmedi.

Freud'un Otoriterliği

Freud'un otoriterliği meselesi epey tartışma konusu olmuştur. Freud'un oldukça otoriter yapıya sahip olduğu ve bundan dolayı kendi kuramlarıyla ilgili başkalarının görüş ve düzeltilerine hoşgörüsüz yaklaştığı sıkça dile getirilmiştir. Bu tespiti destekleyen bulguların büyük bölümünü göz ardı etmek zordur. Freud, kuramsal çalışmalarında değişikliği ön-gören önemli önerileri hiçbir zaman kabul etmedi. Ya onun kuramına külliyen taraftar olacak –bu da tabii *ondan* yana olmanız anlamına geliyordu– ya da ona karşı çıkacaktınız. Freud'u açıkça putlaştıran biyografisinde Sachs bile bunu itiraf eder: “Kendi görüşlerini uzun ve meşakkatli bir süreç içinde geliştirdikten sonra, başkalarının görüşlerini benimsemenin her zaman son derece zor olduğunu biliyordum.”¹ Kendisinin Freud ile fikir ayrılığına düşmesi konusuna gelince, şöyle yazıyor Sachs: “Görüşüm onunkine ters düşerse, bunu açık sözlülükle söyledim. Bana her zaman görüşlerimi açıklamak için yeterince fırsat verir ve savlarımı seve seve dinlerdi ama onlardan *hemen hemen hiç etkilenmezdi*.”²

1 Hans Sachs, *Freud, Master and Friend*, Harvard University Press, Cambridge, 1946, s. 14.

2 *Age*, s. 13. (İtalikler bana ait. –E. F.)

Freud'un hoşgörüsüzlüğünün ve otoriterliğinin en çarpıcı örneği Ferenczi ile olan ilişkisinde görülebilir. Uzun yıllar boyunca en sadık ve en mütevazı öğrencisi ve dostu olan Ferenczi hayatının sonuna doğru, hastaların sevgiye, çocukluk döneminde mahrum kaldıkları sevgiye ihtiyaç duyduklarını ileri sürmüştü. Bu öneri, Freud'un ileri sürdüğü tamamen gayrişahsi ve ayna gibi yansıtıcı tutumdan hastaya yönelik insancıl ve sevecen tutuma geçişi öngören bir yöntemsel değişikliğe yol açtı. (Burada Ferenczi'nin erotik veya cinsel sevgiyi değil, anne sevgisini veya ana baba sevgisini kastettiğini söylemeye gerek yok.)

Ferenczi aynı zamanda öğrencisi de olan güvenilir bir dostuna bir sohbet esnasında şunları söylemiş:

Profesörü ziyaret ettiğimde, yöntemle ilgili son fikirlerimi kendisine aktardım. Bunlar deneysel olarak hastalarımınla yaptığım çalışmalara dayanıyor. Hastalarımın anlattığı geçmişlerine dair öykülerden, fikirlerindeki çağrışımlardan, davranış biçimlerinden –en ufak ayrıntısına kadar ve özellikle bana karşı sergiledikleri davranışlarından–, onlarda kızgınlığa veya bunalıma yol açan ket vurmalarından, özellikle de –hem bilinçli hem bilinçdışı– arzu ve özlemlerinin içeriğinden, anneleri ya da ana babaları veya ana babalarının yerini tutanlar tarafından reddediliş biçimlerini keşfetmeye çalıştım. Ayrıca kendimi hastanın yerine koyarak, onun o erken yaşta özgüveninin ve yaşama sevincinin sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlayacak ne çeşit bir sevecen bakıma ve ilgiye ihtiyaç duymuş olabileceğini davranışlarının spesifik ayrıntılarına kadar inerek zihnimde canlandırmaya çalıştım. Her hastanın şefkat dolu destekleyici bakıma olan ihtiyacı farklıdır. Bunu ayırt etmek kolay değildir, çünkü bu genellikle hastanın bilinçli olarak farkında olup inandığı şey değil, çoğunlukla bundan epey farklı bir şeydir. Doğru yolda olduğumda bunu sezme mümkün; zira hasta farkında olmadan anında davranış ve ruh halinde bazı ufak değişimlerle bunun ipucunu verir. Rüyaları bile bu yeni ve faydalı tedaviye tepki gösterir. Bunların hepsi, yani psikanalistin hastanın ihtiyaçlarına dair yeni anlayışı, bunun sonucunda onunla mevcut ilişkisindeki değişiklikler ve

psikanalistin bunu dile getiriş biçimi ve hastanın kendisinin açık tepkisi hastaya özel olarak söylenmelidir. Psikanalist tarafından bir hata işlendiğinde, hastası yine kızgın veya kederli haliyle ipucunu verir. Ve hastanın rüyaları psikanalistin yanlışlarını gün yüzüne çıkarır. Bütün bu bilgiler hastadan elde edilebilir ve ona açıklanabilir. Daha sonra psikanalist, hasta için elzem olan faydalı tedavi yöntemini aramaya devam etmelidir. Bu süreç önünde sonunda başarıya ulaşacak bir deneme-yanılma sürecidir ve psikanalist tarafından bütün beceri ve inceliğiyle, sevecen bir iyi yüreklilikle ve korkusuzca izlenmelidir. Bu süreç tamamen dürüst ve içtenlikli olmak zorundadır.

Profesör benim anlattıklarımı giderek artan bir sabırsızlıkla dinledi ve sonunda beni uyararak, tehlikeli bir zeminde dolaştığımı ve psikanalizin geleneksel adet ve yöntemlerinden temelden ayrılmakta olduğumu söyledi. Hastanın arzu ve özlemlerine bu şekilde taviz vermenin, ne kadar içten olursa olsun, onun psikanaliste olan bağımlılığını artıracığını ifade etti. Bu çeşit bir bağımlılık ancak psikanalistin kendini duygusal olarak geri çekişle yok edilebilir. Profesörün söylediğine göre, yetkin olmayan psikanalistlerin elinde benim yöntemim, ana babaya bağlılığın bir ifadesi olmaktan ziyade kolayca cinsel düşkünlüğe yol açabilir.

Bu uyarı sohbetimizi sonlandırdı. İçten bir elveda diyerek uzattım elimi. Profesör ise bana sırtını dönerek odadan ayrıldı.³

Freud'un hoşgörüsüzlüğünün başka bir ifadesi, resmi görüşe sonuna kadar sadık kalmayan bazı Uluslararası Birlik

3 Bu kişisel yazışma, Ferenczi'nin öğrencisi, dostu olan ve ayrıca *The Heaven of Love* (Harper & Brothers, New York, 1954) adlı kitabın yazarı Izette de Forest'tan alınmıştır. Bu kitapta Ferenczi'nin yeni fikirleri mükemmel anlatılmaktadır.

Freud'un Ferenczi'nin yeni fikirlerine karşı hoşgörüsüzlüğü, ondan Wiesbaden'deki kongrede sunacağı yazıyı yayımlamamaya söz vermesini istemesinden de anlaşılmaktadır. Bu yazı "Confusion of Tongues" (Dil Karışıklığı) başlığıyla Ferenczi'nin *Toplu Eserler*'inin III. cildinde yayımlanmıştır (ed. Clara Thompson, Basic Books, Inc.) Bu yazıyı okuyan kişinin kolaylıkla ikna olacağı husus, söz konusu yazının olağanüstü derinlik ve zekâ pırıltısı taşıdığı ve tüm psikanaliz literatürünün en değerli yazılarından biri olduğudur; diğer yandan bu yazı Freud'un düşüncesinden ince ama önemli sapmalar içermektedir.

üyelerine karşı takındığı tavırda görmek mümkün. 18 Şubat 1919 tarihinde Jones'a yazdığı mektuptaki bir cümlesi bunun tipik bir örneğidir: "Londra Cemiyeti'ni Jung ekolüne bağlı üyelerden temizleme niyetin takdire şayan."⁴

Keza Freud'un muhalif dostlarına karşı takındığı affetmez tutumu, Alfred Adler'in ölümüne karşı sergilediği tepkide de görüyoruz. Adler'in ölümünden ne kadar müteessir olduğunu dile getiren Arnold Zweig'a verdiği cevapta, Freud şunları yazıyor: "Sizin Adler'e gösterdiğiniz duygudaşlığa bir anlam veremiyorum. Viyana'nın bir kenar mahallesinden gelen Yahudi bir oğlan için Aberdeen'de ölmek bile başlı başına duyulmamış bir başarı sayılır: Bu onun ne kadar ileri gittiğinin bir göstergesidir. Dünya onu psikanalize karşı çıkararak verdiği hizmetlerden dolayı doğrusu cömertçe ödüllendirdi."⁵

Bu kadar kanıta rağmen, Freud'un sadık taraftarları ondaki otoriter eğilimi inkâr etmekte diretiyorlar. Jones bu noktaya tekrar tekrar değiniyor ve sözgelimi şunları söylüyor: "İnsanlar Freud'un despot kişiliğinden ve takipçilerinin kendisiyle tamamen aynı görüşleri paylaşması konusundaki dogmatik ısrarından dem vuruyorlar. Bu tür suçlamaların gülünç derecede asılsız olduğu, Freud'un mektuplaşmalarından, yazılarından ve her şeyden önce onunla çalışmış kişilerin anılarından anlaşılmaktadır."⁶ Keza şu sözüne bakın: "Zaman zaman diktatöre benzetilen bu kişiyle kıyaslandığında doğrusu diktatörlüğe mizaç bakımından daha az uygun birini hayal etmek bana zor geliyor."⁷

Jones, bir psikanaliste yakışmayan bu iddialarda bulunurken psikolojik bir safdillik sergilememektedir. Zira Freud'un az da olsa kendini eleştiren veya sorgulayanları hoşgörüsüz-

4 Jones'un alıntısı, *age.*, Cilt II, s. 254.

5 A. Zweig'a Mektup, 22 Haziran 1937, Jones'un alıntısı, *age.*, Cilt III, s. 208.

6 *Age.*, Cilt II, s. 127-28.

7 *Age.*, s. 129.

lkle karşıladığı gerçeğini kolayca göz ardı etmektedir. Öte yandan onu putlaştıran ve onunla hiçbir zaman fikir ayrılığına düşmeyen insanlara karşı son derece kibar ve hoşgrl idi; daha önce vurguladığım gibi, Freud başkalarının kayıtsız şartsız onayına ve desteğine öyle bağımlıydı ki, sırf bundan dolayı itaatkr oğullarına karşı sevecen bir babayken, onunla tartışma cüretini gösteren oğullarına karşıysa sert ve otoriter bir baba oluveriyordu.

Sachs, Jones'dan daha açık sözlüdür. Jones bir biyografi yazarından beklenen tarafsız bir tablo çizdiği kanısındayken, Sachs "tarafsız olmadığını açık yüreklilikle ve seve seve" itiraf eder. Sachs şöyle yazıyor: "Genelde putlaştırma gerçekten samimiyse doğrunun önünü kapamak yerine ona katkıda bulunur."⁸ Sachs'ın Freud'a karşı simbiyotik (ortak-yaşar) ve yarı dini nitelikte bağlılığının hangi noktaya vardığını, Freud'un *Rüyaların Yorumu* adlı kitabını okuduktan sonra yaptığı yorumdan anlaşılabilir: "Hayatımı yaşanmaya değer kılan yegâne sebebi bulmuştum; onca yıldan sonra bunun hayatıma yn verebilecek tek şey olduğunu keşfettim."⁹ Bu noktada Sachs'ın İncil, Bagavat-Gita ya da Spinoza veya Kant felsefesiyle yaşadığını söylediğini hayal etmemiz pekâlâ mümkündür. Ancak rüyaların yorumuyla ilgili bir kitapla yaşamak, olsa olsa yazarın bir Musa ve bu bilimin de yeni bir din haline geldiğini varsaymamız halinde anlam kazanabilir. Sachs'ın Freud'a asla karşı çıkmadığı veya onu eleştirmediği gerçeğini, Sachs'ın "isteyerek ve ısrarla" Freud'un onaylamadığı bir davranışta bulunduğu tek olaya dair yazdıklarından ıkarsarken ona acımadan edemiyor insan.

Olay neredeyse bittiğinde aramızda geçenlerle ilgili olarak benimle konuştu. Sadece  ya da dört kelime sarf etti; üstelik bunları da kısık bir sesle, sanki kendi kendine konuşuyormuşçasına

8 Sachs, *age.*, s. 8-9.

9 *Age.*, s. 3-4.

dile getirdi. O güne kadar ondan duyduğum dostane olmayan yegâne sözlerdi bunlar. Hafızamın derinlerine işlenmiş olarak kaldılar. Yine de olay bittiğinde unutulmasa bile affedilmişti ve onun bana karşı tutumunda kalıcı bir iz bırakmamıştı. Şayet bugün hâlâ bu olayı hatırlarken biraz olsun utanç duymadan edemiyorsam, bu utancımı şu düşüncemle hafifletiyorum: Hayatta bir kez, otuz beş yılda bir defa cereyan etti. Bu o kadar kötü bir sicil sayılmaz.¹⁰

Dünya Reformcusu Olarak Freud

Freud büyük askeri liderlere bariz hayranlık besleyen bir çocuktur. Kartacalı büyük Hannibal ve Napolyon'un Yahudi olduğu söylenen generali Masséna onun ilk kahramanlarıydı.¹ Napolyon savaşlarına karşı tutkulu bir merakı vardı. Nitekim küçüklüğünde de oyuncak ahşap askerlerinin sırtlarına Napolyon'un komutanlarının isimlerini yapıştırmıştı. On dört yaşındayken Fransa-Prusya savaşına büyük ilgi duymaya başlamıştı. Odasında minik bayraklarla bezenmiş haritalar vardı ve strateji sorunlarını kız kardeşleriyle tartışıyordu.² Bu heves ve merakının iki boyutu vardı: Biri, tarih ve siyasete olan merak, diğeri de tarihi etkileyen ve insanlığın kaderini değiştiren büyük liderlere özenme. Freud'un Hannibal ve Masséna'ya özenmesinin ve Fransa-Prusya savaşına olan ilgisinin bir gencin üniformalara ve savaşlara basit bir ilgisi olmayıp, tarih ve siyasi gelişmelere olan merakından kaynaklandığını, Freud'un siyasi konulara olan ilgisinin daha da artmasından anlıyoruz. Freud on yedi yaşındayken hukuk okumayı ciddi ciddi düşünüyordu; o dönem "burjuva bakanlıklar" dönemi idi. Freud şöyle anlatıyordu:

1 Jones, *age.*, Cilt I, s. 8.

2 *Age.*, s. 23.

O yıllar yurttaşların da bakan olduğu yıllardı ve babam kısa bir süre önce Herbst, Giskra, Unger, Berger vb. gibi yurttaş bakanların resimlerini getirmişti eve ve bu beyleri onurlandırmak için resimler ışıktandırılmıştı. Aralarında Yahudiler de vardı. Yani her çalışan Yahudi çocuğunun bu bakanlardan biri olma olasılığı bulunuyordu. Üniversiteye kayıt olmadan kısa bir süre öncesine kadar hukuk okumayı düşünmem ve son anda fikir değiştirmem bunlarla bağlantılı olabilirdi.³

On yedi yaşındaki Freud'un siyasi bir lider olma ideali, okul sıralarında sınıf arkadaşı olmuş ve yıllar sonra da önde gelen bir Alman sosyalisti olacak Heinrich Braun ile okul arkadaşlığıyla doğrulanmaktadır. Yıllar sonra Freud bu dostluğu Heinrich Braun'un dul eşine yazdığı bir mektupta şöyle anlatır:

Lisedeyken etle tırnak gibiydik... Okuldan arta kalan bütün zamanımı onunla geçirirdim. Ne hedeflerimize ulaşmanın ne de ihtiraslarımızı gerçekleştirmenin yolları zihnimizde berraklık kazanmıştı. O zamandan beri onun hedeflerinin özünde menfi olduğu kanaatine vardım. *Fakat bir şey kesindi: Onunla çalışacaktım ve onun partisini asla terk etmeyecektim.* Ayrıca o dönemde onun etkisi altında kalmış olan ben üniversitede hukuk okumaya karar vermiştim.⁴

Delikanlılık yıllarının sonlarına doğru sosyalizme duyduğu bu makul ilgi göz önüne alındığında, halk arasında hayranlık uyandıran Avusturya Sosyal Demokrat Parti lideri Victor Adler'le arasında bilinçdışı bir özdeşleşme kurmasına şaşırmamak gerekir. Bayan S. Bernfeld, Freud'un Berggasse'deki daireyi hangi şartlar altında kiraladığını anlatırken bu gerçeğe dikkat çekmektedir. 1891 yılına kadar Freud ailesiyle

3 *Rüyaların Yorumu*, s. 223.

4 Julie Braun-Vogeltern'e Mektup. Bu mektup M. Grotjahn tarafından *Journal of the American Psychoanalytic Association* dergisinde yayımlanıp tartışılmıştır, Cilt IV, Ekim 1956, s. 644. (İtalikler bana ait. –E. F.)

birlikte Schottenring’de oturmuştu; karısı bir bebek bekliyordu ve aile taşınmaya karar vermişti:

Taşınma Profesör ile karısı tarafından titizlikle planlanmıştı. Elzem ihtiyaçlarının listesini yapmışlardı. Yeni yuvalarını planlamaya epey zaman ayırdılar. Bir öğleden sonra Bay Freud o günkü hasta görüşmelerini tamamladıktan sonra yürüyüşe çıktı. Gezerken gördüğü birçok bahçenin doyumsuz seyrinden etkilenmiş olmalı ki üzerinde “Kiralık” levhası bulunan bir evin önünde buluverdi kendini. Aniden bu evin cazibesine kapıldı. İçeri girip kiralık daireyi gezdi. Bu evin beklentilerinin tümünü karşıladığını görünce hemen kira sözleşmesini imzaladı. İşte bu daire, Berggasse’deki 19 numaralı dairedir. Evine döndü, karısına kendileri için ideal bir ev bulduğunu söyledi ve hemen o akşam görmesi için karısını oraya götürdü. Bayan Freud evin tüm kusurlarını gördü ama kendine has bir sezgiyle kocasının mutlaka bu evi istediğini, başka hiçbir evin buna denk olamayacağını anladı. Bu nedenle evin hoşuna gittiğini ve bu evde yaşayabileceklerini söyledi. Nitekim yaşadılar da. Bu kasvetli, elverişsiz evde tam kırk yedi yıl yaşamayı başardılar.⁵

Bayan Bernfeld şu soruyu sormuştu: “Freud gibi dikkatli ve düşünceli bir adamı böyle fevri ve düşüncesizce bir hamle yapmaya iten şey ne olabilirdi? Daha sonra onu onca yıl bu evde tutan şey ne olabilirdi?”⁶ Bayan Bernfeld’in bu çok yerinde soruya verdiği cevap, o zamanlar ateşli sosyalist olan ve daha sonra Avusturya sosyalizminin tartışmasız lideri haline gelen Victor Adler’in aynı dairede oturmuş olması ve Freud’un yıllar önce Adler’in evine davet edildiğinde, bu kişinin aile fertlerinden çok etkilenmiş olması gerçeğine işaret ediyor. Yazar, evle ilgili tarihlerdeki bazı küçük hataları Adler ile olan bağlantının öneminin göstergesi olarak yorumlamaktadır. Her ne kadar Bayan Bernfeld ile aynı kanıda olsam da, bu bağlamda önemli bir noktayı gözden kaçırdığına ina-

5 Age., s. 650.

6 Age.

nyorum: Freud'un insancıl idealleri ve büyük bir siyasi lider olma hevesi.

Freud'un muhtemelen kendisini özdeşleştirmiş olduğunu sandığımız bir sosyalist lider daha var: Büyük Alman sosyalist lider Lasalle'in 1859 tarihli *"İtalya Savaşı ve Prusya'nın Grevleri"* adlı kitabında kullandığı şiarını (*"Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo"*;⁷ Virgil'in *Aeneas* kitabından, Cilt VII, s. 32), *"Rüyaların Yorumu"* için kullanması bunu kanıtlamaktadır. Freud, Lasalle'in etkisi altında aynı şiarı kullanıyordu. Bunun kanıtını Freud'un 17 Temmuz 1899'da Fliess'e yazdığı mektupta bulabiliyoruz. Bu mektupta Freud şöyle diyor: "Kendi müsveddeme ilave olarak, 'Lasalle'i ve bilinçdışıyla ilgili birkaç çalışmayı yanımda Berchtesgaden'e götürüyorum. Goethe'den yaptığım alıntıyı sen beğenmeyince rüyaların girişi için yeni bir alıntıya ihtiyaç hâsıl oldu. Bu alıntı psikolojik baskılamaya sadece küçük bir imada bulunmalı. *Flectere si nequeo superos Acheronta moveebo*."⁸ Lasalle'in kitaplarından birinde bu şiarı kullanmış olduğu göz önüne alınırsa, Freud'un mektubunda zikrettiği kitabın, şiarın bulunduğu o kitap olmaması garip kaçardı. Freud'un Lasalle'in şiarını kullandığını açıkça yazmıyor olması, bu sosyalist liderle özdeşleşmesinin bilinçdışı niteliğine işaret eder.

Diğer özdeşleşmelerin ayrıntılarına girmeden önce, Freud'un tıptan çok felsefe, siyaset ve etikle ne kadar yakından ilgilendiğini gösteren bazı ilave gerçeklere değinmek istiyorum. Jones, 1910 yılında Freud'un "iç çekerek keşke artık tıptan emekli olabilsem ve kendimi tamamen kültürel ve tarihsel meselelerin ve nihai olarak da insanlığın nasıl olup da şu anki noktaya geldiğinin çözümlemesine adayabilsem"⁹ diyerek

7 "Göklere hükmedemezsem, cehennemi ayağa kaldırırım."

8 *On Origins of Psychoanalysis*, s. 286. Söz konusu şiarın Lasalle ile olan bağlantısı ve Fliess'e yazılan mektuptaki kanıtla ilgili bu öneriyi Profesör Ernst Simon'a borçluyum.

9 Jones, *age.*, Cilt I, s. 27.

özlemini ifade ettiğini nakleder. Keza Freud'un kendisi de şöyle diyor: "Gençliğimde yaşadığımız dünyanın muammarlarını bir parça da olsa anlamaya, hatta belki onların çözümüne katkıda bulunmaya çok hevesliydim."¹⁰

Bu insancıl siyasi merak doğrultusunda Freud 1910'da Knapp adında bir eczacı tarafından kurulan ve başkanlığını Forel'in yaptığı "Uluslararası Etik ve Kültür Birliği" örgütüne üye olmaya çabaladı. Freud, Knapp'a meseleyi Jung'la görüşmesini tavsiye etti ve Jung'a onlara katılmasını uygun görüp görmediğini sordu. Freud şöyle yazıyor: "Bana çekici gelen husus, programın koruyucu olduğu kadar pratik ve saldırgan nitelikte olmasıydı: Bariz haksızlık yaptıkları durumlarda, devletin ve kilisenin otoritesine karşı doğrudan mücadele etme yükümlülüğünü öngörüyordu."¹¹ Bu tasarıdan bir sonuç çıkmadı ve Jones'un da dediği gibi, "çok geçmeden onun yerini tamamen psikanalitik nitelikte bir birlik aldı." Freud'un Uluslararası Birlik'e katılma fikri, 1910'da dünyayı ilerlemeci gözle ıslah etmeye dönük eski ideallerin onda hâlâ canlı olduğunu göstermekle beraber, psikanaliz hareketini örgütledikten sonra etik kültür ve benzeri konulara duyduğu bariz ilgi kayboldu ve şimdi göstermeye çalışacağım gibi, onun yerini psikanaliz hareketinin amaçları aldı. Freud kendisini hareketin lideri olarak görüyordu ve bu rolle beraber eski kahramanı Hannibal ve kendi atalarının büyük lideri Musa ile kendini bilinç dışında özdeşleştirdi. Freud bunu şöyle anlatıyor:

İşte bu türden benzerliklerim olan Hannibal, lise yıllarımda en sevdiğim kahramanımdı. Birçok akranım gibi ben de Pön Savaşları sırasında Romalıların değil Kartacalıların tarafını tutuyordum. Lise son sınıfta yabancı bir ırka ait olmanın sonuçlarını kavrayıp arkadaşlar arasındaki Yahudi düşmanlığına tavır almam gerektiğinde, Sami ırkından gelen bu başkumandan

10 Age., s. 28.

11 Age., Cilt II, s. 68 (Freud'un Jung'a yazdığı mektup, 13 Ocak 1910).

gözümde daha da itibar kazandı. Hannibal ve Roma benim için Yahudiliğin gücüyle kilise örgütlenmesi arasındaki karşıtlığı simgeliyordu. Yahudi düşmanı hareketin duygu dünyamızdaki anlamı, daha sonra o eski yıllara ait düşünceyi ve algıyı da belirledi. Böylece Roma'ya gitme arzusu, rüya yaşantısı için birçok yoğun özlemin ve arzunun maskesi ve sembolü haline gelmişti. Bu özlemleri yerine getirmek için tıpkı bir Kartacalı gibi sabırla ve inatla çalışmak gerekiyordu ama kader bazen gerçekleşmelerine –tıpkı Hannibal'ın Roma'ya gitme arzusunda olduğu gibi– izin vermiyordu.¹²

Freud'un Hannibal ile olan özdeşliği gençlik çağından çok sonralara kadar devam etti. Yetişkin bir adam olarak Roma'ya gitmek istiyordu. Fliess'e gönderdiği 3 Aralık 1897 tarihli mektupta bu isteğinin akla ters düştüğünden söz etmektedir: “Aklıma gelmişken belirteyim; Roma'ya olan özlemim derinlemesine nevrotik. Bunun okul yıllarında çocukluk kahramanım olan Sami kavminden Hannibal'e tapınmamla bağlantısı var. Ve işin gerçeği, onun Trasimeno Gölü'nden Roma'ya ulaşamayışı gibi ben de bu yıl Roma'ya ulaşamadım.”¹³ Gerçekten de İtalya'da bulunduğu uzun yıllar boyunca Roma'ya gitmekten sakındı. İtalya gezilerinin birinde Trasimeno Gölü'ne geldi ve nihayet Tiber'i gördükten sonra, Roma'dan sadece elli mil uzaktayken hüzünlü bir halde geri döndü.¹⁴ Ertesi yıl İtalya'yı ziyaret etmek için bir plan yaptı ama bu ziyaretinde de yine Roma'yı es geçtiğini görüyoruz. 1901 yılına kadar Freud Roma'ya gitmeye yanaşmadı.

Yıllardır görmeyi arzuladığı Roma'ya ulaşma konusundaki bu garip tereddüdün sebebi neydi? Kendisi sebebin şu olduğunu düşünüyordu: “Bu özlemimi daha uzun süre rüyalarla gidermek zorunda kalacağım, çünkü zaman bulup kente gidebileceğim mevsim sağlığım açısından seyahat etmeme

12 *Rüyaların Yorumu*, s. 227.

13 *On Origins of Psychoanalysis*, s. 141.

14 *Bkz. Rüyaların Yorumu*, s. 226.

uygun değil.”¹⁵ Öte yandan Freud 1909’da dileğini yerine getirmesinin “sadece biraz cesaret gerektirdiğini” ve ondan sonra Roma’nın daimi ziyaretçisi haline geldiğini yazıyor.¹⁶ Sağlığa zararlı olma “nedeninin” bir mantığa bürüme olduğu apaçık ortadaydı. Bu durumda Freud’u Roma’dan uzak tutan şey neydi? Freud’u Roma’yı ziyaretten alıkoyan tek makul neden onun bilinçdışında bulunabilir.

Anlaşılan o ki, Roma’yı ziyaret Freud’un bilinçdışında düşman kentin ya da dünyanın fethi anlamına geliyordu. Roma hem Hannibal’ın hem de Napolyon’un fethetmek iste-diği şehirdi ve dahası, Freud’un derinden nefret ettiği Katolik Kilisesi’nin başkentiydi. Hannibal’le özdeşleşmesinde, yıllar sonra son adımını atıp Roma’ya girinceye kadar kahramanını aşamazdı; bu hamlesi başyapıtı *Rüyaların Yorumu*’nun yayımlanmasından sonra açıkça sembolik bir zafer ve kendi kendini doğrulama niteliği kazanmıştı.

Freud’un uzun yıllar boyunca Roma’ya gitmemesinin ar-dında yatan bir başka özdeşleşme daha vardı: Musa ile olan özdeşleşmesi. Rüyasında şunu görmüştü: “Bir başka rüyada birisi beni tepeye çıkarıyor ve buradan yarı yarıya sisler altın-daki Roma’yı öylesine net görüyorum ki, manzaranın netliği şaşırtıyor beni. Bu rüyanın zengin içeriğinin tamamına bu-rada değinmek istemiyorum. Rüya da ‘vaat edilen toprakları uzaktan görmek’ motifi son derece açık.”¹⁷

Freud bu özdeşleşmeyi kısmen bilinçli kısmen de bilinç-dışında hissetmiştir. Bilinçli düşüncesini Jung’a yazdığı 28 Şubat 1908 ve 17 Ocak 1909 tarihli mektuplarında dile getir-miştir. Takipçileri arasında Jung ve Otto Gross’un gerçekten yegâne özgün kafalar olduğunu belirterek Jung’un psikiyat-rinin vaat edilmiş toprağını keşfetmeye yazgılı Yuşa olduğu-nu yazmıştı. Freud’un kendisi ise tıpkı Musa gibi bu toprağı

15 Age., s. 224.

16 Dipnota bakınız, Age.

17 Age., s. 224.

sadece uzaktan görme fırsatına sahip olmuştu.¹⁸ Jones şunu ekliyor: “Bu sözler Freud’un kendini Musa ile özdeşleştirme-sini göstermesi bakımından ilgiye değerdir. Nitekim bu özdeşleştirme sonraki yıllarda çok açık hale gelmiştir.”

Freud, Musa ile bilinçdışı özdeşleşmesini iki çalışmasında dile getirmiştir: “Michelangelo’nun Musa’sı” (1914) ve son kitabı *Musa ve Tektanrıçılık*. “Michelangelo’nun Musa’sı” Freud’un bütün yazıları arasında *Imago* dergisinde (Cilt III, 1914) imzasız olarak yayımlanan tek yazısı olması bakımından eşsizdir. Yazının önsözünde editörün aşağıdaki notu yer alıyordu:

Doğrusu bu yazı, bu dergide yazı yayımlama koşullarına uymakla beraber, editörler yazıyı yayımlamaya karar vermişlerdir, zira şahsen tanıdıkları yazar ruh hekimliği çevrelerinde yer almakta ve yazarın düşünce biçimi ruh hekimliği yöntemine belirli bir benzerlik taşımaktadır.

Peki, Freud psikanaliz yöntemini kullanmadığı bu yazıyı neden yazdı? Yazının, tam anlamıyla psikanalitik bir nitelik taşımadığı halde onun kaleminden çıktığını belirten bir notla birlikte yayımlanması pekâlâ mümkünken, Freud neden bu isimsizliğin arkasına gizlenmiştir? Her iki sorunun cevabı, Musa figürünün Freud için taşıdığı büyük duygusal önemde yatmaktadır. Ne var ki bu önem Freud tarafından bilinçli olarak açıkça kabul edilmemiştir ve dahası, bunun kabul edilmesine karşı kayda değer bir direnç gösterilmiş olsa gerek.

Freud’un Michelangelo’nun heykelini çok titiz incelemesinin başlıca sonucu nedir? Kendisi, bu heykelin, çoğu gözlemcinin sandığı gibi, bir öfke nöbetinde kanun levhalarını paramparça etmeden önceki Musa’yı betimlemediğini, aksine Michelangelo’nun bu heykelde Musa’nın karakterinde bir değişiklik yaptığını zekice ve özenle kanıtlamaya çalışmaktadır.

“Masallarda anlatılan ve gelenekle bize ulaşan Musa aceleci bir mizaca sahipti ve tutku nöbetlerine yakalanırdı... Gelgelelim Michelangelo Papa’nın mezarı üzerine farklı bir Musa yerleştirmiştir ve o, tarihsel veya geleneksel Musa’dan üstün biridir.” Dolayısıyla Freud’a göre, Michelangelo kırık levhalar temasını değiştirmiştir; onları Musa’ya kırdırmayıp kavmine karşı ilgi ve merhametinden dolayı Musa’nın öfkesini dindirir. Böylece Musa figürüne insandan öte yeni bir unsur eklemiştir; bu sayede “muazzam fiziksel gücüyle devasa vücut, bir insanda mümkün olan en yüksek zihinsel başarının, kendini adadığı dava uğruna bir içsel tutkuya karşı başarılı mücadelenin somut bir ifadesinden ibaret hale gelir.”¹⁹ Eğer söz konusu yazının, Jung’un ayrılmasına yakın bir zamanda yazıldığı göz önüne alınırsa ve ayrıca Freud’un kendini tutkularını dizginleme yeteneğiyle temayüz etmiş seçkinler tabakasına ne denli ait gördüğü hatırlanırsa, Musa heykelini yorumlamaya bu kadar tutkulu ilgi göstermesinin nedeninin, halkı tarafından anlaşılmasa da öfkesini bastırıp çalışmasını sürdüren Musa’yla kendini özdeşleştirmesi olduğu şüpheye mahal bırakmaz. Bu tespit ayrıca Freud’un yazıyı kendi adıyla yayımlaması için Jones ve Ferenczi’nin gösterdiği çabalara verdiği tepkiyle de desteklenmektedir. “Aldığı karar için öne sürdüğü gerekçeler oldukça zayıf görünüyor,” diyor Jones. Freud ise şöyle diyordu: “Üzerine kendi adımı koyarak neden Musa’nın itibarını zedeleyeyim ki? Bu bir şaka ama belki de kötü bir şaka değil.”²⁰ Makaleye Freud’un adını koymakla Musa’nın itibarının zedeleneyeceği fikri ilk bakışta pek anlamlı gelmiyor. Fakat bu fikir, makaleyi yazmanın ardındaki itici gücün Musa’yla bilinçdışı özdeşleşmeye mahcup tepki olarak değerlendirilirse, o zaman gayet anlamlı hale gelir.

Musa temasının Freud’un nazarında ne denli önemli olduğu hayatının son yıllarında Musa’nın kişiliğine çok zaman

19 Freud, *Collected Papers*, Cilt IV, s. 283.

20 Jones, *age.*, Cilt II, s. 366.

ayırmasından da anlaşılmaktadır. Hitler idaresi sırasında (*Musa ve Tektanrıcılık* kitabının birinci ve ikinci bölümleri 1937’de, üçüncü bölümü ise 1939’da yayımlanmıştır) Freud, Musa’nın İbrani değil de Mısırlı olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Güçlü bir barbarın kendilerini yok etmeye çalıştığı bir zamanda, Freud’u, Yahudileri en büyük kahramanlarından mahrum bırakmaya iten sebep ne olabilirdi? Sahiden Freud’u kendi çalışma alanından çok uzak bir kitap yazmaya ve oldukça zayıf bir akıl yürütme ve benzetmelerle bir şeyi kanıtlama çabasına sevk eden şey ne olabilirdi? Bu sorunun bir cevabı yeterince açık: Bu kitabı yazmasının ardındaki saik, onu yirmi küsur yıl önce Michelangelo hakkında yazı yazmaya iten, Musa’ya duyduğu hayranlık ve onunla özdeşleşmedir. Bu kez bunun bir “şaka” olmadığı anlaşılıyor. Freud kendi adını kahramanının adının yanına koyarak Musa’nın adını karalamaktan korkmuyordu. Öte yandan Freud, Musa’ya karşı değil de Yahudilere karşı bir şey yapmıştır: Onları sadece kahramanlarından değil, ayrıca tektanrıcılık inancının özgünlüğü iddiasından da mahrum bırakmıştır.²¹ Eğer Freud kendi alanında yazıyor olsaydı veya sunduğu kanıt karşı çıkılmaz nitelikte olsaydı, o zaman *Musa ve Tektanrıcılık* kitabını yayımlamaya ilişkin hiçbir psikolojik soruya gerek kalmazdı. Fakat durum böyle olmadığına göre, Freud’un Musa ile ilgili zihinsel çabasının onunla arasında derinlemesine kurduğu bilinçdışı özdeşleşmede yattığını varsaymamız gerekiyor. Yahudilerin büyük liderleri gibi Freud da kendisi ulaşamasa bile halkını vaat edilmiş topraklara yönlendirmiştir; onların nankörlük ve küçümsemelerine maruz kaldığı halde misyonundan vazgeçmemiştir.

21 E. Simon, “S. Freud, Yahudi” (s. 289) adlı yazısında Freud’un (üçüncü denemede) tektanrıcılığın belki de ilk olarak Yakındoğu ya da Uzakdoğu hatta Filistin’den Mısır’a gelmiş olabileceği ihtimalinden söz etmesinin önemine değinir.

Hannibal ve Musa ile olan özdeşleşmelerinin yanı sıra bunlara kıyasla çok daha az ağırlığı olan bir başka özdeşleşmeye de değinmek gerekiyor: Kristof Kolomb ile özdeşleşme. Jung harekettten ayrıldıktan sonra Freud şu soruyu sormuştu: “Kolomb’un Amerika’yı keşfinde kiminle denize açıldığı biliniyor mu?”²² Neticede hayatının sonuna doğru gördüğü bir rüya muzaffer kahramanla olan bu özdeşleşmenin ne kadar derinlere kök saldığını gösteriyor. Freud Viyana’dan kaçışı sırasında Paris’ten Londra’ya giden trendeyken gördüğü rüyada Fatih William’ın 1066’da karaya çıktığı Pevensey’de bu sefer kendisi karaya çıkmıştı.²³ Hiçbir şeyin onu bozguna uğratmadığı bir adam için ne müthiş bir gurur ve güven ifadesidir bu. Yaşamının son demlerinde yaşlı ve hasta bir mülteci olarak İngiltere’ye vardığında, Freud’un bilinçdışı, bu ülkeye bir kahraman ve fatih olarak varmakta olduğunu hissetmiştir.

Freud’un Napolyon’un mareşallerinden, Hannibal ve Musa’ya kadar büyük liderlerle özdeşleşmesindeki bu belirgin devamlılık göz önüne alındığında, Jones’un bunların Freud’un ergenlik döneminden sonra kaybolduğunu düşünmesi doğrusu şaşırtıcıdır. Kendisi şöyle diyor: “Ancak önemli olan, muhtemelen on altı veya on yedi yaş civarında meydana gelmiş olağanüstü değişimdir. Oyun arkadaşlarıyla yorulmak nedir bilmeden kavga eden hırçın çocuk, askeri heveslerle dolu delikanlı, bir bakan olup ülkeyi yönetmeyi düşleyen genç adam yoktur artık. Taşralı bir kızla alt tarafı iki günlük karşılaşma hayatında bu denli belirleyici bir rol mü oynadı ki?”²⁴

Hayır, bu karşılaşma aslında o denli belirleyici olmamıştır (bu sadece genç Freud’un kısa bir süreliğine bir kıza tutulmasıdır). Jones bütün bu gençlik fantezileri ve arzularının kaybolduğunu düşünürken düpedüz yanıldığına göre, bu bağ-

22 E. Jones, *age.*, Cilt II, s. 127.

23 Bkz. Jones, *age.*, Cilt III, s. 228.

24 *Age.*, Cilt I, s. 53.

lamda belirleyici olan başka hiçbir şey de yoktu. Bunlar sadece yeni şekillere bürünmüş ve kısmen daha az bilinçli hale gelmiştir. Bakan olmak isteyen delikanlı, insan soyuna yeni bir ilim, insanın kendini ve dünyayı anlamasında sonsöz olacak bir ilim getirmiş Musa gibi biri olmayı arzulayan bir kişi haline gelmiştir. Ne milliyetçiliğe, ne dine, ne de sosyalizme daha iyi bir yaşam rehberi olarak güvenilebilir; insan zihninin tam olarak anlaşılması bütün bu cevapların akla ters düştüğünü ortaya koyabilir ve insanı gitmesi gereken yere kadar gitmeye yönlendirebilir. Bu yer, kendi geçmişi ve geleceğiyle ilgili ölçülü, kuşkucu ve akla uygun bir değerlendirme ve kendi varoluşunun özünde trajik doğasını kabullenmektir.

Freud akılcılığın atabileceği son adımı atmayı başarmış bu düşünsel devrimin öncüsü olarak görmüştür kendini. Ancak ve ancak Freud'un insanlığa yeni bir mesaj –sevindirici olmakla birlikte gerçekçi bir mesajdır bu– verme arzusu anlaşılırsa, onun geliştirdiği şey anlaşılabilir: *Psikanaliz hareketi*.

Bu psikanaliz hareketi ne garip bir olaydır! Psikanaliz bir terapidir: nevrozların terapisi. Aynı zamanda psikolojik bir kuramdır: insan doğasının ve özellikle bilinçdışının varlığı ve bunun rüyalarda, belirtilerde, karakterde ve tüm sembolik eserlerde dışavurumuyla ilgili genel bir kuram. Kendini bir harekete dönüştüren, gizli bir kurul tarafından merkezden yönetilen, yoldan sapan üyelerini tasfiye eden, uluslararası bir üst örgüt altında yerel örgütleri bulunan bir başka terapi veya bilimsel kuram var mıdır? Tıp alanında böyle bir harekete dönüşmüş bir terapiye hiçbir zaman rastlanmamıştır. Psikanalizle bir kuram olması hasebiyle en yakın kıyaslama Darwincilik ile yapılabilir; Darwincilik insanlık tarihine ışık tutan ve onun dünya tablosunu on dokuzuncu yüzyıldaki diğer bütün kuramlardan daha köklü olarak değiştirmeye yönelen devrimci bir kuramdır. Buna rağmen Darwinci bir hareket yoktur, bu hareketi yöneten bir kurul yoktur; keza kimin kendini Darwinci olarak adlandırma hakkı olduğuna,

kimin de bu ayrıcalığı kaybettiğine karar veren bir merci de yoktur.

Öyleyse psikanaliz hareketinin bu emsalsiz rolünün gerekçesi nedir? Bu sorunun cevabı kısmen Freud'un kişiliğiyle ilgili az önce bahsettiğimiz çözümlemede yatmaktadır. O gerçekten büyük bir bilim insanıydı ama büyük bir sosyolog ve iktisatçı olan Marx gibi Freud'un bir başka amacı daha vardı, Darwin gibi bir insanda bulunmayan bir amaç: Dünyayı dönüştürmek istiyordu o. Bir terapist ve bilim insanı kisvesi altında, yirminci yüzyılın başlarında dünya çapında en büyük reformcularından biriydi.

Psikanaliz Hareketinin Yarı Siyasal Yapısı

Bu bölümde psikanaliz hareketinin kendine has yarı siyasal yapısını gözler önüne sermeye çalışacağım. Bu konuya Jones'un *Life* (Hayat) adındaki biyografisinin üçüncü cildinin birinci bölümünün içindekiler tablosundan yapılacak alıntıdan daha iyi bir giriş bulmak zordur doğrusu. Bu bölümün alt başlıkları şöyle sıralanmaktadır: Tecritten Çıkış (1901-1906); Uluslararası Çapta Tanınmanın Başlangıcı (1906-1909); Uluslararası Psikanaliz Birliği, Muhalefet, Anlaşmazlıklar (1911-1914); Kurul; Savaş Yılları (1914-1919); Yeniden Buluşma, Tartışma, Gelişme ve Şanssızlık; Ün ve İstirap; Viyana'da Son Yıllar; Londra — Son.

Bu başlıkları okuyan biri söz konusu kitabın büyük bir ihtimalle bir siyasi veya dini hareketin tarihçesi, gelişimi ve yol ayrımlarını ele aldığını düşünecektir. Ancak bunun bir terapinin veya bir psikoloji kuramının tarihçesi olduğunu gören kişi hiç beklenmedik bu sürpriz karşısında şaşırır. Bununla beraber psikanaliz başlangıç yıllarında dünyayı fethedebilecek bir hareketin ruhuna sahipti. 1910'dan önce Freud en temel buluşlarını yapmış ve bunları Viyana'da bulunan doktorlar ve psikologlardan oluşan küçük bir topluluğa kitaplar ve makaleler halinde sunmuştu. Bu noktaya kadar Freud'un faaliyetleri yaratıcı herhangi bir bilim insanının faaliyetlerin-

den farklı olmamıştı. Ne var ki bu tür faaliyetler Freud için tatmin edici değildi. 1910 ile 1914 yılları arasında Jones'un de-yimiyle, "'Psikanaliz Hareketi' denilen şey başladı. Bu olgu için 'Psikanaliz Hareketi' tabiri en uygun tabir değildi ama dost düşman herkes bu tabiri kullanıyordu."

Artan başarı ve tanınmanın verdiği keyifle geçen bu yıllar, önemli taraftarlar arasında başlayan çekişmelerin sinsi belirtile-rinden büyük ölçüde zarar gördü... Freud bu durumun yol açtığı bir türlü çözilemeyen sorunlar ve bunlarla başa çıkmanın zor-luğu karşısında hem epey dertli hem de şaşkındı. Öte yandan biz burada bu hikâyenin parlak yanıyla, doğal olarak Freud için çok büyük anlam taşıyan yeni fikirlerin yavaş yavaş yayılması olgusuyla ilgileneceğiz.¹

Daha önce de belirttiğim gibi, Freud "hareketin" temelini atmadan kısa bir süre önce, Jung'a bir mektup yazmıştı. Bu mektupta destekçilerinin "pratik bir düşünce etrafında çalış-san daha geniş bir gruba" katılmalarını sağlama fikrine kafa yordüğünü söylemişti.² Freud, Uluslararası Etik ve Kültür Birliği'nin kendisiyle birlikte destekçilerinin örgütlenmesi için uygun bir platform olabileceği kanısındaydı. Fakat çok geçmeden bu birlik düşüncesinin yerini Uluslararası Psikanaliz Birliği alacaktı. Uluslararası Psikanaliz Birliği daha sonra "Uluslararası Psikanaliz Federasyonu" olarak anılacaktı.

Bu federasyon bilimsel bir cemiyet için alışıldık olandan çok farklı bir anlayış içinde kuruldu. Oldukça despot bir çizgide örgütlenecekti. Kongreden önce Ferenczi, Freud'a gönderdiği bir mektupta şunu yazmıştı: "Psikanalitik man-zara demokratik bir eşitliğe yol açmamaktadır. Platon'un fi-lozofların idaresine uygun tarzda bir seçkin kesimin olması gerekir [Freud'a mektup, 5 Şubat 1910]." Freud üç gün sonra bu mektuba verdiği cevapta kendisinin de aynı fikirde oldu-

1 Jones, *age.*, Cilt II, s. 67.

2 *Age.*

ğunu beyan eder.³ Ferenczi bu genel ilkenin uygulanmasında bir adım daha ileri gitti. Çeşitli ülkelerde temsilciliği olacak bir uluslararası birlik kurulmasını önerdikten sonra “psikanalistler tarafından hazırlanan bildirilerin veya sunulacak konferansların onaylanması için önce birliğe teslim edilmesinin” gerekli olduğunu savundu.⁴ Her ne kadar bu öneri kabul edilemeyecek kadar aşırılık taşısa da, ta başından itibaren Freud’un Ferenczi ile birlikte başlattığı hareketin ruhunu gösteren bir işarettir.

İkinci psikanaliz kongresi bir siyasi toplantıya özgü bütün özellikleri taşıyordu. Jones’a göre, “Ferenczi’nin bildirisini sunmasının ardından yapılan tartışmalar öyle sert geçmişti ki bu konudaki görüşmeler ertesi güne ertelenmek zorunda kaldı.”⁵ Başkanlığın ve genel sekreterliğin İsveçli psikanalistlere verilmesi önerisi sunulduğunda işler daha çetrefil bir hal aldı, çünkü Viyanalı psikanalistlerin uzun yıllar boyu yaptıkları sadık hizmetler göz ardı edilmiş oluyordu.

Freud, Viyanalı Yahudi topluluğunun onlara sunabileceğinden daha geniş bir çalışma zemini oluşturmanın faydalarını ve Viyanalı meslektaşlarını bu konuda ikna etmenin gerekliliğini sezmişti. Meslektaşlarından birkaçının Stekel’in otel odasında protesto toplantısı düzenlediğini duyunca, onlara katılmak üzere odaya çıktı ve bağlılıklarını sağlamak için ateşli bir çağrıda bulundu. Konuşmasında onları saran zehirli düşmanlığı vurgulayarak buna karşı dış desteğe ihtiyaçları olduğunu anlattı. Sonra paltosunu çarpıcı bir şekilde fırlatarak şöyle dedi: “Düşmanların beni aklıktan ölürlen görmek isterler, sırtımdaki paltoyu bile çekip alırlar.”⁶

Bu paragrafı ilk aktardığımda Freud’un açlık kompleksi-ne değinmiştim. Şimdi de burada siyasi liderin dramatik ve

3 Her iki mektuptan alıntılar Jones’dan yapılmıştır, *age.*, Cilt II, s. 68.

4 *Age.*, s. 69.

5 *Age.*

6 *Age.*, s. 69-70.

biraz histerik bir tutum sergileyerek, psikanalizin dünya çapında bir hareket olacağına ve bu nedenle hareketin liderliğinin Viyanalı Musevilerden İsveçli Musevi olmayanların eline geçmesi gerektiği görüşünü taraftarlarına dayattığına tanık oluyoruz. Jung ise adeta bu yeni dinin Aziz Paul'u haline gelmek zorunda kalmıştı. Öte yandan Freud siyasi adımlar atmaktan da çekinmedi.

Freud'un amacı kendisine karşı başkaldırının iki liderini yatıştırmaktı. Viyanalılar Topluluğu başkanlığından emekli olacağını ve yerine Adler'in geçeceğini bildirdi. Ayrıca Jung'un *Jahrbuch* dergisinin editörlüğünü yapmasını biraz olsun dengelemek için Adler ve Stekel'in ortak editörlüğü altında yayınlanacak olan *Zentralblatt für Psychoanalyse* adlı aylık bir derginin kurulmasına onay verdi. Böylece Adler ile Stekel yatıştılar ve Freud'un yeni derginin yöneticisi olmasına, Jung'un da Birliğin başkanlığına getirilmesine razı oldular.⁷

Bu açıklamadan kolaylıkla çıkarabileceğimiz sonuç şudur: Freud, Ferenczi ve diğerlerini harekete geçiren dürtü, kendi konularını tartışan bilim insanlarının tavrından ziyade, yarı dinsel bir hareketin öncülüğünü yapan, kongreler ve özel toplantılar düzenleyen, laf atıp sonra yatıştıran insanların iştia-kiydi. Buna benzer bir siyasi ruh, kısa bir süre sonra Freud'un büyük psikiyatrist Bleuler'a olan ilişkisinde de görülebilir. Aynı yılın son aylarında Freud, Pfister'e şu satırları yazmıştır: "Ben şahsen Bleuler için çok zahmet çektim. Doğrusu onu *her ne pahasına olursa olsun* kazanmak istediğimi söyleyemeyeceğim, çünkü ne de olsa Jung bana oldukça yakın sayılır. Ancak şunu da belirtiyim ki, Bleuler için devamıza zarar vermediği sürece her şeyi seve seve göze alırım. Ama ne yazık ki bu konuda fazla umutlu değilim."⁸

İlk yılların birlik ruhundan sonra, görüş ayrılıkları hareketin saflarında gedikler açtı. Görünüşte bu çekişmeler kuram-

7 Age.

8 Alıntı yapılan yer, Age., s. 73.

sal meselelerde ortaya çıkıyordu. Fakat olay sadece bundan ibaret olsaydı, beraberinde kırıngnlıklar ve dargınlıklar getirmezdi elbette. Şüphesiz bu çekişmelerle beraber estirdiğı hava, büyük ölçüde, muhaliflerin yeni hiziplere önder olma hırsından kaynaklanıyordu. Fakat bu, Freud ve takipçilerinin siyasi ve fanatik ruhu için de aynı ölçüde geçerliydi. Öte yandan bu çekişmelerin ve hizipleşmelerin büründüğü hal, sadece Freud ve karşıtlarının karakterlerinin bir ürünü değil, aynı zamanda hareketin zamanla büründüğü yapının da bir sonucu olmuştur. Hiyerarşik bir örgüt yapısına sahip, ideali uğruna dünyayı fethetmeyi amaçlayan bir harekette bu yöntemler mantıklıdır. Nitekim aynı yöntemlere, bir dogma ve liderin putlaştırılması etrafında toplanan diğer saldırgan dini ve siyasi hareketlerde de rastlanılmaktadır.

Jung'la yollarının ayrılması, tüm diğer çekişmelerle kıyaslandığında siyasi dengeler bakımından daha tehlikeli olmuş ve Freud'a şahsen daha fazla zarar vermiştir. Bu kopuş, harekete göz kulak olup gidişatında etkin rol oynaması amacıyla kurulacak (Freud'un da dahil olduğı) gizli uluslararası yediler komitesinin ortaya çıkmasına ve bu gizli komite sayesinde hareket içinde safların iyice sıkılaştırılmasına yol açtı. Sıra dışı bir fikrin ürünü olan böyle bir komite, hareketin ne ölçüde siyasi bir havaya büründüğünü göstermektedir. Komite kurma planı Ferenczi'ye aittir. Daha 1912'de Adler ve Stekel'in hareketten ayrılmaları ve aynı yılın temmuz ayında Freud'un, Jung ile aralarında bir gerginliğin başladığını söylemesinden sonra, Ferenczi, Jones ile yaptığı bir görüşmede şu sözleri sarf etmiştir: "İdeal plan, şahsen Freud tarafından derinlemesine tahlil edilmiş bazı kişilerin çeşitli merkezler veya ülkelerde görevlendirilmesi olur. Ne var ki bu kısa vadede gerçekleşecekmiş gibi görünmüyor, bu nedenle ben [Jones] bu sırada Eski Tüfekler'den oluşacak ve Freud'un bir çeşit korumalığını yapacak güvenilir psikiyatristlerden küçük bir grup oluşturmamızı önerdim. Bu sayede sadece sıkı dostlardan oluşan

sarsılmaz bir topluluğun verebileceği türden bir güvence verilecekti Freud'a. Ayrıca bu, ileride meydana gelebilecek yeni çekişmeler karşısında bir teselli olacaktı."⁹ Bu öneriyi Rank ve Abraham memnuniyetle kabul etti. Bu noktada yine bu hareketin ayırt edici bir özelliğine tanık oluyoruz: Tam da sunulan bu önerinin tartışıldığı zamanda Ferenczi, Rank'a harekete bağlı kalıp kalmayacağını sormuş ve Freud'a da Jones ile ilgili şunları yazmıştır: "Gözünüzü Jones'un üzerinden ayırmayın ve onun hareketten çekilmesinin önünü kesin."¹⁰

Bu fikir Freud'u çok heyecanlandırmıştı ve Jones'un mektubuna hemen yanıt verdi.

Sizin adamlarınızın en iyi ve en güvenilir olanlarından oluşan, psikanalizin daha gelişmesine önem verecek ve ben aranızdan ayrıldıktan sonra davayı şahsi kavgalar ve tersliklere karşı koruyacak gizli bir komite kurma fikriniz hayal gücümü bir anda etkisi altına aldı... Diyebilirim ki, eserime göz kulak olacak böyle bir birliğin var olduğunu bilmek benim için yaşamayı da ölmeyi de kolaylaştıracaktır. Her şeyden önce bu komitenin varlığı ve eylemleri bakımından *mutlaka* gizli olmalıdır. Zaman bize ne getirirse getirsin, psikanaliz akımının müstakbel bayraktarı, özellikle son zamanlarda insanlarla yaşadığım hayal kırıklığına rağmen kendilerine güvenmeye yine de hazır olduğum bu küçük ama seçkin çevreden çıkabilir."¹¹

Bir yıl sonra üyelerinin hepsinin katılımıyla Jones, Ferenczi, Abraham, Rank ve Sachs'dan oluşan komite ilk toplantısını yaptı. Freud bu olayı komite üyelerinin her birine koleksiyonundan birer Yunan antika oyma taşı sunarak kutladı. Üyeler daha sonra bu antika parçaları altın yüzüklere taktıracaklardı. Freud'un kendisi uzun yıllardır böyle bir yüzüğü

9 Age., s. 152.

10 Ferenczi'nin Freud'a yazdığı mektup, 6 Ağustos 1912, Jones'un alıntısı, Age., s. 153.

11 Jones'a mektup, 1 Ağustos 1912. Jones alıntısı, Age., s. 154.

takıyordu ve bundan birkaç yıl sonra Eddington'a da bir tane verildiğinde, Sachs'ın kitabında sözünü ettiği Yedi Yüzük ortaya çıkmıştı.

Hareketin daha sonraki gelişimi, komitenin kuruluşuna kadar (kuruluş da dahil) cereyan eden olayların işaret ettiği yönde ilerledi. "Psikanaliz Hareketinin Tarihçesi Üzerine" adlı çalışmasında Freud hareketin yarı siyasi ruhunu açıkça ortaya koyar. Bu çalışmasında Freud hareketin çeşitli ülkelerde yaptığı fetihleri sıralar. Hareketin Amerika'da kaydettiği gelişmeden büyük bir memnuniyetle söz ederken, her zamanki tavrını bir kez daha sergiler: "Fakat tam da bu nedenle, en büyük direnişle karşılaştığımız eski kültürlerin merkezi olan ülkeler, psikanalizin *kesin sonuca ulaştıran nihai savaşını* vereceğimiz meydanlar olması gerektiği apaçık ortadadır."¹² Freud bu çalışmasında muhalifleriyle yürüttüğü kavgayı da yazar: "Psikanalize karşı muhalefetin hikâyesi çağımızın bilim insanları için pek de matah değildir. Ancak bu sözüme hemen şunu eklemeliyim ki, savaş zamanında her iki tarafta da tek tük görülen değersiz yaratıklar, sahtekârlar ve mace-raperestler bir kenara bırakılırsa, bugüne kadar psikanalizin muhaliflerine sırf muhalif oldukları için kin kusmak aklımın ucundan bile geçmemiştir."¹³ Freud daha sonra bir "öncü"ye olan ihtiyaçtan söz ederken, psikanalizi uygulayacak bir kişiyi pusuda bekleyen pek çok tuzağın, "insanları eğitip akıl hocalığı yapmaya hazır birisinin yetkili mevkie getirilmesiyle önlenebileceğini" açıklar. "'Bütün bu saçmalıkların psikanalizle hiçbir ilgisi yoktur' demekle görevli bir çeşit merkez büro olmalı."¹⁴

Hâsılı birçok ülkede temsilciliği olan uluslararası bir örgüt kuruldu ve kimin kendini psikanalist addetme liyakatine

12 S. Freud, "On the History of Psychoanalytic Movement", *Collected Papers* içinde, Cilt I, s. 316.

13 *Age.*, s. 324.

14 *Age.*, s. 329-30.

sahip olduğuna dair çok katı kurallar kondu. Burada diğer bilim alanlarında çok ender rastlanabilecek bir manzarayla karşılaşılıyor: Bilimsel bir kuramın gelişimi, on yıllar boyunca onun kurucusunun buluşlarına zincirlenip kalıyor ve üstadın belli temel tezlerinde düzeltme yapma izni katiyen verilmiyor.

Freud'un kullandığı dil bile bu yarı siyasi tona sahiptir. Nitekim 1910'da yapılan bir kongre hakkında konuşurken, "hareketimizin çocukluk dönemini bitiren" "Nürnberg Reichstag'ı" tabirini kullanır.¹⁵ Freud'un naklettiğine göre, Jung mitlerin yorumuna fazla dalınca, Freud onu uyardı ve bu uyarıyla ilgili olarak Jones'a gönderdiği 22 Ocak 1911 tarihli mektupta şunları yazdı:

Bu arkadaşımızın geleceğin adamı olduğuna eskisinden daha fazla ikna olmuş durumdayım. Yaptığı araştırmalar onu, libido kuramının anahtarıyla açmayı istediği mitoloji dünyasının derinlerine kadar götürmüştür. Her ne kadar bunlar kabul edilebilir olsa da, ben tam zamanında kendisini nevrozlara dönmeye davet ettim. Ne de olsa bu, bizlerin anayurdu, öncelikli olarak *herkese ve her şeye karşı güçlendirmemiz gereken egemenlik alanımızdır*.¹⁶

Freud sık sık zikrettiği diğer alanlardan psikanalizin anayurdu olarak değil de *sömürgeleri* diye bahsederdi.¹⁷ Aslında bu, imparatorluk kurmuş birinin veya siyasi bir liderin dilidir. Mareşal Masséna'ya hayranlık duyan çocuk, ergenlik çağında liberal veya sosyalist akımın lideri olmak isteyen genç, yetişkinlik döneminde kendini Hannibal ve Musa ile özdeşleştiren bu adam, meydana getirdiği eserde, yani psikanaliz hareketinde, dünyayı bir ideal uğruna kurtarmanın veya fethetmenin aracını bulmuştu.

15 Ferenczi'ye mektup (3 Nisan 1910), Jones'un alıntısı, *age.*, Cilt II, s. 71.

16 *Age.*, s. 140. (İtalikler bana ait. –E. F.)

17 *Age.*

Bu idealin ne olduğu sorusunu cevaplandırmak kolay değildir. Freud ve taraftarları misyonlarının onlara yüklediği sorumluluk bilincini bastırmayı yeğliyorlardı. Zira onların düşüncesi bu tür yarı dinsel amaçlara tam anlamıyla uygun düşmüyordu. Ne de olsa onların bir terapi yöntemiydi, bilinçdışının, bastırmanın, direnmenin, aktarımın, rüyaları yorumlamanın vesairenin psikolojik kuramıydı. Bir inancın temelini oluşturabilecek kadar belirgin bir şey yoktu ortada. Bu inancın içeriği daima örtülü kaldı. Açıkçası, Freud psikanalizin bir *Weltanschauung* (dünya görüşü), bir yaşam felsefesi olduğunu reddetti. Nitekim şöyle diyor: “Benim görüşüme göre psikanaliz bir *Weltanschauung* yaratamaz. Bir *Weltanschauung*’a gereksinimi yoktur; bilimin bir kesimidir ve bilimsel *Weltanschauung*’a sarılabilir. Ancak bu böyle cafcıflı bir başlığı hak etmez; çünkü tümüyle anlaşılabilir değildir, çok eksiktir ve kendine yetmek ve sistemler kurmak gibi bir istemi yoktur.”¹⁸ Dolayısıyla kendi söylediklerine bakacak olursak, Freud psikanalizin ifadesi olduğu belli bir felsefenin varlığını reddetse de, tüm gerçekleri göz önüne aldığımızda, benim varabildiğim tek sonuç şudur: Bütün bunlar Freud’un *bilinçli olarak* inandığı ve inanmak istediği şeylerdi. Bu arada yeni bir felsefi-bilimsel dinin kurucusu olma arzusu bastırılmış ve böylece bilinçdışına itilmiştir.

Bununla beraber Freud, Ferenczi’ye yazdığı 8 Mart 1913 tarihli duygusal bir mektupta şunları söylüyor: “Bizim için bir defin duası boş yere bu kadar sık yapıldıktan sonra, bu defa gerçekten mezara gömülmemiz pekâlâ mümkün. Bu, kişisel akıbetimizde büyük bir değişikliğe yol açacaktır ama bilim açısından hiçbir şey değişmeyecektir. *Bizim elimizde gerçek var*; on beş yıl önceki kadar eminim bundan.”¹⁹

Peki, neydi bu gerçek? Bu psikanalitik dinin özü, hareketi kurup yayan enerjinin fışkırdığı dogma neydi?

18 S. Freud, *Ruhçözümlemesine Yeni Giriş Konferansları*, çev. Dr. Emre Kapkın ve Ayşen Kapkın, Payel Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 194.

19 Jones, *age.*, Cilt II, s. 148.

Freud'un bu temel dogmayı en açık biçimde *Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd* adlı kitabında açıkladığını düşünüyorum: "Ben, dürtüleri algılamaktan dürtülere egemen olmaya, dürtülere boyun eğmekten dürtüleri frenlemeye doğru gelişir. Bu başarısında, id'in dürtü süreçlerine karşı bir tepki oluşumu olan ben idealinin güçlü bir payı vardır. *Psikanaliz, ben'in id'i fethetmeyi sürdürmesini sağlayan bir araçtır.*"²⁰ Freud burada dinsel-etik bir amacı, yani tutkunun akıl yoluyla fethedilmesi amacını dile getiriyor. Bu amacın kökleri, Protestanlıkta, aydınlanma felsefesinde, Spinoza'nın felsefesinde ve aklın dininde bulunmakla birlikte, özgül biçimini Freud'un kavramında kazanmıştır. Freud'a gelinceye kadar, insandaki akla aykırı duygulanımlara, bunlar tanınmadan, daha doğrusu bunların derin kökleri bilinmeden akıl yoluyla hükmedilmeye çalışılmıştır. Freud bunların kaynaklarını libidinal çabalarda ve bunları bastırma, yüceltme, belirti oluşturma ve benzeri karmaşık mekanizmalarda keşfettiğine inanarak, insanın çok eskilerden gelen kendini denetleyebilme ve akla uygun davranma hülyasının şimdi ilk kez gerçekleşebileceğine inanıyordu. Marx ile aralarında bir benzerlik kuracak olursak, nasıl ki Marx *ütöpik sosyalizm* diye adlandırdığı olgu karşısında sosyalizmin *bilimsel* temelini attığına inandıysa, Freud da eski ahlaki bir amacın bilimsel temelini keşfettiğine ve bu sayede dinlerin ve felsefelerin temsil ettiği *ütöpik ahlaki* aştığına inanıyordu. Freud ortalama insana hiç güvenmediği için, bu yeni bilimsel ahlak ancak seçkinler tarafından gerçekleştirilebilecek bir amaçtı ve psikanaliz hareketi de beraberinde ahlaki idealin zaferini getirecek küçük ama iyi örgütlenmiş öncü bir güçtü.

Belki de Freud bir sosyalist lider ya da etik bir kültür hareketinin veya başka nedenlerden dolayı Siyonist hareketin bir

20 *Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd*, çev. Ali Babaoğlu, Metis Yayınları, 2014, İstanbul, s. 113. (İtalikler bana ait. -E. F.)

lideri olabilirdi; bu potansiyele sahipti ama yine de olamazdı, çünkü insanın varoluş bilmecesini çözme isteği bir yana, insan zihnine tüm benliğini saran bilimsel bir merak duyuyordu. Freud kariyerine doktorlukla başlamıştı ve bir siyasi lider olamayacak kadar şüpheli ve duyarlıydı. Öte yandan bilimsel bir ekol kisvesi altında, eski rüyasını, insanoğluna vaat edilmiş toprağı, id'in ego tarafından fethedilmesini ve bu fethin yolunu gösteren Musa olma hayalini gerçekleştirdi.

Freud'un Dinsel ve Siyasal Görüşleri

Bu noktada Freud'un kendi dinsel ve siyasal görüşlerinin neler olduğu sorusunu ortaya atmak ilginç olacaktır. Dini inancı konusundaki sorunun cevabını vermek kolaydır, çünkü Freud çeşitli yazılarında, özellikle *Bir Yanılsamanın Geleceği* kitabında bu konudaki tutumunu çok açık bir biçimde dile getirmiştir. Freud, Tanrı'ya inançta, bireyin kendini tamamen koruması altına alan baba figürüne duyduğu saplantılı özlemi görüyordu. Freud'a göre bu saplantı yardım edilme ve kurtarılma isteğinin bir ifadesidir. Halbuki gerçekte insan kendi kendini kurtaramasa bile, hiç değilse çocuksu yanılsamalardan uyanıp kendi gücünü, aklını ve becerilerini kullanarak kendine yardım edebilir.

Freud'un siyasi tutumunu tanımlamak daha zordur, çünkü kendisi bunu hiçbir zaman sistematik bir biçimde dile getirmemiştir. Ayrıca, onun siyasal tutumu, dine yönelik tutumundan daha karmaşık ve çelişkilidir. Öte yandan Freud'daki radikal eğilimler kolaylıkla ayırt edilebilir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Heinrich Braun ile okul yıllarındaki dostluğu sırasında muhtemelen sosyalist fikirlerden etkilenmişti. Üniversiteye başlamadan önce, siyasi bir kariyere atılma fırsatını yakalamak için hukuk okumayı düşündüğünde, buna yol açan şeyin siyasi liberalizm fikirlerine duyduğu yakınlık

olduğu kesindir. Aynı yakınlığı eserlerini Almancaya çevirdiği J. S. Mill'e karşı da duymuş olmalı. Bu yakınlığın başka psikanalistlerle birlikte Uluslararası Etik ve Kültür Birliği'ne üye olmayı düşündüğü 1910'da da devam ettiği görülüyor.

Lakin gençlik yıllarındaki liberalizm, hatta sosyalizm sempatanlığına rağmen Freud'un insana bakışı hiçbir zaman on dokuzuncu yüzyıl orta sınıfının görüşünü aşamamıştır. Gerçekte Freud'un psikoloji sistemi, bu sistemin temelini oluşturan toplumsal felsefe incelenmeden tam olarak değerlendirilemez.

Öncelikle Freud'un yüceltme kavramına bakalım.

Freud'un düşüncesine göre, insan sürüsünün aksine, seçkin kesim içgüdüsel arzularını tatmin etmeme, kendini bu tatminden mahrum bırakma yoluyla ruhsal sermaye "biriktirir". Freud'un hiçbir zaman yeterince açıklamadığı yüceltme kavramının bütün gizemi, on dokuzuncu yüzyıldaki orta sınıf söylencesine göre sermaye birikiminin gizemidir. Nasıl ki zenginlik tasarrufun ürünüyse, kültür de içgüdüsel hüsrânın ürünüdür.

On dokuzuncu yüzyıl insan portresinin başka bir yanı da Freud tarafından bütünüyle benimsenmiş ve onun psikoloji kuramında karşılığını bulmuştu; burada bahsettiğim yan, insanın özünde saldırgan ve rekabetçi olduğudur. Freud bu görüşleri kendisinin kültür tahlili olan *Kültürdeki Huzursuzluk* kitabında apaçık dile getirmiştir:

Homo homini lupus (insan insanın kurdudur). Hayatın ve tarihin bütün o deneyimlerinden sonra bu cümlemin doğruluğunu kim kabul etmeyebilir ki? Bu korkunç saldırganlık kuralda bir provokasyon bekler ya da kendini hedefi ılımlı, yumuşak araçlarla da erişilebilecek başka bir amacın hizmetine sunar. Kendine uygun düşen durumlarda, bu uygun durumlar yokken kendisini engelleyen karşı güçler meydanı boş bıraktıklarında kendiliğinden de dışa vurur; insanın, kendi türünü sakınıp koruma diye bir şey tanımayan bir canavar olduğunu gösterir bize.¹

İnsandaki bu doğal saldırganlık o dönemde geçerli olan insan anlayışının özünü oluşturan bir başka özelliğe daha yol açmaktadır; bu da insanın doğasında yatan rekabetçiliktir. “İnsanların birbirlerine karşı bu en temel düşmanlığı yüzünden kültür toplumu sürekli bir çökme tehlikesi tehdidi altındadır.”² Bu düşmanlık sadece ekonomik eşitsizlikte kendini açığa vurmaktadır. “Kişisel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla insan saldırganlığının aletlerinden sadece birini, ama muhakkak ki güçlü, ama gene de en güçlü olmayanını çekip almış olursunuz.”³ Peki öyleyse, insanda, daha doğrusu erkekte rekabetçiliğin en güçlü kaynağı nedir? Bu, erkeklerde arzulanabilecekleri her dışıye kayıtsız şartsız ulaşabilme isteğidir. Aslen bu, babalar ve oğullar arasında anne için girişilen rekabettir; daha sonra da oğullar arasında elde edilebilir bütün kadınlar için girişilen rekabet haline gelir. “Maddi zenginlikler (mal, mülk) üzerindeki kişisel hak ortalıktan kaldırılrsa bile, öteki ilişkiler alanında eşit konumdaki insanlar arasında en yoğun kıskançlıkların ve en şiddetli düşmanlıkların kaynağı olmaktan kurtulamayacak cinsel ilişkiler alanındaki öncelikli hakka sahip olma durumu öylece kalacaktır.”⁴

Freud’un yaşadığı dönemin orta sınıf düşünürlerinin gözünde insan esasen tecrit edilmiş ve kendi kendine yeten bir varlıktı. Belirli mallara ihtiyacı olduğu için pazara gidip kendisinin ihtiyaç duyduğu şeyleri satan ve bunun karşılığında kendisinin satacağı şeye ihtiyaç duyan bireylerle buluşmak zorundadır. İşte iki taraf için de kârlı olan bu alışveriş toplumsal kaynaşmanın özünü oluşturur. Freud libido kuramında aynı fikri iktisadi terimler yerine psikoloji terimleriyle dile getirdi. İnsan özünde libido tarafından yönlendirilen ve acı veren gerilimleri asgari düzeye indirme ihtiyacıyla kendi kendini düzenleyen bir makineydi. Bu kurama göre gerilimi

2 Age., s. 121.

3 Age., s. 123.

4 Age., s. 123-124.

azaltmak hazzın doğasını oluşturunuyordu. Bu doyuma erişebilmek için kadın ve erkeğin birbirine ihtiyacı vardı. Kadın ve erkek libidinal ihtiyaçlarını karşılıklı olarak tatmin ederler ve bu da birbirlerine duydukları ilginin temelini oluşturur. Bununla beraber pazardaki alıcı ve satıcı gibi, özünde tecrit edilmiş birer varlık olarak kalırlar; içgüdüsel arzularını tatmin etme ihtiyacıyla birbirlerine yakınlaşmalarına rağmen, temeldeki ayrılıklarını hiçbir zaman aşamazlar. Çağının çoğu düşünürü gibi Freud için de insan yalnızca kendi ihtiyaçlarının karşılıklı giderilmesi zorunluluğu nedeniyle toplumsal bir varlıktır; yoksa birbirleriyle ilişki kurmaya dönük herhangi bir asli ihtiyaç dolayısıyla insan toplumsal bir varlık olmuş değildir.

Freud'un insan anlayışı ile on dokuzuncu yüzyıl orta sınıfının insan anlayışı arasındaki bağlantının bu izahı, Freud'un kuramındaki temel bir kavramdan söz etmezsek eksik kalır: libidonun "iktisadi" yanı. Freud'a göre libido daima şu veya bu yolla harcanabilen sabit bir miktardır ama kendisi de maddenin yasalarına bağlıdır: Harcanan geri kazanılamaz. Narsisizm gibi kavramların ardında yatan anlayış budur; burada birey libidoyu *ya* kendi dışına gönderir *ya da* kendi ego-suna geri alır. Yıkıcı dürtülerin ya başkalarına ya da bireyin kendine yönlendirilmesi fikrinin altında yatan budur. Keza Freud'un kardeşçe sevginin imkânsızlığı görüşünün ardında yatan da budur. Daha önce de alıntılıdığım bir pasajda Freud bu sabit miktarlar kavramı çerçevesinde, "Komşunu kendini sevdiğin gibi sevmelisin" emrinin saçmalığını açıklar:

Sevgim, hesabını vermeden, durup dururken vazgeçemeyeceğim, işe yaramaz sayamayacağım değerli bir şeydir benim için. Fedakârlıklara katlanarak yerine getirmeye hazır olmam gereken görevler yükler bana. Birini seveceksem herhangi bir şekilde hak etmesi şarttır bunu (bu kimsenin gerek bana getirebileceği faydaları gerekse cinsel nesne olarak benim için taşıyacağı muhtemel anlam ve önemi bir yana bırakıyorum). İlişkinin bu her iki

türü de ötekini-sevme buyruğu bakımından dikkate alınamazlar. Öteki ancak önemli özellikler bakımından onun kişiliğinde kendimi sevebileceğim kadar bana benziyorsa bu sevgiyi hak eder ya da kendi ideal kişiliğimi onun kişiliğinde bulup sevebileceğim kadar benden çok daha fazla kusursuz ve mükemmelse ya da arkadaşımın oğluysa –çünkü çocuğumun başına acı verici bir şey geldiğinde, arkadaşımın acısı benim de acımdır– bunu onunla paylaşmak zorundayımdır. Ama onu tanımıyorsam, bana yabancıysa ve kendine ait bir değer, benim için bir önem taşımıyorsa, onu sevmem zor olacaktır. Hatta bunu yapmam durumunda ona haksızlık etmiş olurum; çünkü sevgim, benimkilerin (yabancı olmadıklarımın) hepsince onlara yönelik bir tercih olarak önemsenip takdir edilmektedir. Tanımadığım, yabancı kişiyi onlarla bir tutarsam, bu onlara bir haksızlık olur. Ancak onu da, böcek gibi, solucan, cıngıraklı yılan gibi sırf bu yeryüzünün bir varlığı olduğu için o dünya sevgisiyle sevmem gerekirse, *korkarım ki ona çok az miktarda bir sevgi payı düşecektir*; bunun kesinlikle, akıl hükmünün gereği kendime saklamaya hakkım olan kadar bir sevgi olması imkânsızdır.⁵

Freud'un burada, kendi çağdaşı bir insanın mal veya sermayeden bahsetmesi gibi sevgiden bahsettiğini göstermek için daha fazla yoruma pek gerek yoktur. Aslında yanlış anlaşılan bir sosyalizme karşı sıkça kullanılan bir savın aynısını kullanıyor Freud: Bütün kapitalistler paralarını yoksullara eşit miktarda dağıtacak olsalar, herkesin payına sadece küçük bir miktar düşer.

Ortalama insan gibi on dokuzuncu yüzyıl iktisatçısı da insan doğasında doğuştan varolan dürtüleri tatmin ettiği için çağdaş kapitalizmin insan varoluşu sorununa en iyi cevap olduğunu kanıtlamaya yönelik bir insan doğası anlayışına sahipti. Her toplumun ideologları bunu yapar, yapmak zorundadır da; çünkü verili bir toplumsal düzenin benimsenmesi, bu düzenin doğal, dolayısıyla gerekli ve iyi olduğu inancıyla büyük ölçüde pekiştirilir. Burada benim işaret etmek istedi-

ğim husus, Freud'un yaşadığı toplumda geçerli olan insan anlayışını aşamamıştır. Hatta mevcut kavramlara, bunların tam da libidonun doğasında ve işleyişinde kökleştiğini göstererek yeni bir ağırlık kazandırdı. Bu açıdan Freud on dokuzuncu yüzyıl toplumunun psikoloğudur. İnsanla ilgili, iktisadi sistemin temelini oluşturan varsayımların iktisatçıların hayal ettiklerinden bile daha doğru olduğunu göstermiştir. Onun *Homo sexualis* kavramı, iktisatçının *Homo economicus* kavramının daha derinleştirilmiş ve genişletilmiş versiyonuydu. Freud geleneksel anlayıştan sadece tek bir açıdan ayrıldı: Yaşadığı dönemde normal kabul edilen cinsel baskı düzeyinin gerçekte aşırı olduğunu ve nevroza sebep olduğunu söyledi. Fakat bunu söylerken temeldeki insan anlayışını sorgulamıyor, sadece bütün liberal reformcular gibi, geleneksel insan anlayışından ayrılmadan insanın yükünü hafifletmeye çalışıyordu.

Freud'un insan doğasına dair *kuramsal* anlayışı çağdaşlarının çoğuyla aynı iken *siyasal* tutumunda da hiçbir farklılık yoktu, özellikle o dönem insanı için sadece kalp değil, akıl ve gerçekçilik açısından da büyük bir sınav olan Birinci Dünya Savaşı yaklaşırken. Jones şöyle diyor:

Savaşın ilan edilmesiyle Freud'dan hiç beklenmeyen bir tepki geldi. Elli sekiz yaşındaki barışçıl bir *bilginin* bunu çoğu insanın yaptığı gibi olsa olsa dehşetle karşılaşması gerekirdi, diye düşünüyor insan. Aksine Freud'un ilk tepkisi daha ziyade gençlik heyecanı türündendi. Anlaşılan, delikanlılık döneminin askerlik hevesi depreşmişti. Avusturya Dışişleri Bakanı Berchtold'un pervasız davranışı için bile şunu demişti: "Cesur bir eylemle gerilimden kurtulmaktır bu." Sonra otuz yıldan beri ilk defa Avusturyalı olduğunu hissettiğini söyledi... Kendini olaylara öylesine kaptırmış ki iş güç düşünemez olmuştu ve günün olaylarını abisi Alexander ile tartışarak geçiriyordu zamanını. Şöyle diyordu: "Bütün libidom Avusturya-Macaristan için feda olsun."⁶

Freud kendine has bir tavır sergileyerek savaşta meydana gelen olayları kendi hareketinin verdiği savaşla karşılaştırdı. Hitschmann'a gönderdiği bir mektupta şunları yazmıştır: "İsviçrelilere karşı yürütülen mücadeleyi kazandık, ama Almanlar savaşı zaferle sona erdirecekler mi ve biz o zamana kadar dayanabilecek miyiz diye merak ediyorum. Hepimiz böyle olmasını canıgönülden umalım. Almanların öfkesi bunu garantilemiş gibi görünüyor ve Avusturya'nın yeniden doğuşu da umut vaat ediyor."⁷

Freud'un savaş heyecanının doğurduğu ahlaki ve siyasi sorunun, burada ele aldığımız "gençlik heyecanı, delikanlılık dönemine ait askerlik hevesinin depreşmesi" gibi bir "yorum"la gizlenmesi, Jones'un putlaştırma eğilimiyle beraber ortodoks bakış açısının bir özelliğidir. Jones, Freud'un bu tepkisini anlatırken biraz utanmış olmalı ki yazısına şöyle devam ediyor: "Öte yandan bu ruhsal durum iki haftadan biraz daha uzun sürdü ve daha sonra Freud kendine geldi."⁸ Fakat Jones'un daha sonra anlattıklarına baktığımızda durumun hiç de böyle olmadığını görüyoruz. Öncelikle Freud sadece Avusturya'ya karşı duyduğu bu heyecan söz konusu olduğunda "kendine geldi", üstelik pek de makul sayılamayacak bir dürtüyle. Jones şu satırlara yer veriyor: "Çok ilginçtir ki, Freud'un duygularındaki bu değişikliğe yol açan şey daha yeni anavatan olarak gördüğü ülkenin Sırlara karşı seferberlikte gösterdiği zayıflığa karşı duyduğu nefretti."⁹ Fakat Almanya söz konusu olduğunda, heyecanının yatışması iki hafta değil birkaç yıl aldı. 1918'de artık kendisinin bile ihtimal dışı görmesine rağmen hâlâ Almanların zafer kazanmasını istiyordu.¹⁰ Freud bu yanılsamalardan ancak savaşın son günlerinde kurtulabildi. Ne var ki Birinci Dünya Savaşı dene-

7 Age. (Hitschmann'a mektup, Ağustos 1914.)

8 Age.

9 Age., s. 172.

10 Abraham'a mektup, 22 Mart 1918, E. Jones'un alıntısı, age., Cilt III, s. 195.

yimi ve muhtemelen Freud'un bu konuda kendini kandırması olması çoğu insanın aksine onda esaslı ve aydınlatıcı bir etki de bulunmuş olmalı. 1930'ların başında gelecekteki savaşları önlemek adına bir şeyler yapıp yapılamayacağı üzerine Albert Einstein ile yaptığı bir dizi önemli mektuplaşmada Freud kendinden ve Einstein'dan barışsever olarak söz etmekte ve savaşa karşı olduğunu şüpheye yer vermeyecek şekilde ortaya koymaktadır. Freud insanın savaşılmaya hazır olmasının köklerini ölüm içgüdüüne bağlarken, uygarlık düzeyinin gelişmesiyle birlikte yıkıcı eğilimlerin giderek içselleşeceğini (süperego formunda) söyler. Bu noktada Freud çok uzak olmayan bir gelecekte saldırganlığın içselleştirilmesinin ve yeni bir savaşın yol açacağı tahribatın dehşetinin bütün savaşlara son verebileceğinin ütöpik bir düşünce olmamasını umduğunu belirtir.¹¹

Fakat Freud aynı zamanda Einstein'a gönderdiği mektubunda, liberalizmin oldukça sağında yer alan ve *Bir Yanılsamanın Geleceği* kitabında da anlattığı bir siyasi tutumu ortaya koyar. Freud burada insanların yönetenler ve yönetilenler diye ikiye ayrılmasının, insanın doğal yapısında bulunan değiştirilemez eşitsizliğin bir vechesi olduğunu belirtir. Buna göre ezici çoğunluğu oluşturan yönetilenler, genellikle kayıtsız şartsız kabullendikleri kararları kendileri için verecek bir otoriteye ihtiyaç duyarlar. Tek umut, bu seçkin grubun beyinlerini kullanma kapasitesine sahip ve doğrular için korkusuzca mücadele veren aristokratlardan oluşmasıdır. Bu durumda doğal olarak ideal, "içgüdüsel yaşamlarını aklın diktatörlüğüne teslim etmiş bir insanlar topluluğu" olacaktır.¹²

Burada yine Freud'un temel ideali olan, aklın içgüdüünün dizginlerini ele geçirmesi idealiyle karşılaşıyoruz. Bu idealin içinde ortalama insanın kendi kaderini tayin etme gücüne de-

11 Bkz. *Why War?*, 1932, *Collected Papers*, Cilt V, s. 273-288.

12 *Age*, s. 284.

rin bir inançsızlık da yatmaktadır. Freud'un hayatının trajik yönlerinden biridir bu: Hitler'in zaferinden bir yıl önce demokrasi ihtimalinden ümitsizdi ve kendine hâkim ve cesur seçkinlerin diktatörlüğünü tek umut olarak sunuyordu. Sadece psikanalizden geçmiş seçkinlerin uyuşuk halk kitlelerini denetleyip yönlendirebileceğinin umudu değil miydi bu?

Özet ve Sonuç

Şimdiye değin yaptığımız tahlil, Freud'un amacının insanın etik açıdan özgürleşmesini sağlayacak bir hareketi, insanlığa rehberlik edecek bir seçkinler grubunun laik ve bilimsel yeni dinini kurmak olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Öte yandan takipçilerinin ve nihayet psikanalizle hevesle ilgilenen geniş halk kitlelerinin ihtiyaçları olmasaydı, Freud'un kendi kurtarıcı dürtüleri tek başına psikanalizi bir harekete dönüştürmeye yetmezdi.

En sadık müritleri, o altı yüzüğün sahipleri kimlerdi? Bunlar bir ideale, bir lidere, bir harekete bağlanmanın derin özlemini çeken ama dinsel, siyasal ya da felsefi bir ideal ya da inanca sahip olmayan kent entelektüelleriydi; aralarında ne bir sosyalist, ne bir Siyonist, ne bir Katolik, ne de koyu bir Yahudi vardı. (Eitingon ılımlı Siyonist eğilimlere sahip olmuş olabilir.) Bu insanların dini Psikanaliz Hareketi idi. Giderek büyüyen psikanalistler çevresi hep aynı geçmişten geliyordu; bu insanların büyük çoğunluğu ne geçmişte ne de bugün hiçbir dinsel, siyasal veya felsefi ilgi veya inancı olmayan orta sınıf entelektüellerden oluşuyordu. Psikanalizin Batı'da ve özellikle Amerika'da otuzlu yıllardan sonra gördüğü rabbits kuşkusuz aynı toplumsal temele dayanmaktadır. Burada kendilerinin nezdinde hayatın anlamını yitirmiş olduğu bir

orta sınıf çıkıyor karşımıza. Bu insanların siyasal veya dinsel bir ideali yoktur ama yine de bir anlam, kendilerini adaya-bilecekleri bir fikir, inanmayı veya özveride bulunmayı gerektirmeyecek bir hayat yorumu ve bir hareketin parçası olduğunu hissetme ihtiyacını tatmin etme arayışı içindeydiler. İşte bütün bu ihtiyaçlar Psikanaliz Hareketi tarafından karşılanıyordu.¹³

Ne var ki bu yeni din çoğu dinsel hareketle aynı akıbeti paylaştı. Genellikle baştaki coşku, tazelik ve kendiliğindenlik çok geçmeden zayıflamaya başlar; sonra, itibarını dogmanın “doğru” yorumundan ve kimin bu yeni dine gerçekten bağlı olup olmadığı konusunda karar verme gücünden alan bir hiyerarşi oluşur. Sonunda dogma, ritüel ve liderin putlaştırılması yaratıcılığın ve kendiliğindenliğin yerini alır.

Dogmanın ortodoks psikanalizdeki büyük rolü pek kanıt gerektirmez. Elli yıl boyunca Freud’un kendi kuramsal yeniliğinin ötesinde görece az kuramsal gelişme olmuştur.¹⁴ Aslında, Freud’un kuramları klinik çalışmalarda uygulanmış, buradaki eğilim de her zaman Freud’un haklılığını kanıtlama yönünde olmuş ve diğer kuramsal olanaklar üzerinde pek durulmamıştır. Görünüşe bakılırsa, en bağımsız gelişme olan Ego üzerindeki yeni vurgu bile birçok yeni görüşe yol açmadan, Freudcu kuram açısından iyi bilinen bazı fikirlerin büyük ölçüde yeniden dile getirilmesinden öteye geçmemiş-

13 H. W. Puner kendi biyografisinde bu konuya kısa ve öz bir biçimde değinir. *age.*, s. 104.

14 Psikanaliz düşüncesinde büyük bir yaratıcı revizyon olan yaşam ve ölüm içgüdüleri kavramı, bizzat Freud tarafından gerçekleştirilmiş ve ortodoks psikanalistlerin hiçbiri tarafından ne tam olarak kabul görmüş ne de daha ileri bir noktaya taşınmıştır. Bana göre, Freud’un kendisi eski mekanik kavramları üzerinde yeni kuramın gerekli kılacağı esaslı düzeltmeye hiçbir zaman girişmedi. Bu nedenlerden ötürü, bu kitabın sınırlı kapsamı çerçevesinde, Freud’un kuramının sadece ana kısmına, yani ölüm içgüdüleri bahsinden önceki aşamaya göndermede bulun-

tir. Fakat “resmi” psikanaliz düşüncesinin görece kısırlığı bir yana, bu görüşün dogmatikliği herhangi bir sapmaya gösterilen tepkide açığa çıkmaktadır. Bunun daha önce verdiğim en çarpıcı örneklerinden biri, hastanın iyileşmesinin bir koşulu olarak sevgiye muhtaç olduğu yönündeki Ferenczi’nin düşüncesine Freud’un vermiş olduğu tepkidir. Bu olay hareket içinde daha önce her yerde vuku bulmuş ve hâlâ da vuku bulan olguyu vurgulamaktadır sadece. Freud’un fikirlerini açıkça, içtenlikle ve kamuoyunun önünde eleştiren psikanalistler, kendi “ekollerini” kurma niyeti taşımadan sadece kökleri Freudcu düşüncede yatan kendi düşünce ve gözlemlerini açıklasalar bile topluluktan dışlanmaktadırlar.

Ortodoks psikanalizdeki *ritüel* ögesi de aynı ölçüde belirgindir. Psikanalistin koltuğu ve arka plandaki sandalye, haftalık dört beş seans, psikanalistin “yorumda” bulunduğu anlar hariç sessiz duruşu; bütün bunlar bir zamanlar sonuca ulaştıran faydalı araçlar iken, artık ortodoks psikanalizin bunlar olmadan düşünülemeyeceği bir kutsal ayinin unsurları haline gelmiştir. Bunlar arasında muhtemelen en çarpıcı unsur koltuktur. Freud koltuğu “günde sekiz saat boyunca kendisine göz dikilmesini istemediği için” seçmiştir. Daha sonra buna başka nedenler eklenmiştir: Hastanın, anlattıklarına psikanalistin verdiği tepkiyi görmemesi gerekir ve dolayısıyla psikanalistin hastanın göremeyeceği bir yerde, onun arkasında oturuyor olması daha yararlı olacaktır; ya da hasta, psikanaliste bakmak zorunda kalmazsa, kendini daha rahat ve özgür hissedecektir; yahut, son zamanlarda üzerinde çok konuşulduğu üzere, bu “koltuk durumu” daha iyi bir aktarımın geliştirilmesi için gerekli çocuksu bir durumu yapay yoldan yaratacaktır. Bu savların faydaları ne olursa olsun –bu arada ben şahsen bu savların geçerli olmadığına inandığımı belirtmeliyim– terapi yöntemine dair herhangi bir “normal” tartışmada bunlar özgürce tartışılabilir. Psikanalitik ortodokslik içinde, koltuğun kullanılmaması zaten psikanalistin

sapma içinde olduğunun kanıtıdır ve bir “psikanalist” olmanın *aksi kanıtlarıncaya kadar geçerli* delili sayılmaktadır.

Pek çok hasta tam da bu ritüeli çekici bulmaktadır; kendilerini bu hareketin bir parçası gibi hissetmekte, psikanaliz tedavisi gören diğer insanlarla dayanışma duygusu yaşamakta ve psikanaliz deneyiminden geçmemiş insanlara karşı da bir üstünlük hissi taşımaktadırlar. Sıkça görüldüğü üzere, psikanalitik tedaviye başlayan hastayı, iyileşmekten ziyade ruhani bir yuvaya kavuşmuş olmanın verdiği canlandırıcı duygu ilgilendirmektedir.

Neticede *Freud’un kişiliğinin putlaştırılması* Hareketin yarı siyasi yapısını tamamlamaktadır. Bu noktada sözü uzatmayıp Jones’un Freud’u putlaştıran bakış açısına değinebilirim; Freud’un kamuoyunda tanınmaya yönelik yoğun ilgisini, otoriterliğini ve insani zaaflarını Jones’un nasıl inkâr ettiğini anlatabilirim. Aynı kompleksin iyi bilinen başka bir göstergesi, ortodoks Freudcuların bilimsel yazılarına, bağlamı açısından bu tür sıkça yapılan alıntıların oldukça gereksiz olduğu durumlarda bile “Freud’un daha önce belirtmiş olduğu gibi” sözleriyle başlamaları, bu alıntıları satır aralarına serpiştirmeleri ve yazılarını benzer alıntılarla bitirmeleridir.

Hâsılı psikanalizin psikoloji kuramına dayanan ve psikoterapi tarafından uygulanan yarı dinsel bir hareket olarak algılandığını ve giderek bu yönde geliştiğini göstermeye çalıştım. Bu kendi içinde tamamen meşru bir gelişmedir. Bu sayfalarda dile getirdiğim eleştiri, psikanalizin gelişme biçimine içkin hata ve kısıtlamalara yöneliktir. Öncelikle, psikanaliz tam da tedavi etmeyi amaçladığı kusurdan mustarıpti: bastırma. Ne Freud ne de taraftarları bilimsel ve sağaltımsal başarılarından öte bir şey amaçladıklarını ne kendilerine ne de başkalarına itiraf ettiler. Bu insanlar Mesih gibi dünyayı fethedip kurtarma hırslarını bastırdılar ve dolayısıyla bu bastırmanın sonucunda ortaya çıkması beklenen belirsizliklerin ve sahtekârlıkların tuzağına düştüler. Hareketin ikinci kusuru,

otoriter ve fanatik özelliğiydi. Bu özellik insan kuramının verimli bir şekilde gelişmesini engellemiş ve Freud'un ne yaratıcılığına ne de özgün anlayışının köktencilğine sahip olan, sadece onun biçimsel yanını miras alan yerleşik bir bürokrasi yaratmıştır.

Öte yandan şimdiye kadar değindiğim hususlardan bile daha önemli olan, fikrin *içeriğidir*. Aslında Freud'un büyük keşfi, insan gerçeğinin yeni bir boyutu olan bilinçdışı, insanı değiştirmeyi amaçlayan bir hareketin *unsurlarından* biridir. Ne var ki tam da bu keşif ölümcül bir şekilde çıkmaza saplandı. Söz konusu keşif gerçekliğin yalnızca küçük bir alanına, insandaki libidinal çabalar ve bunların bastırılmasına uygulanmış, insan varoluşunun daha geniş gerçekliğine ve toplumsal ve siyasi olaylara hemen hemen hiç uygulanmamıştır. Çoğu psikanalist, hatta bunlara Freud da dahildir, ait oldukları toplumsal sınıfın diğer üyeleri kadar, insan varoluşunun gerçeklerine ve bilinçdışı toplumsal olaylara karşı kördür. Psikanalistler bir bakıma daha kör sayılabilir, çünkü libidinal bastırma reçetesinde hayatın *sırrını* keşfettiklerine inanırlar. Oysa insan gerçekliğinin belli bazı kesitlerini görüp diğerlerini görmemek doğru olmaz. Bu bilhassa, bastırma toplumsal bir olay olduğu için doğrudur. Herhangi bir toplumda birey, yaşadığı toplumun düşünce kalıplarına ters düşen duygu ve fantezileri bastırma yoluna gider. Bu bastırmaya yol açan güç, hiç kimsenin paylaşmayacağı düşünce ve duyguları taşımak yüzünden tecrit edilme ve toplum dışına itilme korkusudur. (En uç haliyle, tamamen tecrit edilme korkusu delirme korkusundan başka bir şey değildir.) Bu durum göz önüne alındığında, psikanalistin içinde bulunduğu toplumun düşünce kalıplarını aşması, bunlara eleştirel gözle bakması ve bu kalıpları üreten gerçekleri anlaması şarttır. *Bireyin bilinçdışının anlaşılması, onun içinde yaşadığı toplumun eleştirel tahlilini öngörmekte ve gerektirmektedir*. Freudcu psikanalizin topluma bakış açısında, liberal orta sınıf tavrını pek aşamamış olması,

dar bir alana sıkışmasının ve asıl alanı olan bireysel bilinçdışının anlaşılmasındaki nihai durgunluğunun nedenlerinden birini oluşturmaktadır. (Yeri gelmişken, ortodoks Freudcu kuram ile ortodoks Marksist kuram arasındaki tuhaf ve menfi bağlantıya değinelim. Freudcular bireysel bilinçdışını fark ediyor ama toplumsal bilinçdışına kör kalıyorlardı; buna karşın ortodoks Marksistler toplumsal davranışlardaki bilinçdışı etmenlerin gayet farkındaydılar ama bireysel güdülenmeyi kavrama noktasında çarpıcı bir körlük içindeydiler. Bu durum Marksist teori ve pratikte zamanla bir gerilemeye yol açtı, tıpkı bu durumun tersinin psikanaliz kuramı ve uygulamasında zamanla bir gerilemeye yol açması gibi. Bu sonuç kimseye şaşırtıcı gelmemeli. İncelediğimiz alan ister toplum isterse de bireyler olsun, her iki durumda da insanı ele alıyoruz. Bunun için de insanın bilinçdışı güdülenmelerini mercek altına alıyoruz demektir. Birey olarak insanı, toplumun bir ferdi olarak insandan ayırmak mümkün değildir; eğer ikisi birbirinden ayrılırsa ne biri ne de öteki anlaşılır.

Öyleyse Freudcu psikanalizin bu yüzyılın başından beri oynadığı rolle ilgili vardığımız sonuç nedir?

Her şeyden önce başlangıçta, 1900'den 1920'lere kadar, psikanaliz büyük ilgi görmeden önceki dönemde çok daha radikaldi. Viktorya Devri'nde yetişmiş orta sınıfın gözünde Freud'un bebek cinselliği ve cinsel bastırmanın patolojik etkileri gibi konularda söyledikleri toplumun tabularına ağır darbe indiriyordu. Bu tabuları ihlal etmek cesaret ve özgürlük gerektirmişti. Ancak otuz yıl sonra, 1920'lerin bir cinsel özgürlük dalgasına ve Viktoryen ahlak ölçülerinin yaygın şekilde terk edilmesine sahne olmasıyla birlikte, aynı kuramlar artık şaşırtıcı ve meydan okuyucu olmaktan çıkmıştı. Böylece psikanaliz kuramı, gerçek köktencilığe muhalif, yani "köklerle" dönüşe muhalif ama on dokuzuncu yüzyılın muhafazakâr adetlerini eleştirmeye ve aşmaya hevesli tüm toplum katmanlarında rağbet gördü. Bu çevrelerde, yani liberaller

arasında, psikanaliz hümanist köktencilik ile Viktoryen tutuculuk arasında arzulanan orta yol anlayışını ifade ediyordu. Psikanaliz insanın derin özlemini tatmin eden tedarikçi oldu, yani hayatın anlamını bulmanın, gerçeklikle hakiki temas kurmanın, gerçekle bizlerin arasında bir sis perdesi gibi giren çarpıklıklardan ve yanılsamalardan kurtulmanın tedarikçisi. Daha radikal ve kapsamlı bir çabada bulunmak istemeyen kentli orta ve orta-üstü sınıflar için psikanaliz dinin yerine geçti. Onlar burada Psikanaliz Hareketi içinde her şeyi buldular: dogma, ritüel, lider, hiyerarşi, gerçeğe sahip olma ve hareketin saflarında yer almayanlara karşı üstünlük duygusu; üstelik büyük çaba sarf etmeden, insan varoluşunun sorunlarını derinlemesine kavramadan, insan üzerinde sakatlayıcı etkilerde bulunan kendi toplumlarını kavrayıp eleştirmeden ve kişiliğin gerçekten önemli olan yanlarını değiştirmeden, yani hırs, öfke ve budalalıktan kurtulmak zorunda kalmadan. Bu noktada yapmaya çalıştıkları tek şey, bazı libidinal saplantılardan ve bunların aktarımından kurtulmak için çaba göstermekten ibaretti. Bu her ne kadar bazen önemli olsa da, gerçeklikle tam bir temas kurmak için gerekli olan kişilik yapısının değiştirilmesi bakımından yeterli değildir. Psikanaliz ilerici ve cesur bir fikir olmaktan çıkıp, dönemin geleneksel dini ve toplumsal akımlarında bir sığınak bulamayan orta sınıfın tecrit edilmiş ürkek insanlarına güven veren bir amentü haline geldi. Liberalizmin çöküşü psikanalizin çöküşünde ifadesini bulur.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında cinsel âdetlerde meydana gelen değişimlerin, psikanaliz öğretilerinin giderek artan popülerliğinin sonucu olduğu sık sık öne sürülmüştür. Ben bu görüşün düpedüz yanlış olduğunu düşünüyorum. Zira Freud'un hiçbir zaman cinsel özgürlüğün bir sözcüsü olmadığını söylemeye bile gerek yok. Aksine, daha önce belirtmeye çalıştığım gibi, Freud tutkuları akılla kontrol altına alma idealine sahip ve kendi tutumunca cinselliği Viktorya Döne-

mi cinsel törelerine göre yaşamış bir insandı. Freud, Viktorya Dönemi cinsel ahlak anlayışını fazla katı bulması ve bundan dolayı bazen nevrozlara yol açtığı gerekçesiyle eleştirmesi bakımından liberal bir reformcuydu. Ancak bu, 1920'lerin getirdiği cinsel özgürlükten bambaşka bir şeydir. Bu yeni cinsel adetlerin birçok kökeni var ama bu kaynakların en önemlisi, çağdaş kapitalizmin son çeyrek asırda geliştirdiği bir tavrda yatmaktadır: giderek artan tüketim özlemi. On dokuzuncu yüzyıl orta sınıfı tasarruf ilkesini öne çıkarırken, yirminci yüzyıl orta sınıfı tüketim kuralına, anında tüketme ilkesine göre hareket eder. Bunu yaparken, herhangi bir arzusunun tatminini, bu tatmin için mutlaka gerekli olan süreden daha fazla ertelemes.¹⁵ Bu tutum malların tüketiminde olduğu kadar cinsel ihtiyaçların karşılanmasında da geçerlidir. Bütün ihtiyaçların azami düzeyde ve anında karşılanması etrafından kurulmuş bir toplumda çeşitli ihtiyaç alanları arasında fazla ayrım yapılamaz. Psikanaliz kuramları, bu gelişmenin sebebi olmaktan ziyade cinsel ihtiyaçlar söz konusu olduğunda bu eğilime uygun bir kılıf sundu. Şayet ihtiyaçların bastırılıp frenlenmesi nevroza yol açabiliyorsa, o zaman mutlaka bu frenlemeden sakınmak gerekir, zaten reklamcılarının da tavsiye ettiği budur. Dolayısıyla psikanaliz cinsel özgürlüğün sözcüsü olarak popülerliğini, yeni cinsel ahlakın kaynağı olmaktan ziyade tüketicinin bu yeni tutkularına borçludur.

Hareketin amacının insanın akla aykırı tutkularını akılla dizginlemesine yardım etmek olduğu göz önüne alınırsa, psikanalizin bu şekilde kötüye kullanılması Freud'un umutlarının fena halde suya düştüğünü göstermektedir. Her ne kadar 1920'lerdeki özgürlük havası sonradan yerini daha tutucu âdetlere bırakmışsa da, Freud'un yaşadığı dönemde gözlemleyebildiği kadarıyla cinsel ahlak anlayışında meydana

15 Bu konu *Cesur Yeni Dünya* adlı kitabında Aldous Huxley tarafından ustaca işlenmiştir. *Sağlıklı Toplum* adlı kitabımda yer alan bu konuyla ilgili tartışmaya bakınız.

na gelen gelişme, onun, hareketinin olumlu bir etkisi olarak tahayyül ettiği bir şey değildi kesinlikle. Öte yandan bundan daha trajik olan gerçek şudur: On dokuzuncu yüzyılın tanrıçası olan akıl –ki psikanalizin çabaları aklın insanda pratiğe dökülmesine adanmıştı– 1914 ile 1939 yılları arasında büyük savaşı kaybetmişti. Birinci Dünya Savaşı, Nazizm’in ve Stalinizm’in zaferi ve İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması, aklın ve sağduyunun yenilgiye uğramasının dönüm noktalarıdır. Aklın hükmettiği bir dünya kurmayı amaçlayan bu hareketin mağrur lideri Freud, şiddeti giderek artan bir toplumsal cinnet çağına tanık olmak zorundaydı.

Freud akılcılığın son büyük temsilcisiydi. Bu akılcılığın, cadı avlarından bu yana Batı dünyasının tanık olduğu en akıldışı güçler tarafından yenilgiye uğratıldığı sırada Freud’un yaşamının sona ermesi onun trajik yazgısı oldu. Yine de son hükmü yalnız tarih verecek olsa da, benim kanaatime göre Freud’un oynadığı roldeki trajedi, misyonunun başarısızlığından çok, Hitlerizm ve Stalinizm’in cinneti ve İkinci Dünya Savaşı soykırımının gölgesinde hayata veda etmesinin şahsi trajedisidir. Her ne kadar onun başlattığı hareket kaygı ve kargaşayla dolu bir dünyada sığınabilecek bir yer arayan insanlar için yeni bir din haline gelerek bozulmuşsa da, Batı düşüncesi Freud’un buluşlarıyla zenginleşmiştir ve Batı düşüncesinin geleceği bu zenginliğin meyveleri olmadan düşünülemez. Burada apaçık bir gerçekten, Freud’un bilinçdışını ve bunun rüyalarda, belirtilerde, kişisel özelliklerinde, mitlerde ve dinde işleyiş biçimini, ilk çocukluk deneyimlerinin kişiliğin gelişimindeki önemini keşfiyle ve belki de bu kadar önemli olmayan diğer birçok keşfi sayesinde psikanaliz kuramına yeni bir temel oluşturması gerçeğinden bahsetmiyorum sadece, ayrıca Freud’un Batı düşüncesinde yaptığı genel etkiyi vurguluyorum.

Freud akılcılığın zirvesini temsil ederken, aynı zamanda akılcılığa öldürücü darbeyi vuran kişi de oldu. İnsanın eylem-

lerinin kaynağının çoğu asla gözle görülemeyecek derinliklerde, yani bilinçdışında yattığını ve insanın bilinçli düşüncesinin davranışlarını ancak küçük bir ölçüde denetleyebildiğini göstererek, insan aklının sınırlama veya meydan okumayla karşılaşmadan sahnede başrolü oynadığı yolundaki akılcı anlayışın altını çizmiş oldu. Bu bağlamda “yeraltı” dünyasının gücü bakımından Freud, aklın dışındaki alana sızmaya çalışmış romantizm akımının bir mirasçısıdır. Öyleyse Freud’un tarihi konumu, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda Batı düşüncesine hükmetmiş iki zıt gücün, akılcılık ile romantizmin sentezini yapan adam olarak tanımlanabilir.

Öte yandan Freud’un tarihsel işlevini tam anlamıyla idrak edebilmek için bir adım daha ileri gitmemiz gerekiyor. Freud’un insana çepeçevre yaklaşımı, Batı düşünce dünyasında on yedinci yüzyıldan beri en önemli eğilimin bir parçası ve belki de zirve noktasıydı; bu eğilim, gerçekliği kavrayıp onunla temas kurmak ve insanı, gerçeği gizleyip çarpıtan yanılsamalardan kurtarma girişimiydi. Spinoza insan zihnini doğanın bir parçası ve doğanın yasalarına göre işleyen bir yapı olarak değerlendiren yeni psikoloji anlayışıyla bu çabanın temellerini atmıştı. Maddenin yapısına dair yeni fikirlerle taçlandırılan doğabilimleri aynı amaca hizmet eden bir başka saldırıdır. Kant, Nietzsche, Marx, Darwin, Kierkegaard, Bergson, Joyce ve Picasso gerçekliğin çarpıtılmadan dolaysız bir biçimde kavranmasını öngören aynı yaklaşıma damgasını vuran diğer isimlerdi. Aralarında farklılıklar olsa da, bu isimler Batılı insanın sahte tanrıları terk etme, yanılsamalardan kurtulma ve kendini ve dünyayı bütün bir gerçekliğin birer parçası olarak kavrama arzusunun tutkulu patlayışının birer ifadesidir. Bu, deneysel düzlemde, en saf ve akla en uygun mistisizm türlerinin ve özellikle Doğu’nun teist olmayan mistisizmin amacı olduğu gibi bilimin de düşünsel düzeydeki amacıdır.

Freud’un keşifleri bu özgürleştirici akımı tamamlayan parçalardır. Her ne kadar bu keşifler, Freud’un bütün benli-

ğini saran gerçeği kavramaya yönelik tutkusunu kaybetmiş, korku dolu bir kuşak tarafından yeni bir mantığa bürümeye dönüştürülmüş olsa da, eğer şimdilerde içinden geçmekte olduğumuz mantıksızlığın ve deliliğin karanlık dönemini aşarsak, insanlığın gelecekteki gelişimi Freud'un öne sürdüğü yeni görüşlerle bağlantılı olarak gerçekleşecektir.

Freud'un kişiliğini ve misyonunu ele alan bu kitabın sonuna gelirken, belki de bu büyük şahsiyeti, onun portresini karrantan söylentiler, putlaştırma ve düşmanlığı unutarak anabilir ve Freud'u gerçekte olduğu gibi, insani yönüyle görebiliriz.

Freud'u, gerçeğe tutkulu bir açlık duyan, akla sınırsız inancı olan ve bu inancı uğruna her şeyi göze alabilecek cesarete sahip bir insan olarak görüyoruz. Onu annenin sunduğu sevgi, hayranlık ve korumaya şiddetle muhtaç, bunlara kavuştuğunda özgüven dolu, kavuşmadığında ise kederli ve umutsuz bir insan olarak buluyoruz. Hem maddi hem de duygusal niteliğe sahip bu güvensizlik, Freud'u kendisine bağlı diğer insanları denetlemeye sevk etmekte, böylece onlara bağlanma olanağına kavuşmasını sağlamaktadır.

Bu güvensizlik aynı zamanda Freud'un enerjisini dış dünyanın beğenisini kazanmak için harcamasına yol açan etmen de olabilir. Kendisi bunu umursamadığına inanır, başkaları tarafından tanınma çabasını aştığını düşünür; yine de tanınma ve ünlü olma ihtiyacı, beklentileri karşılanmadığı zaman duyduğu acı, Freud'un kişiliğindeki güçlü motiflerdir.

Freud'un saldırı üslubu güçlüydü. Hızlı ve nüfuz edici bir manevrayla savunmaya geçirdi. Üstün zekâsıyla kazanmaya kararlı olduğu bir bilmece oyunu gözüyle bakardı hayata. Kafa yorduğu fikirlerde hep daha derin anlamlar ve değerler arardı. Freud'un hırsına karşı kendi içinde verdiği mücadele ve sık sık çatışan değer yargıları onda ıstırap verici ruhsal fırtınalara neden olmuştur. Ayrıca Freud'da başarı için ödediği bedelin buna değmeyecek kadar yüksek olmasının verdiği melankoli hissine de rastlıyoruz.

Freud'un tüm enerjisini şevkle eyleme geçirme becerisi ve her alanda ve bütün ilişkilerde doymak bilmez bir deneyimleme kapasitesi vardı. Küçük ayrıntılarda kendini gösterir ve fikirlerini hoş karşılamayan ve kendisine yardım etmeyen insanlarla sık sık tartışmaya girerdi. Ayrıca Freud gereğinden fazla duyarlı olduğu yönünde içgüdüsel bir sezgi taşırdı ve olduğundan daha özgür görünebilme çabası içinde, üzerinde en çok etki yapan insanlarla gereksiz tartışmalara girerdi.

Freud'un enerjisi ve hırsları her zaman çatışma halindeydi. Kendini kontrol etme yeteneği ortalama insanınkinden daha güçlü olmasına rağmen düşmanlık ve öfke ortalama insanı rahatsız ettiğinden daha fazla rahatsız ederdi onu. İstedikinde gayet nazik ve verici olabiliyordu ama aynı zamanda akla gelebilecek en nobran kişilerden biriydi. Sık sık inatçılık eder ya da sırf çıkacak çingarı görmek için tahrik edici bir şey yapardı.

Freud'un çabucak odaklanma ve birçok işte ustalaşma becerisi vardı. Bu meziyeti en iyi şekilde tezahür ettiği durumlarda, Freud'u Goethe'nin evrensel insan tanımına yaklaştırır; en kötü halindeyse, onu yüzeysel merakı olan biri kılar; ama o zaman bile Freud hadiseden bir şeyler çıkarıp durumu kurtarma yeteneğine sahiptir. Genel potansiyellere ve amaçlara karşı uyanıktır, yüksek potansiyel barındıran ve büyük dönemeç olma niteliği taşıyan durumlarla ilgilenir ve bunlardan cesaret alır; ama kendisi bağımsız bir ifade tarzına gereksinim duyar. İşine karışılmasına fena kızar; bu özelliği bazen haddini aşan bir kendini beğenmişlik ve kibre yol açar. Bununla birlikte karşısındakinin aklından geçenleri okuma ve bir sonra atacağı adımı tahmin etme yeteneğinde ve üslubunda ifadesini bulan bir iletişim inceliğine sahiptir. Freud insanın sınırsız bilgi alanının kapasitesi ile insanlara ve fikirlere karşı iflah olmaz derecede inatçı ve fantastik bir yaklaşım arasında salınıp durur. Karşısındaki insanlarda coşku ve körü körüne bağlılık uyandırma becerisine sahiptir, dramatik bir figür ro-

lüne bürünebilir, bazen de bir dâhi gibi davranır, fanatik biri olduğu zamanlar da vakidir. Onda bütün yan uğraşları ve zaman tüketici özel ilişkileri insafsızca bir kenara atarak işini tamamlama konusunda fevkalade bir yetenek vardır.

Sevgi dolu bir adam değildir, benmerkezcidir, bütün benliğini kendi misyonunun düşüncesi kaplamıştı. Başkalarından kendisini takip etmelerini, kendisine hizmet etmelerini, bağımsızlıklarını ve entelektüel özgürlüklerini onun uğruna feda etmelerini beklerdi. Dünya, psikanaliz hareketi ve onun misyonu oyunu için bir sahneden ibaretti sadece. Freud şahıs olarak kendisiyle gurur duymuyordu; misyonu, davasının büyüklüğüyle ve bu davanın sözcüsü olarak kendisiyle gurur duyuyordu. Hayata yaklaşımı zevk aldığı şeyleri kaybetmenin yaratacağı acıdan korkma üzerine kuruluydu. Bu nedenle sevinç ve zevkten uzak durmuş, kendine amaç olarak tüm tutku, duygu ve duygulanımları akıl ve iradeyle kontrol altına almayı seçmiştir. Freud'un idealindeki insan kendi kendine yeten ve kendi kendini denetleyen insandır; bu insan ayakta-kımının çok üstündedir, yaşamın zevklerinden vazgeçmiştir ama hiç kimsenin ve hiçbir şeyin kendisini incitmeyeceği bir güven duygusunun da keyfini çıkarır. Başkalarıyla ilişkilerinde ve hırslarında ölçüsüzdür ve çelişkili gibi görünse de ağırbaşlılığında bile bir aşırılık vardır.

Freud yalnız bir adamdır ve keşiflerinin ve yarı siyasi amaçlarının faal takipçisi olmadığı zamanlarda da mutsuz biridir. Kibar ve şakacı bir adamdır, ama kendisine saldırıldığını veya meydan okunduğunu hissettiği anda bu özellikleri kayboluverir. Önemli bir yanı da, kendisinin de gözünden kaçmayan tamamen trajik bir figür olmasıdır; insanlara aklın ve uyumun hüküm sürdüğü vaat edilmiş toprağı göstermek ister; oysa kendisi bile o toprağı sadece uzaktan zihninde canlandırabilmektedir; oraya hiçbir zaman ulaşamayacağını bilir; ve Yuşa-Jung'un hareketten ayrıldıktan sonra yanında kalmaya devam eden yandaşlarının da vaat edilen toprağa

kavuşamayacaklarını muhtemelen sezmiştir. İnsan soyunun büyük adamlarından ve yol göstericilerinden biri olan bu adam belki de derin bir hayal kırıklığı içinde hayata veda etti ama gururu ve onuru hastalık, yenilgi ve hayal kırıklığıyla asla örselenmedi. Sadık takipçilerinkinden daha özgür kafaya sahip olanlar için Freud, muhtemelen birlikte yaşanması, hatta sevilmesi zor bir kişiydi; bununla birlikte yetenekleri, dürüstlüğü, cesareti ve hayatının trajik seyri insanın kalbini, bu gerçekten büyük adam için sadece saygı ve hayranlıkla değil, ayrıca sevgi dolu bir şefkatle dolduruyor.

Psikanaliz, Freud'un bizzat vurgulamaktan hoşlandığı gibi, onun eseri idi. Psikanaliz büyük başarılarının yanı sıra kusurlarıyla da kurucusunun kişiliğinin izlerini taşır. Bu durumda psikanalizin kökeni, hiç kuşkusuz, Freud'un kişiliğinde aranmalıdır. Peki Freud nasıl biriydi? Onu kendine özgü bir biçimde davranmaya, düşünmeye ve duyumsamaya sevk eden benliğindeki itici güçler nelerdi? Düşmanlarının iddia ettiği üzere, cinsellik ve disiplinsizlik ortamında yetişmiş yoz bir Viyanalı mıydı, yoksa en sadık taraftarlarının savunduğu gibi doğruyu bulma yolunda korkusuzca ve ödün vermeden yürüyen, ailesine karşı oldukça sevecen, öğrencilerine karşı kibar, düşmanlarına karşı âdil, kendini beğenmişlik veya bencillik emareleri taşımayan, dahası kişisel hiçbir kusuru olmayan büyük bir üstat mıydı?

internet satış:
saykitap.com

10 TL

ISBN 978-605-02-0567-1

SAY YAYINLARI

f facebook.com/sayyayinlari

t twitter.com/sayyayinlari

Instagram.com/sayyayincilik